

Opracował
Zdzisław Kudelski

GUSTAW HERLING-GRUDZIŃSKI

w wydawnictwach
Instytutu Literackiego
w Paryżu
Bibliografia

INSTYTUT
Dokumentacji
i Studiów nad
Literaturą Polską

Na okładce: G. Herling-Grudziński,
Maisons-Laffitte 1986
fot. Zbigniew Dłubak

I N S T Y T U T
Dokumentacji
i Studiów nad
Literaturą Polską

I N S T Y T U T
Dokumentacji
i Studiów nad
Literaturą Polską

Oddział Muzeum Literatury
im. Adama Mickiewicza w Warszawie

Fondazione „Biblioteca Benedetto Croce”,
Napoli

GUSTAW
HERLING-GRUDZIŃSKI
w wydawnictwach
Instytutu Literackiego w Paryżu

Bibliografia

Opracował
Zdzisław Kudelski

Warszawa 2008

Redakcja
Łukasz Garbał

Korekta
Dorota Szczerba

Projekt typograficzny
Janusz Górski

Łamanie
Agencja Poligraficzna Sławomir Zych

© 2008 Copyright by Instytut Dokumentacji i Studiów nad Literaturą Polską,
oddział Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie
© Copyright by Zdzisław Kudelski

ISBN 978-83-89378-27-9

Seria
Konstelacja *Kultury*. Bibliografie pisarzy
w wydawnictwach Instytutu Literackiego w Paryżu
Tom 6.

Instytut Dokumentacji i Studiów nad Literaturą Polską,
oddział Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie
Krakowskie Przedmieście 87/89
00-079 Warszawa
www.literatura.art.pl

Seria
Konstelacja *Kultury*.
Bibliografie pisarzy w wydawnictwach Instytutu Literackiego w Paryżu
pod opieką naukową prof. Jadwigi Czachowskiej

Projekt bibliograficznego opisu najważniejszej dla literatury polskiej II połowy XX wieku konstelacji pisarzy – związanych z Instytutem Literackim i miesięcznikiem *Kultura* redaktora Jerzego Giedroycia – powstał w Instytucie Dokumentacji i Studiów nad Literaturą Polską jesienią 2005 r.

Było dla mnie rzeczą oczywistą, że o patronat nad tym projektem zwrócę się do prof. Jadwigi Czachowskiej, która przez pół wieku była głównym bibliografem literatury krajowej i emigracyjnej w podzielonej Europie i wszystkich miejscach na świecie, gdzie znajdowało swój wyraz słowo literatury polskiej.

Kolejne tomy tworzące konstelację *Kultury* rysują złożoną i bogatą mapę najbardziej twórczego w nowoczesnej literaturze polskiej pola literackiego, jakie tworzyli autorzy i wydawnictwa redaktora Jerzego Giedroycia.

Od roku 1946 do 2004. Od „Ksiąg Narodu Polskiego i Pielgrzymstwa Polskiego” Adama Mickiewicza ze wstępem Gustawa Herlinga-Grudzińskiego i od „Dziennika podróży do Austrii i Niemiec” Jerzego Stempowskiego wydanych w Rzymie w 1946 roku do listu Czesława Miłosza do Jerzego Giedroycia z 1952 roku opublikowanego w 2004 roku przez *Zeszyty Historyczne*. Czterdzieści osiem lat!

Wyliczę bohaterów naszych bibliografii w kolejności ich odchodzenia, gdy stawali się najświetniejszą konstelacją literatury polskiej XX wieku.

Witold Gombrowicz zm. 24 VII 1969 w Vence
Jerzy Stempowski zm. 4 X 1969 w Bernie
Konstanty A. Jeleński zm. 4 V 1987 w Paryżu
Józef Czapski zm. 12 I 1993 w Maisons-Laffitte
Gustaw Herling-Grudziński zm. 4 VII 2000 w Neapolu
Czesław Miłosz zm. 14 VIII 2004 w Krakowie

Jerzy Giedroyc zm. 14 IX 2000 w Maisons-Laffitte

Piotr Kłoczowski

Kurator
Instytutu Dokumentacji i Studiów nad Literaturą Polską,
oddziału Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza w Warszawie

Warszawa, marzec 2007

La Villa Ruffo in Via Crispi a Napoli insieme a Calle Venezuela in Buenos Aires, Grizzly Peak Boulevard in Berkeley, rue de la Vrillière a Parigi o Nydegasse a Berna rimane uno dei mitici indirizzi della letteratura polacca della seconda metà del XX secolo.

Questo indirizzo napoletano di Gustaw Herling-Grudziński „corrispondente italiano di *Kultura*” per anni figurava nell’ultima pagina del mensile di Jerzy Giedroyc.

Lo studio dello scrittore era pieno di libri, dei volumi raccolti negli anni, di *Kultura* e *Tempo Presente*, di manoscritti, lettere, riproduzioni sulle pareti, litografie di Jan Lebnstein, e il quadro di Krystyna, la sua prima moglie, che rappresenta Gustaw Herling alla scrivania che scrive „Il mondo a parte” nella loro piccola stanza a Londra.

Lo studio lo conosciamo dalle fotografie di Bohdan Paczowski, fatte ancora quando Herling era vivente.

Dopo la sua morte — e conformamente alla sua volontà — la biblioteca e l’archivio napoletano di Herling sono depositati presso la Fondazione „Biblioteca Benedetto Croce” a Napoli sotto la cura della moglie Lidia Croce e della figlia, Marta Herling.

L’autore della Bibliografia di Gustaw Herling-Grudziński nelle edizioni dell’Instytut Literacki a Parigi, Zdzisław Kudelski, ha potuto lavorare nella Biblioteca di via Crispi nel 2001 e riordinare le raccolte degli articoli pubblicati dallo scrittore su giornali e riviste e da lui stesso conservati, per redigerne un inventario che rappresenta oggi uno strumento prezioso per la loro consultazione. Una parte del materiale raccolto e riordinato da Kudelski riguarda la collaborazione di Herling a *Kultura*, ed è confluito nella Bibliografia che oggi pubblichiamo e che insieme alla Bibliografia dell’opera e degli scritti degli anni 1935–1995, pubblicata da Kudelski nel volume „Studia o Herlingu-Grudzińskim” (Lublin 1998), è un contributo fondamentale alla conoscenza e agli studi sull’opera di Gustaw Herling.

La collaborazione dell’Istituto di Documentazione e Studi sulla Letteratura Polacca di Varsavia con la Fondazione „Biblioteca Benedetto Croce” di Napoli per l’edizione di questa bibliografia è un ulteriore anello di quell’incontro polacco, italiano e europeo, che si è rivelato così significativo per la cultura polacca e il cui inizio lo ha ricordato molti anni fa lo stesso Gustaw Herling-Grudziński:

Nel diario di Croce recentemente pubblicato, in data 25 marzo 1944 trovo una breve menzione a mio riguardo: che ero arrivato a Villa Tritone, che prima della guerra avevo letto le opere di Croce in tedesco, che a Varsavia appartenevo a un gruppo di cultori della sua filosofia e che desideravo tradurre in polacco i suoi libri (Villa Tritone. Interludio bellico in Italia, 1951).

Marta Herling

Fondazione
„Biblioteca Benedetto Croce”,
Napoli

Piotr Kłoczowski

Instytut Dokumentacji
i Studiów nad Literaturą Polską
Warszawa

Villa Ruffo na Via Crispi w Neapolu razem z Calle Venezuela w Buenos Aires, Grizzly Peak Boulevard w Berkeley, rue de la Vrillière w Paryżu czy Nydegasse w Bernie pozostaje jednym z mitycznych adresów literatury polskiej drugiej połowy XX wieku.

Ten neapolitański adres Gustawa Herlinga-Grudzińskiego „włoskiego korespondenta *Kultury*” przez lata figurował na ostatniej stronie miesięcznika Jerzego Giedroycia.

Studio pisarza w willi Ruffo było pełne książek, piętrzących się roczników *Kultury* czy *Tempo Presente*, nagromadzonych przez lata rękopisów, korespondencji, przypiętych do ścian reprodukcji, litografii Lebnsteina. Na ścianie wisiał obraz Krystyny, pierwszej żony, przedstawiający Herlinga piszącego w ich londyńskim pokoiku „Inny Świat”. To studio znamy z fotografii Bohdana Paczowskiego zrobionych jeszcze za życia Gustawa Herlinga-Grudzińskiego.

Po jego śmierci i zgodnie z jego wolą, biblioteka i neapolitańskie archiwum Herlinga zostały zdeponowane w Fondazione „Biblioteca Benedetto Croce” w Neapolu pod oddaną opieką żony, Lidii Croce i córki — Marty Herling.

Autorem bibliografii Gustawa Herlinga-Grudzińskiego w wydawnictwach Instytutu Literackiego w Paryżu jest Zdzisław Kudelski.

Zdzisław Kudelski pracował w Bibliotece przy via Crispi w 2001 roku i uporządkował wówczas zbiór artykułów opublikowanych przez pisarza w gazetach i czasopismach i przez niego samego zachowanych, tworząc tym samym inwentarz, który dziś stanowi ważne narzędzie dla ich konsultacji. Część zebranego materiału uporządkowanego przez Kudelskiego dotyczy współpracy Herlinga z *Kulturą* i jest zawarta w bibliografii, którą dziś wydajemy i która wraz z bibliografią twórczości z lat 1935–1995, opublikowaną przez Kudelskiego w tomie „Studia o Herlingu-Grudzińskim” (Lublin 1998), stanowi fundamentalny wkład do badań nad jego twórczością.

Współpraca Instytutu Dokumentacji i Studiów nad Literaturą Polską w Warszawie z Fondazione „Biblioteca Benedetto Croce” w Neapolu przy wydaniu tej bibliografii jest kolejnym ogniwem tego polsko-włoskiego i europejskiego spotkania, które okazało się tak znaczące dla kultury polskiej, a którego początek tak przypomniał przed laty sam Gustaw Herling-Grudziński:

W wydanym niedawno Dzienniku Crocego, znajduję pod datą 25 marca 1944, króciutką wzmiankę o sobie: że przyszedłem do willi Tritone; że czytałem przed wojną dzieła Crocego po niemiecku i należałem w Warszawie do grona studentów interesujących się jego filozofią; i że chciałem przekładać jego książki na polski [Willi Tritone. Interludium wojenne we Włoszech, 1951]

Marta Herling

Fondazione
„Biblioteca Benedetto Croce”,
Napoli

Piotr Kłoczowski

Instytut Dokumentacji
i Studiów nad Literaturą Polską
Warszawa

Wprowadzenie

Profesorowi Stefanowi Sawickiemu

1. Zanim powstał Instytut Literacki

Gustaw Herling-Grudziński (ur. w Kielcach 20 V 1919 r.) w 1937 roku rozpoczął studia na polonistyce na Uniwersytecie im. Józefa Piłsudskiego w Warszawie¹. Był bardzo aktywny jako student i wiceprezes Koła Polonistów, brał udział w kabaretowo-literackich spotkaniach klubu „Parabumba”, należał do szkoły teoretyczno-literackiej Ludwika Frydego, młodego naukowca, który skupiał wokół siebie szczególnie zdolnych i interesujących przyszłych badaczy literatury². Na przełomie 1937 i 1938 roku redagował kolumnę literacką w dwutygodniku Związku Polskiej Młodzieży Demokratycznej *Przemiany*, a od lutego 1938 dział literacki w tygodniku *Orka na Ugorze*. Grudziński dał się wtedy poznać jako interesujący krytyk literacki i pełen pasji dyskutant. Publikował także w innych pismach — tygodniku *Pion*, dwumiesięczniku *Ateneum*, czy kwartalniku *Pióro*.

Spośród prawie trzydziestu przedwojennych publikacji młodego Herlinga wymienić warto dwie: entuzjastyczny artykuł o „Ferdydurke” Gombrowicza i opowiadaniach Bruno Schulza oraz prelekcję poświęconą poezji Czesława Miłosza³. Swoistym znakiem czasu był fakt, że Gombrowiczowi, Miłoszowi i Grudzińskiemu pisany był później los emigranta.

Po wybuchu wojny, razem z kolegami ze Związku Polskiej Młodzieży Demokratycznej i *Orki na Ugorze* (był to krąg młodej piłsudczykowskiej,

¹ O wzajemnych stosunkach i współpracy Gustawa Herlinga-Grudzińskiego z Jerzym Giedroyciem w zmienionej formie pisałem w książce zbiorowej: Jerzy Giedroyc: kultura — polityka — wiek XX, [pokłosie międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej 25–27 IX 2006 r. na Uniwersytecie Warszawskim; w druku].

² Zob. bardziej szczegółowe informacje biograficzne w: Z. Kudelski: Biografia Gustawa Herlinga-Grudzińskiego [w:] tenże: Studia o Herlingu-Grudzińskim. Twórczość — recepcja — biografia, Lublin 1998, s. 287–322.

³ G. [Herling-] Grudziński: Zabawa w „Ferdydurke”, *Orka na Ugorze* 1938, nr 2, s. 6; tenże: Granice poezji Czesława Miłosza, *Pion* 1939, nr 8 (281), s. 3–4.

lewicowej inteligencji sympatyzującej ze Stronnictwem Demokratycznym i PPS) Herling-Grudziński założył jedną z pierwszych organizacji podziemnych — Polską Ludową Akcję Niepodległościową (PLAN) — i redagował konspiracyjny *Biuletyn Polski*. Aresztowany przez NKWD pod Grodnem na początku marca 1940 roku, z pięcioletnim wyrokiem trafił do Jercewa — jednego z kargopolskich obozów pracy w ZSRR. Po ataku Niemiec na Związek Sowiecki i dramatycznych przejściach, 20 I 1942 roku został zwolniony z obozu, a po kilkutygodniowej podróży dotarł do miejscowości Ługowoje w Kazachstanie, gdzie 12 III został przyjęty do armii gen. Andersa, do dywizji złożonej z „najpóźniej zwolnionych”, najbardziej wycieńczonych i schorowanych byłych łagierników i więźniów⁴. Ewakuowany razem z dywizją do Iranu, przeszedł cały szlak bojowy aż do zakończenia kampanii włoskiej, za udział w bitwie pod Monte Cassino odznaczony został krzyżem *Virtuti Militari*.

Po kilkunastu miesiącach milczenia od wyjścia z obozu Grudziński znów zaczął publikować swoje teksty w prasie wojskowej, głównie w tygodniku *Orzeł Biały*. Był wyrazistym krytykiem i publicystą. Pisał m.in. o pierwszych świadectwach gehenny Polaków w ZSRR — o opowiadaniach Herminii Naglerowej, Melchiora Wańkowicza, a zwłaszcza o „Wspomnieniach starobielskich” Józefa Czapskiego⁵.

W szkicu o Czapskim stwierdzał, że

„[...] zagadnienie sowieckie przesunęło się w świadomości europejskiej z płaszczyzny przeżyć intelektualnych do samych podstaw moralności ludzkiego współżycia. Że w grę wchodzi nie pytanie, na ile eksperymenty Lenina i Stalina nawiązują do nauki Marksa, ale czy człowiek postawiony w obliczu Boga i ludzi jest cenniejszy od człowieka bezlitośnie niszczonego przez masę [podkr. ZK]”⁶.

Jerzy Giedroyc wprawdzie nie był w ZSRR w czasie wojny, rozumiał jednak wagę doświadczeń sowieckich. Spośród jego najbliższych współpracowników Józef Czapski był więźniem obozu w Starobielsku, a Zofia i Zygmunt Hertz przez 16 miesięcy pracowali na zesłaniu w Maryjskiej Autonomicznej Republice przy wycinaniu lasu. Z pewnością ten kontekst biografii jego współpracowników miał wpływ na poglądy Giedroycia.

⁴ G. Herling-Grudziński: *Pisma zebrane*, pod red. Z. Kudelskiego, t. 1: *Inny Świat. Zapiski sowieckie*, Warszawa 1994, s. 307.

⁵ Dokument literacki, *Orzeł Biały* 1945, nr 16 (151), s. 8–9; Na krawędzi człowieczeństwa, *Orzeł Biały* 1945, nr 29 (164), s. 7; Nasz powrót z ZSRR. (Zapiski o „Wspomnieniach starobielskich”), *Orzeł Biały* 1945, nr 5 (140), s. 6. — Przedruki zob.: G. Herling-Grudziński: *Pisma zebrane*, t. 9: *Wyjścia z milczenia. Szkice*, Warszawa 1998.

⁶ G. Herling-Grudziński: *Nasz powrót z ZSRR...*, dz. cyt., s. 6.

„Czapski niemal natychmiast — wspominał redaktor *Kultury* po latach — zaczął opowiadać mi o swoich przeżyciach w Związku Sowieckim i o Katyniu. [...] Opinia wojska, nie tylko mojego otoczenia, była najzupełniej jednolita. Uważaliśmy wszyscy, że to trzeba wyświetlić do końca”⁷.

Waga przeżyć w ZSRR miała wpływ na znajomość, a potem przyjaźń młodego Herlinga — wówczas żołnierza liniowego, z Józefem Czapskim — szefem Wydziału Propagandy i Informacji. Obaj byli zafascynowani kulturą rosyjską, a jednocześnie nienawidzili nieludzkiego systemu. W późniejszych świadectwach obydwu autorów — „Na nieludzkiej ziemi” (1947) Czapskiego oraz „Innym Świecie” (1951) Herlinga, w przeciwieństwie do relacji z ZSRR innych autorów, próżno szukać nienawiści do Rosjan. Po latach Herling podkreślając fenomen Czapskiego wskazywał na współistnienie „gorącego patrioty” organicznie wyzutego „z jakichkolwiek ciągów nacjonalistycznych czy szowinistycznych”, „żarliwego chrześcijanina”, człowieka ukształtowanego „tyleż przez kulturę zachodnioeuropejską, co przez kulturę rosyjską”⁸.

Postawa taka była również bliska Giedroycowi. W jednej z rozmów wyznał:

„Ja Rosję lubię, Rosja mnie fascynuje, język, literatura [...]. Dzisiaj nie mogę mego stanowiska nazwać antyrosyjskim, jest ono antysowieckie”⁹.

Po ukończeniu szkoły podchorążych artylerii w 1945 roku Grudziński pisał o polskim *zamiłowaniu do... wolności*:

„[...] człowiek, o którym mówimy, że posiada odwagę cywilną, robi i mówi rzeczy nawet niepopularne i nawet niewygodne, wbrew opinii i pokłaskowi otoczenia, na przekór własnym interesom dlatego jedynie, że wierzy w ich ostateczną słuszość. Tylko takim ludziom można ufać bez zastrzeżeń. Ale i tylko tacy ludzie nie zapominają o zobowiązaniach, jakie z tego wynikają. [...] W burzliwych i niepewnych czasach dla Polski troska o polską odwagę cywilną jest troską o podstawę naszego istnienia narodowego”¹⁰.

⁷ J. Giedroyc: *Autobiografia na cztery ręce*, oprac. i wstępem opatrzył K. Pomian, Warszawa 1994, s. 103.

⁸ G. Herling-Grudziński: *Twórcza siła* [1985] [w:] tenże: *Pisma zebrane*, t. 9, s. 445.

⁹ Rozmowa z Jerzym Giedroycem sprzed dwunastu lat, *Aneks* 1986, nr 44, s. 26–27; przedruk: *Zostało tylko słowo... Wybór tekstów o Kulturze paryskiej i jej twórcach*, [pod red. T. Pietrasiewicza], Lublin [1991], s. 60–61.

¹⁰ G. Herling-Grudziński: *Odwaga cywilna, Jednodniówka Szkoły Podchorążych Rezerwy Artylerii*, Matera, Italia 1945, s. 12–13.

Z pewnością Herlinga i Giedroycia zbliżała do siebie *propaganda mówienia prawdy*, choćby była najbardziej trudna i bolesna. Giedroyc wielokrotnie dawał temu wyraz w czasie wojny:

„Nie można oszukiwać żołnierza — stwierdzał — powinien wiedzieć, co go czeka, i jak wygląda sytuacja. To go nie zachwieje moralnie i, rzeczywiście nie zachwiało. Ludzie szli do tej walki z pełną świadomością, że to tylko demonstracja, żeby nasz ślad tutaj pozostał...”¹¹

A w latach późniejszych dodawał:

„Piłsudski zawsze ryzykował przeciwko społeczeństwu i wygrywał w rezultacie. To jeden z powodów, dla których jestem piłsudczykiem.

Polacy to bardzo dziwne społeczeństwo. Społeczeństwo okropne, ale można mu iść pod włos”¹².

Grudziński w tym czasie wielokrotnie podejmował problem zaangażowania pisarzy i intelektualistów oraz odpowiedzialności za głoszone poglądy. Wybierał *humanizm świadomego, spokojnego uczestnictwa*¹³. Postawa klerka była dla niego *formą tchórzliwej samodegradacji* albo *wygodnym parawanem [...] chwiejności*¹⁴. Teksty z *Orla Białego*, które autor umieścił później w debiutanckiej książeczce, powstały z potrzeby opowiedzenia się po stronie wartości moralnych. W imię tych wartości Herling wybierał emigrację polityczną, którą rozumiał jako służbę, misję do spełnienia, wysoką godność zarówno moralną, jak i polityczną¹⁵.

Jerzy Giedroyc jako szef wydziału czasopism i wydawnictw oraz zwierzchnik *Orla Białego* z pewnością zwrócił uwagę na Grudzińskiego i jego publikacje. To on namówił Herlinga do wydania w „Bibliotece *Orla Białego*” w 1945 roku tomu szkiców „Żywi i umarli”.

Józef Czapski w przedmowie do tego tomu, choć nie zgadzał się z niektórymi sądami Herlinga, zapowiadał narodziny interesującego pisarza. Stwierdzał, że mimo trudnych warunków, w jakich powstawały zebrane w książeczce teksty, ich autor nie czuje się zwolniony z „[...] odpowie-

¹¹ Rozmowa z Jerzym Giedroyciem sprzed dwunastu lat, *Aneks* 1986, nr 44, s. 34; przedruk: *Zostało tylko słowo*, dz. cyt., s. 69.

¹² Rozmowa z Jerzym Giedroyciem sprzed dwunastu lat, *Aneks* 1986, nr 44, s. 33; przedruk w: *Zostało tylko słowo*, dz. cyt., s. 68.

W rozmowie z Barbarą Toruńczyk Redaktor powiedział: „[...] bardzo lubię iść pod włos. To jest jedna z moich specjalności”. — Zob.: Rozmowy z Jerzym Giedroyciem [w:] B. Toruńczyk, *Rozmowy w Maisons-Laffitte*, 1981, Warszawa 2006, s. 93.

¹³ G. Herling-Grudziński: *Pisarze i polityka*, *Orzeł Biały* 1945, nr 40 (175), s. 6; *Pisma zebrane*, t. 9, s. 56.

¹⁴ Tamże, *Orzeł Biały* 1945, nr 40 (175), s. 6.

¹⁵ G. Herling-Grudziński: *Emigracja polityczna*, *Ochotnicza* 1946, nr 2 (29), s. 2; *Pisma zebrane*, t. 9, s. 74.

działności za treść i jakość każdego słowa, chodzi mu przy tym nie tylko o literaturę, ale o samo człowieczeństwo. W okresie tak ciemnym dla Polaka ta książka cieszy i pokrzepia [...]”¹⁶.

Po zakończeniu szkolenia w podchorążówce w połowie 1945 roku Grudziński przeszedł do redakcji tygodnika *Orzeł Biały*, w którym redagował do 1946 roku dział literacki. Wtedy też należał do kilkusobowego grona, które razem z Jerzym Giedroyciem stworzyło Instytut Literacki w Rzymie.

2. Lata 1946–1956

„Instytut powstał — wspominał po latach Jerzy Giedroyc — nie jako firma prywatna, ale jako agenda wojska. W jego skład wchodził wtedy Zofia i Zygmunt Hertzowie, Gustaw Herling-Grudziński, Władysław Wachała, docent Tadeusz Siuta, bardzo interesujący, postrzelony naukowiec [...]. Gustaw zbierał materiały do projektowanych wydawnictw — ułożył antologię noweli wojennej — tłumaczył Koestlera »Krucjatę bez krzyża« i pisał”¹⁷.

28 IX 1946 roku gen. Wiśniowski wydał rozkaz organizacyjny Instytutu, powołanego 11 II 1946 w Rzymie¹⁸. Wśród książek wydanych przez Instytut we Włoszech jako pozycja druga ukazały się „Księgi Pielgrzymstwa i Narodu Polskiego” Adama Mickiewicza ze wstępem Herlinga, w którym pisał o przerażającej aktualności „Ksiąg”, odrzucał złudzenia Mickiewicza, a jednocześnie podkreślał aktualność *pielgrzymowania dla wolności*.

„Musimy więc pamiętać — pisał Herling — że korzenie utworu Mickiewicza tkwią w glebie, którą użyżniono nie tylko zwykłą miłością ojczyzny, ale i egzaltowaną religią patriotyzmu. Jeśli chcemy na nowej emigracji ocalić z »Ksiąg Narodu i Pielgrzymstwa Polskiego« ich wartości niezmiennie, to możemy uczynić to jedynie po rozprostowaniu się z tych wygarbnień, jakie na Polaku, wyruszającym z tą małą książeczką w noc pielgrzymstwa i niewoli, narastały wolno, ale nieuchronnie”¹⁹. Książeczka ta wznowiona została po latach, w 1982 roku, gdy po stanie wojennym kolejna fala emigracji „solidarnościowej” opuszczała Polskę.

¹⁶ J. Czapski: *Przedmowa* [w:] G. Herling-Grudziński: *Żywi i umarli*. Szkice literackie, Rzym 1945, s. 6; przedruk krajowy: Lublin 1991, s. 6–7.

¹⁷ J. Giedroyc: *Autobiografia na cztery ręce*, dz. cyt., s. 124.

¹⁸ Rozkaz Organizacyjny Instytutu Literackiego w Rzymie z 28 IX 1946 r. [w:] J. Giedroyc: *Autobiografia na cztery ręce*, wklejka z ilustracjami między s. 272–273.

¹⁹ G. Herling-Grudziński: „Księgi Narodu i Pielgrzymstwa Polskiego” na nowej emigracji [w:] A. Mickiewicz: *Księgi Narodu Polskiego i Pielgrzymstwa Polskiego*, Rzym 1946, s. 9.

Z prac redakcyjnych Grudzińskiego warto wymienić wspomnianą antologię „W oczach pisarzy”²⁰, która zawiera zarówno utwory dotyczące przeżyć pod okupacją hitlerowską, jak i na zesłaniu czy w obozach sowieckich. Niektórzy recenzenci z tego powodu zarzucali Herlingowi sympatie prokomunistyczne²¹.

Jesienią 1946 roku Grudziński poślubił Krystynę Domańską (z domu Stojanowską), malarkę z koła artystów polskich skupionych wokół Józefa Jaremy — „Pro Arte”.

Pierwszy numer *Kultury* ukazał się w Rzymie z datą: czerwiec 1947. Na okładce jako redaktorzy figurowali Jerzy Giedroyc i Gustaw Herling-Grudziński, zaś zeszyt otwierały teksty Paula Valéry’ego z 1919 i Benedetto Crocego z 1946 roku²². W nocie wstępnej redaktorzy podkreślali m.in., że „w obu tych głosach rozbrzmiewa głęboki smutek ludzi, którzy wszystkie swe siły i umiejętności oddali pracy nad pogłębianiem i wznoszeniem kultury europejskiej, aby dożyć wreszcie dni jej śmiertelnego niebezpieczeństwa i zagrożenia. Ale brzmi w nich jednocześnie ogromna siła, siła niezłomnych przekonań, przywiązań i wiary wbrew *czasom pogardy*, wbrew *nadchodzącej i niepokonalnej barbarii*”²³.

Redaktorzy kierowali również swoje słowa do czytelników w kraju — „by wzmóc w nich wiarę, że wartości, które są im bliskie nie zawaliły się jeszcze pod obuchem nagiej siły”²⁴.

Jerzy Giedroyc w „Autobiografii na cztery ręce” wspominał początki *Kultury*:

„Projekt stworzenia pisma wynikł ze wspólnych rozmów między Gustawem, Zosią i mną. Nazwę wymyśliłem chyba ja. Pierwotnie *Kultura* miała być biletom wizytowym, kwiatkiem do kożucha, i była pomyślana odpowiednio do tego jako kwartalnik raczej czysto literacki. Pierwszy numer przygotowaliśmy wspólnie z Gustawem. Ale naprawdę ważne były dla nas wtedy książki”²⁵.

Herling-Grudziński początki zapamiętał inaczej:

„Właściwie projektodawcą *Kultury* byłem ja, i nawet wymyśliłem jej nazwę. Jerzy nie bardzo się do tego palił, bo miał pomysł — zresztą sensowny — wydawania przede wszystkim książek, a nie pisma. [...] A ja za-

²⁰ W oczach pisarzy. Wybór opowieści wojennych (1939–1945), oprac. G. Herling-Grudziński, wstęp G. Herling-Grudziński, Józef Wittlin, Rzym 1947.

²¹ Zob. m.in.: J. Mackiewicz: W oczach pisarzy czy w oczach propagandy, *Lwów i Wilno* 1947, nr 47.

²² P. Valéry: Z „kryzysu ducha”, z franc. przeł. B. Szybek, *Kultura* 1947, nr 1, s. 2–3; B. Croce, *Zmierzch cywilizacji*, z upoważnienia autora przeł. z włoskiego G. Herling-Grudziński, Wł. Sznarbachowski, tamże, s. 4–6.

²³ [Nota wstępna], *Kultura* 1947, nr 1, s. 1.

²⁴ Tamże, s. 1.

²⁵ J. Giedroyc: Autobiografia na cztery ręce, dz. cyt., s. 125–126.

chowałem się makiawelicznie, w tym sensie, że zacząłem go gwałtownie przekonywać, żeby podpisał pierwszy numer *Kultury* razem ze mną. On długo się upierał, wreszcie się zgodził i podpisaliśmy go razem. Ja tymczasem słałem do pisarzy listy zapraszające do współpracy, między innymi do Gombrowicza, do Straszewicza. Kiedy w końcu wyszedł pierwszy numer i spotkał się z przychylnymi odgłosami, to Jerzy, jak to on, uśmiechnął się kwaśno i powiedział *Kto wie...*”²⁶

27 VIII 1947 roku gen. Anders zatwierdził skład personalny Instytutu przeniesionego do Paryża. Tworzyli go: Giedroyc jako kierownik Instytutu, Zofia Hertz — sekretarz, Herling — doradca literacki i współredaktor *Kultury*, Zygmunt Hertz — administrator²⁷. Grudziński jednak nie zdecydował się na wyjazd do Francji. Razem z żoną Krystyną został w Rzymie, a pod koniec roku oboje przenieśli się do Londynu.

„Nasz pierwszy spór — wyznał Herling w rozmowie z Renatą Górczyńską — polegał na tym, że on [Giedroyc] twierdził, iż absolutnie trzeba się przenieść do Paryża, bo w przeciwnym razie komuniści włoscy zniszczą nas w rozmaity sposób. [...] We Francji istnieje silna tradycja azylu politycznego. [...] Giedroyc miał absolutną rację, a ja się upierałem, bo byłem zakochany w Rzymie, w mojej pierwszej żonie, i ogromnie nam było dobrze. Bardzo chciałem, żeby »Kultura« wychodziła tam na stałe, a do Paryża mnie nie ciągnęło. Dużą rolę odgrywał też fakt, że nie znałem francuskiego”²⁸.

Po latach Jerzy Giedroyc o decyzji Herlinga mówił z tonem zawodu, że „[...] nie zaryzykował tego skoku w ciemność. Bo to był skok w ciemność. Wyjazd do Anglii, do Korpusu Przysposobienia, dawał możliwość przygotowania się w ciągu dwóch lat do życia cywilnego. Dawał gwarancję jakichś warunków materialnych i możliwość kształcenia się”²⁹.

²⁶ Miasto zmęczenia — Gustaw Herling-Grudziński [w:] Renata Górczyńska, Portrety paryskie, Kraków 1999, s. 201–203. — W innych wypowiedziach G. Herling-Grudziński również potwierdzał wersję, że założył *Kulturę* i pierwszy numer opracował sam. Zob. m.in.: G. Herling-Grudziński, W. Bolecki: Rozmowy w Dragonei, Warszawa 1997, s. 31. — G. Herling-Grudziński: Mój Wielki Szeł [w:] E. Sawicka: Widok z wieży. Rozmowy z Gustawem Herlingiem-Grudzińskim, Warszawa 1997, s. 20. — Z. Kudelski, Opowieść autobiograficzna Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, [Neapol 1996, maszynopis] s. 43–44.

²⁷ Zob.: J. Giedroyc: Autobiografia na cztery ręce, dz. cyt., wklejka z ilustracjami między s. 272–273, [il. 12 i 15].

²⁸ Miasto zmęczenia — Gustaw Herling-Grudziński [w:] R. Górczyńska: Portrety paryskie, dz. cyt., s. 202.

²⁹ „Marzenia więcej niż skromne”. Rozmowy z Jerzym Giedroyciem 11–15 sierpnia 2000 r. [w:] Ostatnie lato w Maisons-Laffitte. Jerzy Giedroyc. Zofia Hertz. Henryk Giedroyc. Sierpień 2000 r. — listopad 2001 r. Rozmawiała i oprac. H. M. Giza, Wrocław 2007, s. 47.

Czy chodziło tylko o zabezpieczenia jakie dawała demobilizacja w Anglii? Czy może — jak sugerowała Zofia Hertz — działał tu lęk przed wpływami komunistów we Francji³⁰ — trudno dziś orzec.

Jak pisała Małgorzata Prasińska — Giedroyc już na wiosnę 1947 roku zapewnił na rok pracę dla Herlinga i jego żony w paryskiej księgarni „Libella”³¹. Później chciał, aby Grudziński współpracował z *Kulturą* z Londynu, okazało się to jednak niemożliwe³². W liście z 26 XI 1947 roku do Adama Pragiera, ministra informacji i dokumentacji w rządzie londyńskim, Giedroyc pisał, że Herling to „[...] największy i najbardziej obiecujący talent młodego pokolenia emigracyjnego” i prosił o przyznanie mu subwencji, dzięki której „nie zarznie swojego talentu sieczką dziennikarską”³³.

W Anglii Grudziński przeszedł przez „korpus przesiedlenia i rozmieszczenia”³⁴. Herling z czasem znalazł zajęcie w *Wiadomościach*, gdzie opracowywał przeglądy prasy krajowej i zagranicznej, ale mógł tam zarobić niewiele, gdyż Mieczysław Grydzewski nie był w stanie płacić więcej. Krystyna dorabiała projektowaniem wzorów na materiały i wielogodzinnym pozowaniem w Akademii św. Marcina, na własne malarstwo zostawało jej niewiele czasu. „[...] my wszyscy żyliśmy po wojnie w strasznej biedzie”³⁵ — wspominał po latach Grudziński. „Zresztą cała [...] pierwsza fala emigracji powojennej w Londynie biedowała”³⁶.

Jeszcze po wyjeździe Herlinga do Londynu jego wcześniej napisane artykuły i tłumaczenia ukazywały się w *Kulturze*, m.in. „Twórczość literacka w kraju”, [*Kultura* 1948, nr 4, s. 32–40]. Później, do 1956 roku pisarz nie utrzymywał z Jerzym Giedroyciem żadnych kontaktów.

³⁰ „On [G. Herling-Grudziński] obawiał się komunistów. Poza tym to była podróż na niepewne. Trzeba było się zdecydować, tak jak my. Czy coś z tego wyjdzie, czy damy radę, czy nie? Ostatecznie mogło być tak, że mieliśmy na półtora roku pieniądze, a potem koniec”. — Z. Kudelski: Rozmowy z Zofią Hertz, *Maisons-Laffitte*, listopad 1990 [maszynopis].

³¹ M. Prasińska, *Rzymskie lata Instytutu Literackiego, Zeszyty Historyczne* 2001, z. 137, s. 33.

³² Zob.: *Miasto zmęczenia* — Gustaw Herling-Grudziński [w:] R. Gorczyńska: *Portrety paryskie*, dz. cyt., s. 203.

³³ M. Prasińska: *Rzymskie lata Instytutu Literackiego*, dz. cyt., s. 33.

³⁴ G. Herling-Grudziński, W. Bolecki: *Rozmowy w Dragonei*, dz. cyt., 1997, s. 29 [Rozmowa I: *Książę Niezłomny*].

³⁵ Od gułagu do Neapolu. Rozmowa z Gustawem Herlingiem-Grudzińskim, [Rozmowa z redakcją *Więzi*], oprac. S.F. [S. Frankiewicz] i P.K. [P. Kądziała], *Więź* 1994, nr 9 (431), s. 14.

³⁶ Z. Kudelski, *Opowieść autobiograficzna Gustawa Herlinga-Grudzińskiego*, dz. cyt., s. 45.

W listach m.in. do Juliusza Mieroszewskiego Redaktor stwierdzał, że nie może się kontaktować z Grudzińskim, ponieważ on jest na niego obrażony i uważa, że go skrzywdził: „jest to chłopiec, który niestety przy całym swoim talencie ma bardzo przewrócone w głowie”³⁷. Herling w artykule o poezji Juliana Tuwima umieścił przykre słowa dotyczące Giedroycia³⁸, a w 1951 roku odmówił podpisania oświadczenia w obronie Czesława Miłosza³⁹.

Mimo to, gdy w grudniu 1948 roku spółka wydawnicza Gryf wycofała ze sprzedaży w Wielkiej Brytanii numer *Kultury* z kontrowersyjnym reportażem Aleksandra Janty-Polczyńskiego „Wracam z Polski”, a zarząd Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie nie zareagował, wówczas dwaj członkowie zarządu — Herling-Grudziński i Tadeusz Sułkowski na znak protestu podali się do dymisji⁴⁰.

„Inny Świat” Herlinga najpierw wydany został w tłumaczeniu Andrzeja Ciołkosza na angielski w wydawnictwie Heinemann (1951). Trudności finansowe sprawiły, że polski oryginał mógł się ukazać w londyńskim Gryfie dopiero dwa lata później. W przedmowie Bertrand Russell stwierdzał, że utwór Herlinga spośród relacji o sowieckich łagrach zrobił na nim „największe wrażenie i jest najlepiej napisany”, posiada siłę „prostego i żywego opisu”, ma „najgłębszy wydźwięk psychologiczny”, a prawdomówność autora nie sposób „zakwestionować”⁴¹.

Książka została bardzo dobrze przyjęta zarówno przez czytelników, jak i recenzentów na emigracji. Podkreślali oni niezwykły, proustowski „dar analizy”, który decyduje o klasie pisarskiej Herlinga (Jan Lechoń); „wyraźność stylu”, „wysoki artyzm”, dojrzałość i męstwo autora (Kazimierz Wierzyński); „długi oddech” opowieści, „wytrzymanie formy literackiej na wielkiej przestrzeni i wobec szczególnego materiału” (Tymon Terlecki)⁴².

³⁷ Zob. listy J. Giedroycia do J. Mieroszewskiego, z 17 IV i 8 V [1951] [w:] J. Giedroyc, J. Mieroszewski, *Listy 1949–1956*. Część pierwsza, wybrał i wstępem poprzedził K. Pomian, przypisami i indeksem opatrzyli J. Krawczyk i K. Pomian, szkicem o Mieroszewskich i Mieroszewskim uzupełnił P. Wandycz, Warszawa 1999, s. 117 i 124–125.

³⁸ G. Herling-Grudziński: *Uczeń czarnoksiężki*, *Wiadomości* 1949, nr 31 (174), s. 1; przedruk w: tenże: *Pisma zebrane*, t. 9: *Wyjścia z milczenia...*, s. 216–217.

³⁹ List J. Giedroycia do M. Wańkowicza, 28 XI 1951 [w:] J. Giedroyc, M. Wańkowicz: *Listy 1945–1963*, wyboru dokonała i wstępem opatrzyła A. Ziolkowska-Boehm, przypisy oprac. A. Ziolkowska-Boehm i J. Krawczyk, Warszawa 2000, s. 234.

⁴⁰ Zob. m.in.: Bywalec: *Podśluchane*, *Dziennik Polski* i *Dziennik Żołnierza* 1949, nr 5: 29 I, s. 4.

⁴¹ B. Russell: *Przedmowa* [w:] G. Herling-Grudziński: *Inny Świat*. Zapiski sowieckie, Londyn 1953, s. 7–8.

⁴² O książce Herlinga-Grudzińskiego: *Wiadomości* 1952, nr 30 (330), s. 4; przedruk w: W. Bolecki: „Inny świat” Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, Warszawa

Mimo że Redaktor w listach pochlebnie pisał o książce Grudzińskiego, nie została może należycie doceniona w *Kulturze*, gdzie pojawiła się tylko jedna recenzja dziennikarza Darsie Gillie⁴³, przyjaciela Józefa Czapskiego.

Po latach Juliusz Mieroszewski, eseista i czołowy współpracownik Giedroycia wypowiedział okrutne zdanie:

„(...) dobrze się stało, że Grudzińskiego wywieźli do Rosji. Dobrze się stało, że wylądował w łagrze, był *dochodiagą* i o mało nie umarł. Dobrze się stało, jak się stało, bo inaczej nie byłoby *Innego Świata* — klasycznej i najlepszej książki o «największym doświadczeniu naszych czasów» (Sartre)”⁴⁴.

W połowie października 1952 roku Grudziński wyjechał do pracy w rozgłośni polskiej Radia Wolna Europa w Monachium. Wiedział, że nie nadaje się na dziennikarza, ale perspektywa stałej pracy i mieszkania przeważyła. Decyzji tej nigdy chyba nie przestał żałować: Krystyna, która razem z matką miała dojechać do Monachium, 3 XI popełniła samobójstwo.

Współpraca pisarza z Janem Nowakiem-Jeziorańskim trwała o wiele dłużej, niż się przywykło sądzić — to nie były tylko trzy lata do czasu osiedlenia się w Neapolu. Nawet, gdy Herling już nawiązał kontakt z Jerzym Giedroyciem i publikował w *Kulturze*, cały czas do 1968 roku⁴⁵ przysyłał swoje pogadanki do RWE; tylko niektóre były przedrukowane jako artykuły w dodatku *Na Antenie*. Z pewnością zacieśnianie współpracy z *Kulturą* utrudniało z kolei systematyczną współpracę z Radiem Wolna Europa.

Jesienią 1955 roku Gustaw Herling-Grudziński razem z drugą żoną Lidią Croce przeniósł się z Monachium do Neapolu. Cały czas współpracował z tygodnikiem Mieczysława Grydzewskiego *Wiadomości*, regularnie dostarczał swoje audycje do Radia Wolna Europa. Kontakt z Jerzym Giedroyciem odnowił w 1956 roku, przysyłając mu opowiadanie „Książę Niezłomny”, które ukazało się w letnim numerze *Kultury*⁴⁶. Zapoczątkowało to czterdziestoletnią współpracę pisarza z Giedroyciem.

1994, s. 169, 171, 173. — Wykaz recenzji „Innego Świata” zob.: Z. Kudelski, Bibliografia [w:] tenże, *Studia o Herlingu-Grudzińskim...*, s. 348–349, 353.

⁴³ Darsie Gillie, *Osobny świat*, *Kultura* 1952, nr 2/52–3/53, s. 181–184.

⁴⁴ Londyńczyk [Juliusz Mieroszewski]: *Kronika angielska*, *Kultura* 1964, nr 5/199, s. 72–73.

⁴⁵ Świadczy o tym m.in. korespondencja z Janem Nowakiem-Jeziorańskim znajdująca się w zbiorach Ossolineum we Wrocławiu. — Zob. również artykuł Violetty Wejs-Milewskiej: *Krytyka jako nagły monit*. Gustaw Herling-Grudziński w roli felietonisty Wolnej Europy [w:] *Proza polska na obczyźnie. Problemy — dyskursy — uzupełnienia*, pod red. Zbigniewa Andresa, Janusza Pasternaka i Anny Wal, t. 1, Rzeszów 2007, s. 223–241.

⁴⁶ G. Herling-Grudziński: *Książę Niezłomny*, *Kultura* 1956, nr 7/105–8/106, s. 83–113.

3. Ponowna współpraca z *Kulturą* (1956–1966)

W opowiadaniu „Książę Niezłomny” Herling poruszał dylematy nie tylko włoskich emigrantów z czasów faszyzmu, ale pośrednio dotyczył również spraw polskich. Krzysztof Pomian pisał o tym utworze po latach, jako szczególnie ważnym w twórczości Herlinga⁴⁷. Grudziński śledził pojedynki wykluczających się racji, „[...] pojedynki o palmę pierwszeństwa dwóch rywalizujących ze sobą arystokracji antyfaszystowskich, z których jedna broniła sensu wygnania z kraju, a druga sensu wygnania w kraju”⁴⁸. Po wojnie obydwaj bohaterowie opowiadania ponoszą klęskę, nie potrafią odnaleźć się i przystosować do nowych warunków.

„Herling myślał [...] zapewne o sobie — stwierdził Pomian — pokazując z samowiednym okrucieństwem klęskę emigrantów, którzy bronili dawnych zasad i wartości moralnych, podczas gdy ludzie, przez sam fakt życia w nowym ustroju, stawali się po prostu inni, niż byli poprzednio: zmieniali słownictwo, przyzwyczajenia, lojalności”. Opowiadanie Herlinga — kontynuował Pomian — nie jest tylko swoiście „włoską historią, osadzoną we włoskim pejzażu”. „Należy raczej do polskiej literatury rozrachunkowej z okresu października 1956, z tą osobliwością wszelako, która stanowi o jego wyjątkowej pozycji, że rachunek jest tu wystawiany nie władzy, lecz społeczeństwu, że pytanie dotyczy tego, za jaką cenę żyło się, robiło kariery, wydawało książki i spędzało przyjemnie czas w faszystowskich Włoszech — i w Polsce realnego socjalizmu w jego młodzieńczym i ludożerczym wydaniu. I tego, co zostało na trwałe w postępowaniu i myśleniu z nawyków urobionych w tym okresie. Są to pytania wybitnie przykre i których nie zadał, jak mi się zdaje, żaden pisarz polski poza Herlingiem”⁴⁹.

W połowie 1958 roku w *Kulturze* ukazało się jedno z najbardziej znanych opowiadań Herlinga — „Wieża”⁵⁰. Pisarz został za nie wyróżniony nagrodą literacką *Kultury*, a Jerzy Stempowski w uzasadnieniu werdyktu wskazywał na *wznowienie tradycji poszukiwania stylu*⁵¹ oraz języka, który pozwoli opisywać rzeczywistość w całym jej dramatyzmie i skomplikowaniu.

⁴⁷ Zob.: K. Pomian: Herling-Grudziński — emigracja heroiczna, *Kultura* 1981, nr 12/411, s. 81–86; przedruk w: Herling-Grudziński i krytycy. *Antologia tekstów*, wybór i oprac. Z. Kudelski, Lublin 1997, s. 29–32.

⁴⁸ G. Herling-Grudziński: *Książę Niezłomny* [w:] tenże: *Pisma zebrane*, t. 2: *Skrzydła ołtarza. Opowiadania*, Warszawa 1995, s. 124.

⁴⁹ K. Pomian: Herling-Grudziński — emigracja heroiczna [w:] Herling-Grudziński i krytycy, s. 30.

⁵⁰ G. Herling-Grudziński: *Wieża*, *Kultura* 1958 nr 7/129–8/130 s. 65–87.

⁵¹ J. Stempowski [pseud. Paweł Hostowiec]: *Powodź* [w:] tenże, *Notatnik nieśpiesznego przechodnia*, *Kultura* 1959, nr 1/135–2/136, s. 11–17; przedruk m.in. w: Herling-Grudziński i krytycy, s. 245.

„Jest to język poważny i powolny — pisał Stempowski — nieco jakby zatroskany, o nieporównanej jasności i dokładności, przylegający ściśle do każdego opisywanego przedmiotu. Język ten budzi zaufanie, jak relacja człowieka mającego za sobą wielkie doświadczenie pozaliterackie”⁵².

W latach sześćdziesiątych współpraca Herlinga z *Kulturą* stawała się coraz ściślejsza. Publikował tu swoje ważne eseje o Conradzie, Camusie i Kafce, twórczości Borysa Pasternaka czy Izaaka Babla, procesie Eichmanna, opowiadanie „Drugie Przyjście”⁵³. Stale zamieszczał recenzje z utworów pisarzy włoskich takich jak: A. Moravia, E. Zolla, G. Tomasi di Lampedusa, I. Silone, L. Sciascia i anglojęzycznych: V. Nabokov, L. Durrell, V. Woolf, D.H. Lawrence, a w latach 1962–1968 nieregularnie prowadził cykl „Z zeszytu lektury”.

W 1961 roku Herling zakończył współpracę z tygodnikiem *Wiadomości* i swoje publikacje w języku polskim drukował niemal wyłącznie w *Kulturze*. Instytut Literacki stał się również najważniejszym wydawnictwem dla Grudzińskiego — tu ukazały się jego tomy: opowiadania „Skrzydła ołtarza” w 1960 roku, zbiór „Drugie Przyjście oraz inne opowiadania i szkice” w 1963 i następne książki aż do końca lat osiemdziesiątych. Instytut wydawał również publikacje innych autorów z przedmowami pisarza: opowiadanie Tibora Déry, przemyczone z ZSRR teksty Andrieja Siniawskiego (1959), opracowaną przez Jerzego Giedroycia antologię z utworami dysydenckich pisarzy sowieckich (m.in. Maksimowa i Solżenicyna) „We własnych oczach” (1963), czy tłumaczenie „Wielkiej czystki” Aleksa Weisberga-Cybulskiego⁵⁴.

Mimo że Giedroyc i Herling tak różnili się temperamentami (Redaktor — chłodny analityk, pragmatyk, „zwierzę polityczne”, Grudziński — pełen pasji, o zacięciu moralistycznym, namiętny i ostry polemista) mieli podobne poglądy m.in. na znaczenie emigracji i jej oddziaływanie na kraj, krytycyzm wobec tzw. „polskiego Londynu”, przekonanie o konieczności nawiązywania jak najlepszych stosunków z naszymi wschodnimi sąsiadami

⁵² Tamże [w:] Herling-Grudziński i krytycy, s. 246.

⁵³ W oczach Conrada. (W setną rocznicę urodzin pisarza), *Kultura* 1957, nr 10/120, s. 16–32; Sąd Ostateczny. Camus i Kafka, *Kultura* 1957, nr 5/115, s. 33–44; Zwycięstwo Borysa Pasternaka, *Kultura* 1958, nr 1/123–2/124, s. 35–48; Izaak Babel, *Kultura* 1962, nr 1/171–2/172, s. 53–76; Demon Naszych Czasów, *Kultura* 1964, nr 1/195–2/196, s. 3–14; Drugie Przyjście. Opowieść średniowieczna, *Kultura* 1961, nr 9/167, s. 67–82.

⁵⁴ Zob.: T. Déry: Niki, przekł. z węgierskiego [br. nazw. tłum.], Paryż 1959. — Abram Terc [Andriej Siniawski]: Sąd idzie. Anonim [Tenże], *Co to jest realizm socjalistyczny?*, przeł. z rosyjskiego Józef Łobodowski, Paryż 1959. — G. Herling-Grudziński, *Księga krzywd* [w:] *We własnych oczach*. Antologia współczesnej literatury sowieckiej, przekłady J. Łobodowskiego, Z. Miłoszowskiego, K. Okulicza, Paryż 1963.

mi (zwłaszcza dysydentami i emigrantami), krytyczną postawę wobec lewicowych elit intelektualnych zafascynowanych komunizmem.

Cenne okazały się także włoskie kontakty Grudzińskiego oraz jego współpraca z pismami włoskimi, zwłaszcza rzymskim miesięcznikiem *Tempo Presente*. Z pismem tym Herling współpracował w latach 1956–1968, jego redaktorzy — Ignazio Silone i Nicola Chiaromonte ze względu na poglądy i własne doświadczenia (emigranci w czasach faszyzmu w Italii) byli mu bardzo bliscy. W *Tempo Presente* pisarz był „ekspertem od spraw Europy Środkowowschodniej i ZSRR”, oprócz bieżących komentarzy dotyczących również sytuacji w kraju, prezentował wybranych autorów polskich, zamieszczał też własne recenzje i teksty literackie. Często artykuły Herlinga ukazywały się równocześnie po włosku w *Tempo Presente* i po polsku w *Kulturze*⁵⁵.

Po latach Grudziński wspominał, jak u właściciela praw autorskich na wydanie głośnej powieści Borysa Pasternaka „Doktor Żiwago” — włoskiego wydawcy Feltriniego, uzyskał bez żadnych opłat zgodę na polskie tłumaczenie⁵⁶. Książkę przetłumaczył Jerzy Stempowski, ukazała się trzy razy i była prawdziwym bestsellerem Instytutu Literackiego (łącznie nakład 15 tys. egzemplarzy)⁵⁷.

Publikacja opowiadania Aleksandra Solżenicyna „Jeden dzień Iwana Denisowicza” na początku lat sześćdziesiątych wzbudziła i w kraju, i na Zachodzie zainteresowanie problematyką łagrową. W listach do przyjaciela Adama Ciołkosza Herling kilka razy wspomina o tym, że Giedroyc wówczas namawiał pisarza na nowe wydanie „Innego Świata” w Instytucie.

W grudniu 1962 roku pisał: „Moja książka teraz i z [...] listem do Solżenicyna miałaby w kraju szczególny walor: Giedroyc czuje to swoim niezawodnym nosem, i tylko Giedroyc potrafiłby ją do kraju na serio wprowadzić”⁵⁸. Autor był związany umową z londyńskim wydawnictwem Gryf, które do 1962 roku nie rozkolportowało całego nakładu książki.

⁵⁵ Zob. m.in. opowiadanie: Wieża — La torre, 1959, nr 1; eseje: W oczach Conrada — Sotto gli occhi di Conrad, 1957, nr 12; Demon Naszych czasów — Il demone dei nostri tempi, 1963, nr 11 czy teksty o Kafce: Kafka in Russia, 1965, nr 11; Kafka torna a Praga, 1967, nr 1.

⁵⁶ Opowieść autobiograficzna Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, dz. cyt., s. 67.

⁵⁷ Zob. m.in.: J. Giedroyc: Autobiografia na cztery ręce, dz. cyt., s. 198.

⁵⁸ List G. Herlinga-Grudzińskiego do Adama Ciołkosza, Neapol 18 XII 1962. Archiwum Adama Ciołkosza, Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego, Londyn. — G. Herling-Grudziński pierwotnie planował do „Innego Świata” jako posłowie dodać list do Aleksandra Solżenicyna, później zaś esej „Jegor i Iwan Denisowicz” [*Kultura* 1963, nr 3/185, s. 138–143].

„Inny Świat” ukazał się po raz drugi w maju 1965 roku. Wznawiany później przez Instytut pięć razy i od 1980 roku przedrukowany w kraju „poza cenzurą” co najmniej jedenaście razy, odegrał ważną rolę w trudnym procesie pojednania polsko-rosyjskiego.

„[...] nie da się widm przeszłości — napisał wydawca we wstępie do nowego wydania — wyegzorcyzmować milczeniem. Jeśli cokolwiek może zbliżyć Polaków do Rosjan, to mówienie na głos o krzywdach i świadomość wspólnego cierpienia. Wspólne cierpienie właśnie, cierpienie wszystkich więźniów stalinowskiego imperium koncentracyjnego, tkwi u źródeł *Innego Świata*. Ze wspólnego cierpienia powstaje wspólna nadzieja.”⁵⁹

4. Bliska współpraca z Giedroyciem (1966–1996)

W kwietniu 1966 roku Gustaw Herling-Grudziński przyjechał na kilkanaście dni do Maisons-Laffitte. W liście do przyjaciela Adama Ciołkosza m.in. pisał: „Tak się tu nałykałem polskości (i emigracyjnej i krajowej) że na pewien czas będę miał z czego żyć”⁶⁰.

Od maja figurował w kolejnych numerach *Kultury* jako jej włoski korespondent⁶¹. Rok później Eugenio Reale, były ambasador Włoch w Warszawie i wiceminister spraw zagranicznych, zaproponował Herlingowi wydanie w Instytucie swoich raportów przesyłanych z Polski do MSZ. Jak wspominał Grudziński później, aby uzgodnić szczegóły wydania książki:

„[...] namówiłem Giedroycia, żeby przyjechał do Rzymu. Widzieliśmy się z Realem, a jednocześnie chodząc po Rzymie, po knajpach, po ulicach, rozmawiając, odnowiliśmy naszą dawną przyjaźń i ja zaproponowałem, że będę stale przyjeżdżał do Laffitte’u, w regularnych odstępach”⁶².

W styczniu 1968 roku w liście do Jana Nowaka pisarz prosił o urlop bezterminowy, a jednocześnie pisał:

„Te moje paryskie wyprawy będą się odtąd odbywać regularnie co kwartał. Ponieważ jedną z przyczyn mojego kiepskiego samopoczucia jest

⁵⁹ Od wydawcy [w:] G. Herling-Grudziński: *Inny Świat*. Zapiski sowieckie, Paryż 1965, s. 11.

⁶⁰ List G. Herlinga-Grudzińskiego do Adama Ciołkosza, Maisons-Laffitte, 21 IV 1966, Archiwum Adama Ciołkosza, Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego, Londyn.

⁶¹ Jackowi Krawczykowi serdecznie dziękuję za informacje o przyjazdach G. Herlinga-Grudzińskiego do redakcji *Kultury*.

⁶² Z. Kudelski: Opowieść autobiograficzna G. Herling-Grudzińskiego, dz. cyt., s. 56. — Por.: J. Giedroyc: Autobiografia na cztery ręce, dz. cyt., s. 207.

samotność, mam nadzieję, że wyleczę się z niego po jakimś czasie i wrócę do normalnej pracy”⁶³.

Wyjazdy do Paryża i praca przy redagowaniu *Kultury* były dla Herlinga bardzo ważne. Nazywał je później wielokrotnie *polskim sztucznym płucem*, bez którego nie byłby w stanie żyć. W liście do Adama Ciołkosza we wrześniu 1968 roku m.in. pisał: „Roboty mnóstwo, bo przygotowujemy numer specjalny poświęcony Czechosłowacji, który wyjdzie równocześnie z normalnym numerem październikowym. [...], ale czuję się tu dobrze, tego właśnie brak mi było w neapolitańskiej pustelni”. A kilka miesięcy później dodawał: „Atmosfera Laffitte działa na mnie cudownie”⁶⁴.

Przez następne trzydzieści trzy lata, do 1990 roku Herling regularnie, co kwartał przez miesiąc pracował w redakcji *Kultury*, a do jego obowiązków należał dobór tekstów literackich w miesięczniku. Jak stwierdził Giedroyc po latach: „To on w znacznej mierze decyduje o naszej polityce w tej dziedzinie, gdyż ja prawie całkowicie polegam na jego ocenach i opiniach”⁶⁵.

Za namową Redaktora Herling wydał w 1969 roku w Instytucie „Upiory rewolucji” — zbiór esejów o zbuntowanych pisarzach sowieckich.

Jerzy Pomianowski napisał w *Kulturze*, że

„[...] nic nie zastania w tych szkicach pasji autora. Pisane są też po to, aby przejąć podobnym uczuciem polskiego czytelnika. I emocja, z jaką Herling-Grudziński pisze o Bułhakowie, o pierwszych opowiadaniach Solżenicyna, o hiobowym losie Mandelsztama, o wiecznym więźniu Iwanowie-Razumniku — na pewno karmiona jest goryczą. Bo wie, że polscy czytelnicy nie tak prędko i chętnie uwierzą, iż mowa o naprawdę wybitnych utworach pisanych przez znakomitych ludzi.”⁶⁶

Znaczenie szkiców Herlinga o sprawach rosyjskich i sowieckich, (nb. publikowanych nie tylko na łamach *Kultury*, ale także w wielkich włoskich dziennikach, z którymi pisarz współpracował w latach siedemdziesiątych — *Corriere della Sera* i *Il Giornale*) docenili również sami Rosjanie zapraszając w 1974 roku autora razem z Jerzym Giedroyciem i Józefem Czapskim do udziału w Komitecie redakcyjnym kwartalnika rosyjskich emigrantów *Kontynent*.

⁶³ List G. Herlinga-Grudzińskiego do Jana Nowaka-Jeziorańskiego, Neapol, 12 I 1968, Archiwum Jana Nowaka-Jeziorańskiego, Ossolineum, Wrocław.

⁶⁴ Listy G. Herlinga-Grudzińskiego do Adama Ciołkosza, [Maisons-Laffitte], 16 IX 1968 i 12 VI 1969, Archiwum Adama Ciołkosza, Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego, Londyn.

⁶⁵ J. Giedroyc: Autobiografia na cztery ręce, dz. cyt., s. 208.

⁶⁶ Hanna Kostek [Jerzy Pomianowski]: Glossy do książki G. Herling-Grudzińskiego, *Kultura* 1970, nr 4/271; cyt. za: Herling-Grudziński i krytycy, s. 378–379.

„Dziennik pisany nocą”

Po śmierci Witolda Gombrowicza i Jerzego Stempowskiego w *Kulturze* powstała dotkliwa luka. Wówczas Gustaw Herling-Grudziński zaproponował, że swój pisany od 1955 roku dziennik będzie prowadził z myślą o druku⁶⁷. Pierwszy fragment został opublikowany w numerze czerwcowym z 1971 roku, wydanie książkowe z dodanymi fragmentami z lat 1969–1970, które autor drukował jako osobne szkice, ukazało się w 1973 r. Później były jeszcze wydane w Instytucie kolejne trzy tomy (1979, 1984, 1989), a zapisy drukowane w *Kulturze* w latach 1989–1995 złożyły się na dwa dalsze tomy opublikowane w warszawskim „Czytelniku” (1994, 1998).

Jerzy Giedroyc właśnie dziennik uważał za największe osiągnięcie Herlinga. W „Autobiografii na cztery ręce” stwierdził:

„Była to jego inicjatywa, ale może w jakiejś mierze zapłodniły go nasze rozmowy o dzienniku jako formie literackiej, o znaczeniu dziennika dla *Kultury* i o tym, jak trudno zastąpić Gombrowicza. Wiem, że moja predylekcja dla dziennika jako formy bierze się z tego, że jest on otwarty na treści publicystyczne. Ale bierze się i z tego, że dziennik na nich nie poprzestaje, lecz włącza je w bardziej różnorodną całość, co pozwala uniknąć nudy i zyskać większą liczbę czytelników. Kontrastem między publicystyką a krytyką, esemem czy fikcją dziennik Gustawa operuje po mistrzowsku.”⁶⁸

W diariuszu Herlinga zaskakujące było to, jak różnorodne wątki tematyczne pisarz spletał ze sobą, a całość nie sprawiała wrażenia przypadkowego zbioru. Pisarz stworzył własną odmianę dziennika — jak to określił Krzysztof Pomian — „na antypodach Gombrowicza”⁶⁹.

Grudziński od dawna szukał takiej formy, która pozwoliłaby mu najpełniej się wypowiedzieć i pokonywać ograniczenia gatunkowe. Począwszy od debiutanckiego reportażu z 1935 roku, będącego wyrazem fascynacji Puszczą Jodłową i najbliższą okolicą⁷⁰, często sięgał po zapiski

⁶⁷ Zob.: Dawni mistrzowie. Rozmowa z Gustawem Herlingiem-Grudzińskim, rozmawiał Z. Kudelski [w:] Z. Kudelski: Pielgrzym Świętokrzyski. Szkice o Herlingu-Grudzińskim, Lublin [1991], s. 142–143. Zob. również: G. Herling-Grudziński, W. Bolecki: Rozmowy w Dragonei, dz. cyt., s. 333–362 [Rozmowa XXV: Dziennik pisany nocą].

⁶⁸ J. Giedroyc: Autobiografia na cztery ręce, dz. cyt., s. 209.

⁶⁹ K. Pomian: Herling-Grudziński — emigracja heroiczna, *Kultura* 1981, nr 12/411; cyt. za: Herling-Grudziński i krytycy, s. 31.

⁷⁰ Gustaw Herling: Świętokrzyczyna, *Kuźnia Młodych* 1935, nr 12 (63), s. 6–7.

z podróży i z lektury, które w latach późniejszych wypełniały dziennikowe zapisy. W „Innym Świecie” autor przytaczał fragmenty swojego diariusza prowadzonego po wyjściu z obozu, potem kilka razy publikował dzienniki podróży, m.in. do irackiego miasta Mosul (1943), do Jugosławii (1953), Wiednia (1955), czy refleksje o sytuacji chłopów z powieści Ignazio Silonego „Fontamara” i Polaków we Włoszech po demobilizacji (1947). W najobszerniejszym dzienniku z wczesnych lat, który ukazywał się w odcinkach na łamach *Wiadomości*, Herling opisywał swoją podróż do Burmy (dzisiejsza Birma) w maju 1952 roku. Inne z kolei artykuły złożone z kilku miniesejów, przybierały kształt dziennika lektury i były zapowiedzią przyszłego wielotomowego utworu Grudzińskiego.

Poszukiwanie własnej formy szczególnie było widoczne w tomie z 1963 roku „Drugie Przyjście oraz inne opowiadania i szkice”, w którym autor umieścił różnorodne teksty, zarówno ze względu na ich temat, jak i sposób wypowiedzi (opowiadania, eseje, wspomnienia), całość jednak była podporządkowana wyrazistej postawie autora.

Jak pisał wspomniany już Krzysztof Pomian

„dopiero na początku lat siedemdziesiątych Herling ostatecznie wypracował formułę, która pozwala połączyć w jednym dziele fikcję i rzeczywistość, sztukę, literaturę i politykę, przeszłość i wydarzenia bieżące. Formułę dziennika, ale nader szczególnego rodzaju: bez wglądu w życie intymne autora, który zataja swe sprawy osobiste i swe solilokwia”⁷¹.

Skupiając uwagę przede wszystkim na zdarzeniach dotyczących świata zewnętrznego Herling świadek, obserwator, zdawał się nawiązywać do dziennika w jego postaci archaicznej, jako bezosobowej kroniki zdarzeń⁷². W którymś miejscu tak o tym pisał:

„Nie lubię [...] dzienników zbyt osobistych. Prawie zawsze narzucają autorom reguły gry, nad którymi stopniowo, krok po kroku, zaczyna panować przyszły czytelnik. [...] W człowieku istnieje i powinna istnieć strefa, gdzie nikt prócz Boga nie potrafi i nie ma prawa go osiągnąć. Paradoksalnie, dziennik dobry, czy w każdym razie wart czytania, jest ten, w którym pisarz wysuwa tylko co pewien czas czułka ze skorupy. I natychmiast je chowa. Kiedy wyłazi ze skorupy cały staje się całkowicie bezbronny, mówiony przez innych” (11 VIII 1974).

⁷¹ K. Pomian: Manicheizm na użytek naszych czasów, przeł. Ewa Wende [w:] G. Herling-Grudziński: Pisma zebrane, t. 3: Dziennik pisany nocą 1971–1972, Warszawa 1995, s. 9.

⁷² Zob.: Z. Łapiński: Ja, Ferdynand. Gombrowicza świat interakcji, Lublin 1985, s. 71.

Cechą charakterystyczną dziennika Grudzińskiego była otwartość jego formy, która pozwalała na umieszczanie w ramach dziennikowych zapisów odrębnych opowiadań, jak relacja z wyprawy do Pragi (3 VI 1976) lub fragment o szaleństwie Nietzschego (10 XI 1978). Od tomu III (lata 1980–1983) Herling własne utwory nowelistyczne przedrukowywał jako integralne teksty, obok zapisów dziennika.

Konstanty A. Jeleński po lekturze pierwszych dwóch tomów stwierdził: „Uświadomiłem sobie [...], że sednem »Dziennika pisanego nocą« nie są takie czy inne »tematy«, a jednolita wrażliwość moralna i estetyczna autora”⁷³.

Dzięki wydaniom książkowym i kolejnym zapisom w *Kulturze* Herling został doceniony jako pisarz, zarówno na emigracji, jak i w kraju, gdzie cały czas był autorem zakazanym i zwalczanym jako bezwzględny, zajadły antykomunista.

W 1981 roku Wojciech Karpiński m.in. pisał o twórczości Grudzińskiego: „Dzieło trudne do umieszczenia na literackiej mapie: skrycie nowoczesne i odważnie nawiązujące do klasycznych gatunków literackich”⁷⁴. Marek Zaleski zaś kilka lat później pytał:

„[...] co w pisarstwie autora »Dziennika pisanego nocą« sprawia, że dla wielu czytelników, zwłaszcza młodych, jest on autorytetem? I dlaczego z jego uwagami z »Dziennika...« [...] tak bardzo się tutaj liczymy? Dlaczego czekam na każdy jego nowy odcinek i wiem, że znajdę w nim coś, co mnie nie pozostawi obojętnym, wprawi w podziw albo irytację, zmusi do żywej rozmowy z przyjaciółmi?

Sądy Herlinga się liczą”⁷⁵.

O Grudzińskim z podziwem pisali autorzy o różnych poglądach. Adam Michnik, najpierw jego admirator, a później, w latach dziewięćdziesiątych namiętny polemista, stwierdzał:

„[...] należę do pokolenia i środowiska, które bardzo wiele zawdzięcza temu pisarstwu. Zaspokajał naszą potrzebę jasnych sądów etycznych w sytuacjach zmętniałego upodlenia; potrzebę nazwania rzeczy po imieniu, gdy świat miał być bezimienne. Był symbolem tożsamości i cią-

⁷³ K. A. Jeleński: Portret dekady z wizerunkiem autora w lewym rogu, *Kultura* 1981, nr 3/402, s. 119; przedruk w: Herling-Grudziński i krytycy, s. 326. — O utworze Herlinga więcej piszę w szkicu: Czy pisarska porażka? O „Dzienniku pisanym nocą” [w:] Z. Kudelski: Studia o Herlingu-Grudzińskim, s. 137–159. Tam również część: Recepcja twórczości (s. 161–285) i szczegółowa bibliografia (s. 323–532).

⁷⁴ W. Karpiński: Proza Herlinga-Grudzińskiego, *Tygodnik Powszechny* 1981, nr 29 (1695), s. 4–5; przedruk w: Herling-Grudziński i krytycy, dz. cyt., s. 220.

⁷⁵ M. Zaleski: Herling-Grudziński jako krytyk literatury polskiej, *Res Publica* 1989, nr 7 (25), s. 52; przedruk w: Herling-Grudziński i krytycy, dz. cyt., s. 388–389.

głości postawy antytotalitarnej uformowanej w kręgu orientacji lewicowej i laickiej”⁷⁶.

Zaś Paweł Kłoczowski w podziemnej *Res Publice* wskazywał na paradoks:

„Herling przykuwa uwagę i fascynuje, ponieważ potrafi żyć sprzecznościami: jego radykalny pesymizm nie dewaluje cnoty męstwa i nie uprawomocnia cynizmu. Mimo że upatruje w życiu klątwę, nie wpada w nihilizm i widzi subtelne związki między rozpaczą a wiarą”⁷⁷.

Ewa Bieńkowska w swojej książce o Herlingu wydanej dwa lata po śmierci pisarza i będącej osobistym świadectwem lektury jego książek, pisała o docierających do kraju „tylko do nielicznych”, przemycanych egzemplarzach *Kultury*.

„[...] zaczyna się odkrywanie »nowego« autora, odkrywanie pełne podziwu, prawie niedowierzania. [...] »Dziennik« Herlinga otwiera się na rozległy horyzont, podaje wysoki ton wewnętrznej żarliwości. Dla mnie, w kraju, było to olśnienie — więc w takim świecie, intelektualnym, metafizycznym, moralnym, można żyć, będąc pisarzem polskim. Sądzę, że tak było i dla młodszego pokolenia — tym się również tłumaczy tryumfalny powrót Herlinga do Polski”⁷⁸.

Niezależność sądu, odwaga poruszania spraw trudnych i bolesnych, przełamywanie tabu dotyczącego nie tylko kwestii politycznych, poważne traktowanie czytelnika, z którym autor nawiązywał porozumienie przez odwoływanie się do wspólnoty wartości — to wszystko wpływało na wiarygodność i autorytet Grudzińskiego. Po śmierci Juliusza Mieroszewskiego Herling został najbliższym współpracownikiem Jerzego Giedroycia, jego poglądy często odzwierciedlały stanowisko pisma w wielu kluczowych sprawach. W ten sposób były odczytywane kolejne fragmenty „Dziennika pisanego nocą”, sam autor zaś niejednokrotnie występował publicznie jako przedstawiciel *Kultury*, np. w USA, gdzie brał udział w maju 1977 roku w Waszyngtonie w przesłuchaniach Kongresowej Komisji Kontroli Helsinek (wtedy spotkał się w Białym Domu ze Zbigniewem Brzeziń-

⁷⁶ A. Michnik, Zapis czasu (nad „Dziennikiem pisanym nocą 1980–1984”), *Krytyka* 1991, nr 34–35, s. 145–160; przedruk w: Herling-Grudziński i krytycy, dz. cyt., s. 361.

⁷⁷ P. Kłoczowski: Świadectwo zagrożenia, *Res Publica* [poza cenzurą] 1980, nr 7, s. 127–129; przedruk w: Herling-Grudziński i krytycy, s. 322. — O utworze Herlinga więcej piszę w szkicu: Czy pisarska porażka? O „Dzienniku pisanym nocą” [w:] Z. Kudelski: Studia o Herlingu-Grudzińskim, s. 137–159. Tam również część: Recepcja twórczości (s. 161–285) i szczegółowa bibliografia (s. 323–532).

⁷⁸ E. Bieńkowska: Pisarz i los. O twórczości Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, Warszawa 2002, s. 10–11.

skim)⁷⁹. Warto również przypomnieć wspólną rozmowę Giedroycia i Grudzińskiego przeprowadzoną w 1983 roku przez redaktorów paryskiego miesięcznika *Kontakt* o sytuacji emigracji solidarnościowej⁸⁰.

Rok 1989 rozpoczął triumfalny powrót pisarza do kraju. Liczne publikacje książek, a przede wszystkim masowe wydanie „Innego Świata” w „Czytelniku” sprawiło, że Grudziński do niedawna autor „wyklęty” i zakazany, stał się klasykiem literatury współczesnej, pisarzem budzącym ogromne zainteresowanie. Zwieńczeniem jego popularności był przyjazd do kraju po 52 latach życia na obczyźnie w maju 1991 roku oraz uroczystość nadania Herlingowi doktoratu *honoris causa* Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu. Grudziński wypowiedział wówczas pamiętne słowa; „[...] przestałem być pisarzem emigracyjnym, a stałem się pisarzem polskim zamieszkałym w Neapolu”⁸¹.

*

Pod datą 4 grudnia 1995 roku Herling umieścił w „Dzienniku” zapis, w którym w 10 punktach zawarł opis sytuacji w Polsce po 1989 roku: Tadeusza Mazowieckiego — „wynałazcę nieszczęsnej »grubej kreski«” oskarżył o to, że „odkreślił przeszłość, uniemożliwił konieczną lustrację i dekomunizację, przyczynił się do Zamazania”; elity solidarnościowe zaś o odpowiedzialność m.in. za wybór gen. Jaruzelskiego — „architekta stanu wojennego” na prezydenta RP oraz o bezpowrotne roztrwonienie wielkości „Solidarności” i utorowanie drogi do sukcesu postkomunistom i postludowcom⁸².

Zapis ten przyczynił się do odejścia Grudzińskiego z *Kultury*. Redaktor nie zgodził się na wydrukowanie go (nawet z komentarzem), dla Herlinga niedopuszczalne były jakiegokolwiek skreślenia. Chociaż od marca 1996 roku jego publikacje ukazywały się w dodatku do dziennika *Rzeczpospolita* — *Plus Minus*, odejście z *Kultury* było dla niego bolesne.

Pytany przez dziennikarzy i czytelników, kilkakrotnie o tym mówił, m.in. w rozmowie z Elżbietą Sawicką:

„Nadal pozostaję admiratorem zasług Giedroycia, uważam go za postać absolutnie najwybitniejszą na emigracji. Szanuję to, czego dokonał,

⁷⁹ Wydarzenia miesiąca. Z ostatniej chwili, *Kultura* 1977, nr 6/357, s. 129.

⁸⁰ Emigracja jest sposobem walki politycznej. [Rozmowa z J. Giedroyciem i Gustawem Herlingiem-Grudzińskim], *Kontakt* 1983, nr 3–4 (11–12), s. 64–67.

⁸¹ G. Herling-Grudziński: Przestałem być pisarzem emigracyjnym, *Tygodnik Powszechny* 1991, nr 24 (2188), s. 1, 8; przedruk w: tenże, *Pisma zebrane*, t. 9, s. 463–471.

⁸² G. Herling-Grudziński „Pisma zebrane”, t. 10: Dziennik pisany nocą 1993–1996, posłowie i noty Z. Kudelski, Warszawa 1998, s. 481–484.

i jestem dumny, że brałem w tym częściowo udział. Pamięć o tym wszystkim zostaje we mnie, ale odczuwam osobisty żal. Jestem pełen zdziwienia, że człowiek takiej klasy nie szukał sposobów kompromisowego wyjścia z konfliktu”⁸³.

Z pewnością Grudziński poczuł się najbardziej dotknięty tym, że mimo wielu lat bliskiej współpracy z Giedroyciem i *Kulturą* nie zasłużył sobie na przywilej, na który mogli liczyć inni współpracownicy: gdy Redaktor nie zgadzał się z ich opiniami, dodawał komentarz, że nie mają one nic wspólnego ze stanowiskiem redakcji. I zapewne chodziło zarówno o poglądy pisarza, jak i sposób ich przedstawienia.

„Zdarzały się nam niekiedy — napisał Giedroyc w »Autobiografii na cztery ręce« — rozbieżności w sprawie jakiejś prozy, gdyż u Gustawa odgrywają dużą rolę antagonizmy osobiste. [...] stosuje kryteria skrajne, które nie zawsze mi odpowiadają. [...] Podejście Gustawa jest zbyt purytańskie. I nie chodzi tu tylko o naturalną różnicę postaw między pisarzem, który ma prawo do jednostronności, a wydawcą, który musi być eklektyczny. [...]”

Gustaw był dla mnie również partnerem w dyskusjach politycznych, choć nasze wymiany poglądów na te tematy nie były takie jak z Mieroszewskim. Mieroszewski reprezentował moje stanowisko. Gustaw ma inny punkt widzenia. Nie jest chłodnym analitykiem — jest pełen pasji. I jest nie tyle politykiem, ile moralistą. Może właśnie dlatego częste dyskusje między nami na tematy polityczne były dla mnie bardzo ważne. Były ważne również dla *Kultury*.⁸⁴ [...] „Teraz, co mnie trochę irytuje, Gustaw ustawia się na pozycji doradcy czy współpracownika, który jednak nie bierze odpowiedzialności za linię *Kultury*.”⁸⁵

Gdy autor „Dziennika” zamieścił w *Kulturze* relację z pobytu w kraju w 1994 roku⁸⁶, Redaktor dołączył swój komentarz, w którym zaznaczał, iż poglądy Grudzińskiego wyrażane w dzienniku, często są przyjmowane jako poglądy redakcji, a tak nie jest. Stwierdził m.in., że rażą go „[...] uwagi [Herlinga] o ludziach, zaopatrywane często w niepotrzebnie brutalne przymiotniki na zasadzie czarno-białe, głoszone ex cathedra. Rzeczywistość jest bardziej złożona”⁸⁷.

⁸³ G. Herling-Grudziński: Dżuma i generał [w:] E. Sawicka, *Widok z wieży*, s. 133–134.

⁸⁴ J. Giedroyc: *Autobiografia na cztery ręce*, dz. cyt., s. s. 208

⁸⁵ Tamże, s. 207.

⁸⁶ G. Herling-Grudziński: *Druga podróż do Polski. Dziennik pisany nocą*, *Kultura* 1994, nr 9/564, s. 113–131.

⁸⁷ [J. Giedroyc]: *Notaki Redaktora*, *Kultura* 1994, nr 4/564, s. 177–178.

*

W liście do Jana Nowaka-Jeziorańskiego po latach milczenia Grudziński napisał: „Rozstanie z *Kulturą* dużo mnie kosztowało. Dzisiaj jeszcze, choć znalazłem dobre miejsce w *Plusie Minusie* Sawickiej, zasklepiona niby rana odzywa się niekiedy bólem. No ale innego wyjścia nie było. Znam wady Jerzego, ale wiem też i powiedziałem to w rozmowie z Sawicką, ile jest wart. Jego osamotnienie na starość, a według mnie chciał go, jest dla mnie przejmujące”⁸⁸.

Gdy w połowie sierpnia 2000 roku zapytałem Jerzego Giedroycia o przyczynę tego rozejścia, Redaktor odpowiedział: „Dla mnie to jest zbyt bolesna sprawa, by o tym mówić”.

5. Po odejściu z *Kultury*

Lata współpracy Grudzińskiego z dziennikiem *Rzeczpospolita* były dla pisarza trudnym wyzwaniem. Jego publikacje ukazujące się w sobotnio-niedzielnym wydaniu w nakładzie ponad 200 tys. egzemplarzy niewątpliwie pozwalały mu docierać do masowego czytelnika. Cały czas trwała szczęśliwa passa pisarza, najbardziej widoczna w jego utworach narracyjnych, w których w fascynujący dla czytelnika sposób wykorzystywał przetworzone wątki autobiograficzne, grę między prawdą a zmyśleniem. Bezpośredni kontakt z czytelnikami krajowymi, zainteresowanie jego twórczością, liczne wydania — wszystko to działało na autora „Wieży” uskrzydlająco. Jednocześnie pokusa bezpośredniego uczestnictwa w życiu politycznym w kraju okazywała się bardzo silna.

Wypowiedzi Herlinga o sytuacji w kraju po odejściu z *Kultury* budziły skrajnie różne reakcje. Dla jednych — np. dla Włodzimierza Boleckiego — była to „[...] bezwzględna krytyka formacji postkomunistycznej i politycznego sojuszu, jaki z tą formacją zawarła znaczna część polityków wywodzących się z ruchu »Solidarności«”⁸⁹. To ona powodowała nieprzychylnie autorowi wypowiedzi.

Dla innych „uwikłanie [Herlinga] w polityczny czas teraźniejszy”, pokusa uczestnictwa w życiu politycznym kraju przyjmowały formę albo

⁸⁸ List G. Herling-Grudziński do J. Nowaka-Jeziorańskiego, Neapol, 7 V 1997, Archiwum Jana Nowaka-Jeziorańskiego, Ossolineum, Wrocław.

⁸⁹ W. Bolecki: Szkic do portretu Gustawa Herlinga-Grudzińskiego [w:] tenże, *Ciemna miłość. Szkice do portretu Gustawa Herlinga-Grudzińskiego*, Kraków 2005, s. 83.

agresywnej, „gwałtownej i bezwzględnej polemiki”, która posługiwała się niejednokrotnie paszkwilem (Kazimierz Adamczyk), albo sprawiała, że autor popadał w śmieszność, jako pelen megalomanii głos „wyroczni” (Wojciech Skalmowski)⁹⁰.

W latach 1996–2000 nie ukazał się w *Kulturze* żaden tekst o twórczości Grudzińskiego, ani też polemika z poglądami pisarza, który niejednokrotnie w „Dzienniku pisanym nocą” czy wywiadach wypowiadał się krytycznie o „linii pisma” i „instynkcie państwowym” Redaktora. Jerzy Giedroyc, jak sam stwierdził, trzymał się wówczas zasady: „[...] o Herlingu-Grudzińskim nigdy nic złego”⁹¹.

W letnim numerze *Kultury* z 2000 roku zamieszczony został następujący nekrolog:

„Ś.P. Gustaw Herling-Grudziński wybitny pisarz, przez wiele lat bliski współpracownik *Kultury* zmarł w Neapolu 4 lipca 2000 roku. Redakcja *Kultury*”⁹².

Po odejściu Grudzińskiego Redaktor zachowywał powściągliwe milczenie. Wyjątkiem są jego rozmowy z Hanną Marią Gizą nagrane w sierpniu 2000 roku, kilka tygodni przed śmiercią. Mówił w nich m.in. o dwóch osobach, na których w sposób szczególny się zawiódł, jedną z nich był Herling:

„Stosunki między nami nie zawsze układały się dobrze, ale nie przypuszczałem, że jego stosunek do nas jest tak wyrachowany. Cała jego akcja polegała na dążeniu do firmowania *Kultury* — tłumaczeniu, że *Kulturę* to on stworzył i właściwie *Kultura* jemu wszystko zawdzięcza. Niewątpliwie dążył do tego, żeby po prostu objąć *Kulturę* po mojej śmierci. Tego bynajmniej nie ukrywał”⁹³.

⁹⁰ K. Adamczyk: Herling-Grudziński w Rzeczpospolitej [w:] *Powroty w zapomnienie. Dekada literatury emigracyjnej 1989–1999*. Książka zbiorowa pod red. B. Klimaszewskiego i W. Ligęzy, Kraków 2001, s. 325–328. — List W. Skalmowskiego do Śl. Mrożka, 22 VII 1997 [w:] Mrozek, Skalmowski: *Listy 1970–2003*, wstęp A. Borowski, Kraków 2007, s. 701.

⁹¹ Słowa Redaktora wypowiedziane w rozmowie telefonicznej z Tomaszem Jastrunem. — Zob.: T. Jastrun: *Zbieranie okruszków* [w:] Jerzy Giedroyc. Redaktor. Polityk. Człowiek, zebrał, do druku przygotował i wstępem poprzedził K. Pomian, Lublin 2001, s. 96.

⁹² *Kultura* 2000, nr 7/634–8/635, s. 146.

⁹³ „Marzenia więcej niż skromne”. Rozmowy z Jerzym Giedroyciem 11–15 sierpnia 2000 r. [w:] *Ostatnie lato w Maisons-Laffitte*. Jerzy Giedroyc. Zofia Hertz. Henryk Giedroyc. Sierpień 2000 r. — listopad 2001 r., dz. cyt., s. 35.

Słowa te domagają się komentarza. Gdy miałem okazję spotykać się z Herlingiem w Neapolu w 1987 roku czy w Maisons-Laffitte w 1990 roku, podkreślał, że sam namówił Redaktora, by wydał oświadczenie, iż po jego śmierci *Kultura* przestanie się ukazywać i uciął w ten sposób krążące plotki i domysły⁹⁴. Po 1989 roku sytuacja materialna Instytutu Literackiego stawała się coraz trudniejsza. Czy zgoda Grudzińskiego na masowe wydania w kraju „Innego Świata” i „Dziennika pisanego nocą (1984–1988)” — książek opublikowanych właśnie w 1989 roku i pozostających na składzie Instytutu mogła być traktowana przez Redaktora i jego współpracowniczkę Zofię Hertz jako dowód nielojalności?

Z pewnością wzajemne relacje Giedroycia i Herlinga zaczęły się pogarszać, gdy pisarz przyjeżdżał do kraju w 1991 i 1994 roku. Autor „Innego Świata” i jego książki przyjmowane były gorąco przez czytelników. Podczas spotkań autorskich lojalnie podkreślał swój rodowód i związki z *Kulturą*, ale Redaktor i jego współpracownicy mogli mieć mieszane uczucia widząc jego popularność, zwłaszcza wobec ocen rzeczywistości krajowej, coraz bardziej rozmiągających się ze stanowiskiem Giedroycia. Posądzanie jednak Grudzińskiego o chęć objęcia *Kultury*, biorąc pod uwagę jego wiek, stan zdrowia i temperament, wydaje się smutnym nieporozumieniem.

Nie zmienia to wszystko jednak faktu, że współpraca Giedroycia i Herlinga, trwająca wiele dziesiątków lat, mierzona w ilości tekstów, zeszytów *Kultury* i książek wydanych przez Instytut Literacki — jest i pozostanie ważną częścią kultury polskiej w XX wieku.

⁹⁴ Zob.: J. Giedroyc: Oświadczenie, *Kultura* 1985, nr 12/459, s. 2.

G.H.G. — Gustaw Herling-Grudziński

dot. — dotyczy

LdR — List do Redakcji

zob. — zobacz

por. — porównaj

poz. — pozycja

dat. — datowana, datowany

fragm. — fragment

ang. — angielski

tłum. — tłumaczył, tłumaczyła

wyd. — wydanie

transl. — translated

Słowa te domagają się sformułowania
a Herling-Grudziński w 1957 roku
podkreśla, że sam nazwał Redakcją
go imię Kultura przetrwała
płochy domyśle. Po 1957 roku
przebiegała się coraz częściej
dlań w kraju, a w
— kładzie
dla 1957

CZĘŚĆ PIERWSZA

Gustaw Herling-Grudziński w miesięczniku *Kultura*

(myślnik „—” zastępuje powtarzające się w opisach: tytuł pisma
i miejsce jego wydania: *Kultura*, Paryż)

Twórczość

1947

1. [Przekład:] Benedetto Croce: *Zmierzch cywilizacji*. Z upoważnienia autora przeł. z włoskiego... i Włodzimierz Sznarbachowski. — 1947, nr 1, s. 4–6.

2. [Przekład:] Arthur Koestler: *Przyjazd*. Z upoważnienia autora przełożył z angielskiego... — 1947, nr 1, s. 50–59.

Fragm. poz. 379.

3. Federico Garcia Lorca w przekładach Józefa Łobodowskiego — 1947, nr 1, s. 73.

Wstęp [nie podpisany] na podst. szkicu Elio Vittoriniego oprac. G.H.G. (s. 73). — Inf.: Errata [w:] M. Danilewicz Zielińska: Bibliografia. „Kultura” (1958–1973). „Zeszyty Historyczne” (1962–1973). Działalność wydawnicza (1959–1973). Paryż 1975 s. 422.

1948

4. *Twórczość literacka w Kraju* — 1948 nr 4 s. 32–40.

Omówienie utworów powstałych po 1939 r.; m.in. o „Ocaleniu” Cz. Miłosza, o literaturze martyrologicznej i wojennej, o opowiadaniach J. Iwaszkiewicza, dorobku J. Dobraczyńskiego i o inwazji marksizmu w krytyce literackiej.

5. [Przekład:] Raymond Mortimer: *Arthur Koestler*. Z upoważnienia autora tłumaczył... — 1948 nr 7 s. 55–65.

1956

6. *Książę Niezłomny* — 1956 nr 7/105–8/106 s. 83–113.

Dat.: Neapol, kwiecień — maj 1956. — Opowiadaniem tym G.H.G. wznowił współpracę z paryską *Kulturą*. — Przedruk zob. poz. 383. — Por.: K. Pomian: Herling-Grudziński — emigracja heroiczna. — 1981 nr 12/411 s. 82–86.

7. [Odpowiedź na ankietę:] *Literatura emigracyjna a Kraj* — 1956 nr 12/120 s. 53–54.

Dot. uchwały Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie z 20–21 X 1956 r. o niepublikowaniu utworów w kraju. G.H.G. nazywa uchwałę „szaleństwem” i „objawem niewiarygodnej ślepoty”. Wypowiedź G.H.G. jest jedną z 39 odpowiedzi pisarzy żyjących na Obczyźnie. — Dok. ankiety: — 1957 nr 1/111–2/112 s. 80–90. — Omówienie postaw pisarzy wobec uchwały: M. Danilewicz Zielińska: Szkice o literaturze emigracyjnej. Paryż 1978 s. 143–146.

1957

8. *Sąd Ostateczny. Camus i Kafka* — 1957 nr 5/115 s. 33–34.

„Upadek” Alberta Camusa wobec twórczości Franza Kafki. — Przedruk zob. poz. 383.

9. *Spowiedź dziecięcia stalinizmu* — 1957 nr 9/119 s. 115–117.

K. Brandys: *Matka Królów. Twórczość* 1957 nr 6 s. 10–87; wyd. książkowe: Warszawa 1957.

10. *Uczeń Balzaca* — 1957 nr 9/119 s. 128–133.

W. Dudincew: *Nie chlebom jedynym. Roman w czterech czściach*. München 1957. — Przedr. zob. poz. 390.

11. *W oczach Conrada. (W setną rocznicę urodzin pisarza)* — 1957 nr 10/120 s. 16–32.

Conrad wobec „zagadki Rosji”. — Zob.: J. Conrad: *W oczach Zachodu*. Przeł. Wit Tarnawski. Londyn 1955; przedruk: Warszawa 1974. — Przedruk zob. poz. 383.

Tłum. ang.: *Under Conrad's eyes*. Transl. by R. Strom [w:] *Kultura Essays*. Leopold Tyrmand Editor. New York 1970 s. 174–191.

LdR.: W. Tarnawski — 1958 nr 1/123–2/124 s. 220–222.

1958

12. *Zwycięstwo Borysa Pasternaka* — 1958 nr 1/123–2/124 s. 35–48.

O twórczości B. Pasternaka. — Zob.: B. Pasternak: *Introduzione e note de Angelo Maria Ripellino*. Torino 1957; B. Pasternak: *Dottore Zivago*. Romanzo. Traduzione dal Russo di Pietro Zveterevich. Milano 1957; wyd. polskie: *Doktor Żiwago*. Przeł. z rosyjskiego P. Hostowiec [Jerzy Stempowski]. Wiersze. Tłum. J. Łobodowski. Paryż 1959. — Nota do artykułu zob. poz. 13.

13. *Nota do artykułu o B. Pasternaku* — 1958 nr 1/123–2/124 s. 225.

Zob. poz. 12.

14. *Z kraju zachodzącego słońca* — 1958 nr 4/126 s. 51–55.

O twórczości Osamu Dazai i jego noweli „*Żona Villona*”. — Zob.: O. Dazai: *The setting sun*. Transl. by D. Keene. Norflok 1956; London 1958. — Tenże: *No longer human*. Transl. by D. Keene. Norfolk 1958; London 1959. — Zob. poz. 15.

15. [Przekład:] *Osamu Dazai: Żona Villona* — 1958 nr 4/126 s. 56–69.

Zob. poz. 14.

16. *Wieża* — 1958 nr 7/129–8/130 s. 65–87.

Dat.: Neapol, kwiecień 1958. — Opowiadanie wyróżnione nagrodą literacką *Kultury* za rok 1958; zob.: Tegoroczne nagrody *Kultury* — 1958 nr 12/134 s. 143. — Przedruk zob. poz. 382.

Por. omówienia: M. Danilewicz Zielińska: Szkice o literaturze emigracyjnej. Paryż 1978 s. 226–228. — P. Hostowiec [Jerzy Stempowski]: Po powodzi [w:] tenże: Notatnik nieśpiesznego przechodnia — 1959 nr 2/136 s. 11–17.

17. *Wielka książka* — 1958 nr 12/134 s. 17–19.

Dot.: „Doktora Żiwago” Borysa Pasternaka. Inf. o włoskim i polskim wyd. zob. poz. 12. — Przedruk zob. poz. 390.

1959

18. [Przekład:] Jurij Ławrynenko: *Literatura sytuacji pogranicznych* — 1959 nr 3/137 s. 5–17.

Zob. poz. 19.

19. *Komentarz tłumacza* — 1959 nr 3/137 s. 17–20.

Komentarz do artykułu J. Ławrynenki uzupełniony krótką notą o autorze [zob. poz. 18], dot. również polemiki z Cz. Miłoszem o prawdziwość diagnozy postawionej w „Zniewolonym umyśle”. — Replika: Cz. Miłosz: Odpowiedzi — 1959 nr 4/138 s. 145–156.

20. *Na tematy pornograficzno-Loliterackie* — 1959 nr 7/141–8/142 s. 205–212.

O „nieprzystojności” w literaturze. — Dot. m.in.: J. Cleland: *Memoires of Fanny Hill*. An abridgment by Cleland of his „Memoirs of a Woman of Pleasure”. London [1750], wyd. nast. m.in. Paris 1950. — V. Nabokov: *Lolita*. (A novel). New York 1958; London 1959.

LdR.: M. K. Pawlikowski — 1959 nr 9/143 s. 156–157.

1960

21. [Przekład:] Ignazio Silone: *Choroby chroniczne* — 1960 nr 1/147–2/148 s. 5–7.

22. *Z kroniki odwilży* — 1960 nr 3/149 s. 112–119.

O postawach pisarzy w ZSRR. — Zob. sprostowania: — 1960 nr 4/150 s. 2.

23. *Nota o „chorobie powieści”* — 1960 nr 7/153–8/154 s. 187–192.

Refleksja na marginesie eseju Virginii Woolf z 1927 r. „The Art of Fiction” [z tomu: *The Moment and other Essays*. New York 1948] o powieści; uwagi o „Il Gattopardo” G. Tomasi di Lampedusa i „Doktorze Żiwago” B. Pasternaka [zob. poz. 12].

24. *Ippolita* — 1960 nr 12/158 s. 149–152.

M.in. uwagi o kryzysie powieści. — Zob.: A. Denti di Pirajno: *Ippolita*. Milano 1960.

1961

25. *Lekcja Czechowa* — 1961 nr 1/159–2/160 s. 206–210.

I. Grigoriewicz Erenburg: *Pereczitywaja Czechowa*. Moskwa 1960.

26. *Nuda* — 1961 nr 1/195–2/160 s. 200–206.

Dot. A. Moravia: *La Noia*. Milano 1960.

27. *Proces Lady Chatterley* — 1961 nr 4/162 s. 126–131.

The Trial of Lady Chatterley. London 1961. — Dot. procesu wydawców „Kochanka Lady Chatterley” D. H. Lawrence’a.

28. Powieść o somnabulikach — 1961 nr 5/163 s. 139–143.

Dot. E. Zolla: Cecilia o La Disattenzione. Romanzo. Milano 1961.

29. Zagadnienia językowe literatury emigracyjnej — 1961 nr 6/164 s. 14–18.

Jedna z wypowiedzi sympozjum poliglotów „Literatura emigracyjna w wieży babel języków” (s. 3–24), na który złożyły się również głosy Pawła Hostowca [Jerzego Stempowskiego], Konstantego A. Jeleńskiego i Jana Brzękowskiego. — Rozważania dot. trzech zagadnień: czy literaturze emigracyjnej grozi wygaśnięcie z powodu nieopłacalności pisanie po polsku na obczyźnie, ograniczonego grona czytelników i oderwania pisarza od polskiego środowiska i języka mówionego w kraju.

30. Drugie Przyjście. Opowieść średniowieczna — 1961 nr 9/167 s. 67–82.

Przedruk zob. poz. 383.

31. W szufladzie autora „Il Gattopardo” — 1961 nr 10/168 s. 137–142.

Dot.: G. Tomasi di Lampedusa: Racconti. Milano 1961.

32. Wyjścia z milczenia — 1961 nr 11/169 s. 31–37.

Wypowiedź opublikowana obok uwag Józefa Czapskiego, Konstantego A. Jeleńskiego i Czesława Miłosza pod wspólnym tytułem: O Pawle Hostowcu. — Zob.: J. Stempowski [pseud. P. Hostowiec]: Eseje dla Kassandry. Paryż 1961. — Sprostowanie nieścisłości z zakończenia szkicu zob. poz. 33.

33. List do Redakcji. W sprawie podpisu pod obrazem Carpaccia — 1961 nr 12/170 s. 158–159.

Dat.: Neapol, 10 X 1961. — Sprostowanie nieścisłości zawartej w zakończeniu artykułu o Pawle Hostowcu, zob. poz. 32.

1962

34. Izaak Babel — 1962 nr 1/171–2/172 s. 53–76.

O twórczości I. Babla. — Zob.: I. Babel: I racconti. Traduzione di Renato Poggioli e Franco Lucentini. Torino 1958; tenże: Racconti proibiti e lettere intime. A cura di Maria Olsoufiowa. Milano 1961; I. Babel: Utwory wybrane. Wstęp J. Pomianowskiego. Tłumaczyli M. Binom i in. Warszawa 1961. — Przedruk zob. poz. 383.

35. [Przekład:] Izaak Babel: Ilja Isaakowicz i Margarita Prokofiewna — 1962 nr 1/171–2/172 s. 70–73.

Przekład zamieszczono w eseju G.H.G. „Izaak Babel”, poz. 34. Przedruk opowiadania zob. poz. 383.

36. Szkoła dyktatorów — 1962 nr 10/180 s. 3–8.

I. Silone: La scuola dei dittatori. Milano 1962. — Szkic uzupełnia fragm. „Szkoly dyktatorów” w tłum. G.H.G. — zob. poz. 37.

37. [Przekład:] Ignazio Silone: Dialog pierwszy — 1962 nr 10/180 s. 8–17.

W przypisie: „»Dialog pierwszy« nosi podtytuł: »O tradycyjnej sztuce politycznej i jej niedostatkach w epoce cywilizacji masowej«”. — Zob. poz. 36.

38. Z zeszytu lektury — 1962 nr 11/181 s. 5–15.

L. Landau: Kronika lat wojny i okupacji. T. 1–3. Warszawa 1962. — R. Poggioli: The poets of Russia. 1890–1930. Harvard University Press 1960.

1963

39. Od Burgos do Barcelony — 1963 nr 1/183–2/184 s. 13–24.

Opis podróży po Hiszpanii. — Komentarz po latach zob. poz. 211, zapis z 12 XII 1984.

LdR.: J. B. Rudnyćkyj — 1963 nr 3/185 s. 172. — P. Mohorłyński — 1963 nr 5/187 s. 157–158. — T. Maciejczyk — 1963 nr 9/191 s. 154–155. — S. Stok, tamże s. 156–157 [polemika z P. Mohorłyńskim]. — A. Polakiewicz, tamże s. 155 [polemika z P. Mohorłyńskim]. — P. Mohorłyński — 1964 nr 1/195–2/196 s. 237 [polemika z S. Stokiem].

40. Jęgor i Iwan Denisowicz — 1963 nr 3/185 s. 138–143.

A. Czechow: *Dzieła*, t. I–XI. Pod red. i ze wstępm N. Modzelewskiej. T. XI: Sachalin. Listy. Przeł. I. Bajkowska, N. Gałczyńska. Warszawa 1962. — A. Solżenicyn: Jeden dzień Iwana Denisowicza. Przeł. I. Lewandowska i W. Dąbrowski. *Polityka* 1962, nr 48 (300) s. 12; 1963 nr 5 (309) s. 12; przedruki książkowe: Warszawa 1981 [Niezależna Spółdzielnia Wydawnicza 1]; Warszawa 1989. — Przedruk zob. poz. 383.
Tłum. na ang.: Yegor and Ivan Denisovich. Transl. By R. Strom [W:] *Explorations in freedom: prose, narrative and poetry from KULTURA*. L. Tyrmand, editor. New York 1970 p. 192–197.

41. Sieriebriakowa, Głazow i inni — 1963 nr 5/187 s. 101–108.

Dat.: 26 lutego 1963. — Literatura w ZSRR po „Jednym dniu Iwana Denisowicza” A. Solżenicyna [zob. poz. 40]. — M.in. o utworach Galiny Sieriebriakowej, Grigorija Głazowa i Walerija Tarsisa.

42. Z zeszytu lektury — 1963 nr 7/189–8/190 s. 207–219.

M.in. o powieści C. E. Gadda: *La cognizione del dolore*. Torino 1963. — O kulcie phallusa w literaturze [D. H. Lawrence: *Lady Chatterley's Lover*. London 1932; New York 1932; D. Buzatti: *Un amore*. Milano 1963]. — J. Sakowskiego: *Asy i damy*. Paryż 1962. — A. Solżenicyn: *Zagroda Matriony* [zob. poz. 385]; tenże: *Zdarzenie na stacji Kreczetowka*. Przeł. z j. rosyjskiego L. Furatyk [Jerzy Stempowski] — 1963 nr 7/189–8/190 s. 5–53.

43. Księga krzywd — 1963 nr 12/194 s. 31–39.

Dat.: Październik, 1963. — W przypisie: „Księga Krzywd” jest przedmową do „Antologii współczesnej literatury sowieckiej” pt. „*We własnych oczach*”, która właśnie ukazała się w „Bibliotece Kultury” [...]. — Przedruk poz. 385.

44. Demon Naszych Czasów — 1964 nr 1/195–2/196 s. 3–14.

H. Arendt: *Eichmann in Jerusalem. A Report on the Banality of Evil*. London 1963; New York 1964 [wyd. 2 poszerzone]. — W przypisie: „Powyższy esej jest fragmentem książki „Drugie Przyjście”, która ukazała się jako tom XCIII Biblioteki „Kultury” [grudzień 1963]”. — Przedruk zob. poz. 383. — Por. poz. 232, zapis z 11 III 1988; poz. 242, zapis z 25 X 1989.

45. List do Redakcji — 1964 nr 1/195–2/196 s. 235.

Dat.: Neapol, 16 XII 1963. — Sprostowanie kilku najistotniejszych błędów drukarskich w wydaniu książki „Drugie Przyjście”, zob. poz. 383.

46. Wenecja ocalona — 1964 nr 3/197 s. 25–37.

S. Weil: *Venezia Salva. Tragedia in tre atti. Traduzione e introduzione di Cristina Campo*. Brescia 1963. — Oryginał francuski: *tejtje: Venise Sauvée. Tragedie en Trois Actes*. Paris 1955. — Przedruk zob. poz. 396. — Por. poz. 201, zapis z 19 X 1983.

47. Memorial Trzydziestu Czterech — 1964 nr 5/199 s. 3–7.

Dat.: 11 kwietnia 1964. — O wysłanym przez trzydziestu czterech wybitnych pisarzy i uczonych do premiera J. Cyrankiewicza proteście przeciwko ograniczeniu przydziałów papieru na druk książek i czasopism oraz o zastrzeżeniu cenzury, zagrażającym rozwojowi kultury narodowej.

48. Z zeszytu lektury — 1964 nr 5/199 s. 119–127.

F. Sologub: *Mielkij bies*. Moskwa 1957; przedruk pt. „Piekło donosu” zob. poz. 390. — L. Sciascia: *Morte dell'inquisitore*. Bari 1964. — Komentarz autora zob. poz. 186, zapis z 20 II 1982.

49. [Przekład:] Ignazio Silone: „Archiwum Rewolucji” — 1964 nr 6/200 s. 3–4.

50. **Suche oko** — 1964 nr 6/200 s. 57–60.

Nota o Annie Achmatowej, poprzedzająca jej cykl „Requiem”, przełożony przez J. Łobodowskiego (s. 61–68). — Uzupełnienia zob. poz. 55.

51. **Gramsci i Togliatti** — 1964 nr 10/204 s. 62–68.

Dat.: 3 IX 1964. — Palmiro Togliatti — najwierniejszy uczeń Antonio Gramsciego czy jego bezlitosny przeciwnik?

52. **List do Redakcji** — 1964 nr 11/205 s. 152–153.

Dat.: Neapol, 7 X 1964. — Dot. m.in. relacji Jana Dobraczyńskiego (w Rzymie 1946 r.) o uwolnieniu Bolesława Piaseckiego; o roli PAX-u oraz o Jerzym Zawieyskim. Uwagi sprowokowane listem otwartym Zarządu Stowarzyszenia PAX do Prymasa S. Wyszyńskiego [zob. *Życie i Myśl* 1964 nr 7–8 (121–122) s. 3–49] oraz artykułem o PAX-ie w *La France Catholique*.

1965

53. **Z biografii Diego Baldassara** — 1965 nr 7/213–8/214 s. 38–60.

Dat.: 1964. — Opowiadanie.

54. **Kafka w Rosji** — 1965 nr 12/218 s. 8–13.

O perypetiach utworów Franza Kafki w ZSRR. — Przedruk zob. poz. 390. — Por. poz. 62.

55. **List do Redakcji** — 1965 nr 7/213–8/214 s. 235.

Dat.: Neapol, 19 IV 1965. — Uzupełnienie informacji zawartych w szkicu o Annie Achmatowej [zob. poz. 50] na podst. otrzymanego listu. — Dot. syna poetki, Lwa Nikołajewicza Gumilewa.

56. **Wieczny więzień** — 1965 nr 10/216 s. 11–21.

O twórczości Razumnika Wasiliewicza Iwanowa. — Zob.: *The Memoirs of Ivanov-Razumnik*. Transl. P. S. Squire. London 1965. — Przedruk zob. poz. 390.

1966

57. **Srebrna kulka** — 1966 nr 1/219–2/220 s. 204–210.

J. Potocki: Rękopis znaleziony w Saragossie. Tekst przygotował, wstępem i przypisami opatrzył L. Kukulski. Warszawa 1956 (wyd. 2 poprawione 1965). — R. Callois: *Destin d'un homme et d'un Livre: Le comte Jan Potocki et le Manuscrit trouvé à Saragosse* [w:] J. Potocki: *Manuscrit trouvé à Saragosse*. Paris 1958. — Przedruk zob. poz. 396.

58. **Wyrok** — 1966 nr 3/221 s. 3–9.

Dat.: 15 II 1966. — O wydanym 14 II 1966 r. w Moskwie wyroku w procesie dwóch młodych pisarzy Andrieja Siniawskiego [ps. Abram Terc] i Julija Daniela [ps. Nikołaj Arzak]. — Przedruk zob. poz. 390. — Por. poz. 61.

59. **Intryga i Miłość** — 1966 nr 5/223 s. 42–56.

Intryga i Miłość m.in. u Boccaccia, Machiavella i Cervantesa; o narodzinach tzw. „bohatera problematycznego” i powieści nowożytnej. — Przedruk zob. poz. 396.

60. **Nieposkromiony umysł** — 1966 nr 7/225–8/226 s. 19–29.

Dat.: Maj 1966. — O Alexie Weissbergu-Cybulskim, zmarłym 4 IV 1964 r. w Paryżu. — Przedruk zob. poz. 388. — W przypisie: „Książka Al. Weissberga ukaże się w br. w przekładzie polskim w »Bibliotece Kultury« — seria »Archiwum Rewolucji«”.

1967

61. **Po wyroku** — 1967 nr 1/231–2/232 s. 155–160.

Dat.: 6 XII 1966. — Dot. Andrieja Siniawskiego [ps. Abram Terc], Julija Daniela [ps. Nikołaj Arzak] i petycji 62 pisarzy radzieckich w ich obronie. — Przedruk zob. poz. 390. — Por. poz. 58.

62. Kafka wraca do kraju — 1967 nr 1/231–2/232 s. 206–212.

O wydanych we Włoszech materiałach z konferencji z 1963 r. w Liblicach, poświęconej twórczości Franza Kafki. — Zob.: Franz Kafka da Praga 1963. Una serie rapporti della cultura marxista sulla vita e sull'opera di Kafka. Traduzione S. Veronte. Bari 1966. — Wyd. oryg.: Franz Kafka. Liblicka konference 1963. Red. E. Goldstücker i in. Praha 1963. — Przedruk pt.: „Kafka wraca do Pragi”, uzupełniony o „Postscriptum” z września 1968, zob. poz. 390. — Por. poz. 54; 129, zapis z 27 III 1974.

63. Literatura i rewolucja — 1967 nr 7/237–8/238 s. 3–6.

O stenogramie I Zjazdu Pisarzy ZSRR w 1934 r. wydanym we Włoszech w formie książkowej pt. „Rivoluzione e letteratura” i o liście Aleksandra Sołżenicyna do uczestników IV Zjazdu. — Przedruk zob. poz. 390. — Zob. A. Sołżenicyn: List do Zjazdu Pisarzy — 1967 nr 7/237–8/238 s. 7–10.

64. Nowa kasta — 1967 nr 9/239 s. 60–63.

L. Mnacko: The Taste of Power. London 1967.

65. List do Redakcji — 1967 nr 9/239 s. 152.

Dat.: Neapol, 9 VII 1967. — Włoski rusycysta i jeden z gości zagranicznych IV Zjazdu Pisarzy w ZSRR, prof. A. M. Ripellino o przemówieniu delegata polskiego J. Iwaszkiewicza (*L'Espresso*, 18 VI 1967).

66. Manifest Praski — 1967 nr 10/240 s. 38–41.

Dat. 6 IX 1967. — O Manifestie pisarzy czechosłowackich z 2 czerwca 1967 r. do Opinii Publicznej Świata (drukowanym w londyńskim *Sunday Times*, 3 IX 1967), w którym zwracają się „z apelem o pomoc w ratowaniu wolności duchowej i podstawowych praw każdego niezależnego artysty, zagrożonych przez terror władz państwowych”.

67. Listy Pasternaka — 1967 nr 10/240 s. 111–114.

B. Pasternak: Lettere agli amici georgiani. Torino 1967. — Przedruk zob. poz. 390.

68. Zweig i Erenburg — 1967 nr 11/241 s. 71–78.

Dat.: 26 IX 1967. — O Arnoldzie Zweigu na Kongresie Pen-Clubu w Amsterdamie (1954) i jego dwóch listach do przyjaciół w Izraelu. — O twórczości Ili Erenburga; o szkicu T. R. Fyvela'a „Szczęśliwa gwiazda Ili Erenburga”. — Przedruk fragm. pt.: „Erenburg” zob. poz. 390. — Por. poz. 184, zapis z 22 XI 1981 [o A. Zweigu].

LdR.: Z. Dubnowa-Erichowa — 1968, nr 4/26, s. 157–158 [polem. dot. Erenburga]. — Odp. G.H.G. zob. poz. 74.

69. Banda gangsterów — 1967 nr 12/242 s. 125–128.

J. Putrament: Małowierni. Warszawa 1967.

1968

70. Człekopies czyli sukinsynologia — 1968 nr 1/243–2/244 s. 190–194.

M. Bulgakov: Cuore di cane. Overro endocrinologia della NEP. Traduzione di Maria Olsoufieva, con la collaborazione di Chiara Spano De Cet. Bari 1967. — Przedruk zob. poz. 390.

LdR.: K. Wędziagolski — 1968 nr 4/246 s. 159.

71. Nieskończona rewolucja — 1968 nr 3/245 s. 55–59.

I. Deutscher: The unfinished revolution. Russia 1917–1961. London 1968. — Przedruk zob. poz. 390.

72. [Przekład:] Nicola Chiaromonte: Skazańcy moskiewscy — 1968 nr 3/245 s. 69–62.

O procesie J. Gałanskowa, A. Ginzburga i W. Łaskowej. — Zob. poz. 77.

73. Praga i Warszawa — 1968 nr 4/246 s. 78–82.

Dat.: 17 marca 1968. — O praskiej „półrewolucji” i o demonstracjach studentów w Warszawie przeciwko zakazowi dalszych przedstawień „Dziadów”; początek „polskiej sytuacji rewolucyjnej”?

74. List do Redakcji — 1968 nr 4/246 s. 158.

Odpowiedź na list Zofii Dubnowej-Erlichowej polemizujący z sądami G.H.G. o Erenburgu, zob. poz. 68.

75. Upiory rewolucji — 1968 nr 5/247 s. 135–145.

O paryskim wznowieniu skonfiskowanego w Moskwie w 1921 r. sympozjumu „Iz głubiny — De profundis” i znajdującym się tam szkicu Mikołaja Bierdiajewa „Duchy rewolucji rosyjskiej”. — Zob.: N. A. Bierdiajew: Duchy russkoj rewolucji [w:] Iz głubiny. Sbornik statiej o russkoj rewolucji. Wstupitelnyje stati N. Połtorackogo i N. Struwe. Paris 1967 [wtoroge izdanie] s. 67–106. — Przedruk zob. poz. 390. — Por. poz. 133, zapis z 10 XII 1974.

76. List do Redakcji — 1968 nr 5/247 s. 174–175.

Polemika ze Stanisławem Zarzewskim, który w szkicu „Ewolucja paryskiej »Kultury«” (*Tydzień Polski* 13 IV 1968) przeciwstawił artykuł G.H.G. „Nieokończona rewolucja” [zob. poz. 71] publicystyce Juliusza Mieroszewskiego.

77. Słowo sprawiedliwe i śmiałe — 1968 nr 6/248–7/249 s. 55–60.

Protesty w ZSRR po procesie Aleksandra Ginzburga, Jurija Gałanskowa i Wiery Łaszkowej, skazanych 12 I 1968 r. za „działalność antypaństwową”. — Przedruk uzupeł. o „Postscriptum” z 1969 zob. poz. 390. — Por. poz. 72.

78. Wilczy wiek — 1968 nr 6/248–7/249 s. 147–150.

O twórczości Osipa Mandelsztama i jego losach od aresztowania do śmierci w obozie we Władywostoku. — Zob.: O. Mandelsztam: Sobranije soczinienij w triech tomach. Pod. red. G. P. Struwe i B. A. Pilippowa. Washington T. 1: Stichotworienija (1967); T. 2: Stichotworenija. Proza (1967); T. 3: Oczerki. Pis'ma (1969). — Przedruk zob. poz. 390.

79. Z zeszytu lektury — 1968 nr 8/250–9/251 s. 193–198.

O powieści Andrieja Płatonowa „Dżan” i opowiadaniu Ignazio Silone „Przygoda biednego chrześcijanina”. — Zob. tłum. polskie: A. Płatonow: Dżan. Przeł. I. Piotrowska [w:] tenże: Dżan i inne opowiadania. Warszawa 1969 s. 6–166. — I. Silone: L'avventura d'un povero cristiano. Milano 1968

[por. poz. 137, zapis z 28 V 1975]. — Przedruk fragm. o Płatonowie pt. „Ziemia Obiecana” zob. poz. 390.

80. Realizm rosyjski — 1968 nr 10/252 s. 131–142.

A. Solżenicyn: W krugie pierwom. London 1968 [również: Frankfurt/Main 1968; New York 1968]; wyd.2: 1972. — Przedruk zob. poz. 390.

81. Pół miliona żołnierzy przeciw 2000 słów — 1968 nr 253 [zeszyt specjalny poświęcony wydarzeniom w Czechosłowacji] s. 13–19.

Po inwazji wojsk Układu Warszawskiego na Czechosłowację. Tłum. na j. czeski i słowacki: Půl milionu vojáků proti dvěma tisícům slov. *Kultura* 1969. Mimorádné číslo. — Zvlátní číslo s. 43–54.

82. [Przekład:] Gyorgi Gömöri: Praga — Bratysława — Budapeszt. (Lato 1968 roku) — 1968 nr 253 [zeszyt specjalny poświęcony wydarzeniom w Czechosłowacji] s. 94–108.

Tłum. z j. angielskiego.

83. Drogi pisarzy — 1968 nr 12/255 s. 51–53.

M.in. o pisarzach czechosłowackich, promotorach „praskiej wiosny”, Pavelu Kohoucie, Vaclavie Pelisku oraz o odsiadującym w Jugosławii karę więzienia Michailo Mihailovie.

1969

84. Przebity światłem — 1969 nr 4/259 s. 7–9.

Jedna z czterech wypowiedzi — obok głosów Wacława Iwaniuka, Józefa Łobodowskiego i Józefa Wittlina — poświęcona pamięci Kazimierza Wierzyńskiego; przedruk w: „Przebity światłem”. Pożegnanie z Kazimierzem Wierzyńskim. Londyn 1969. Polska Fundacja Kulturalna s. 117–119. — Obok wspomnień drukowanych w *Kulturze* tom obejmuje wypowiedzi poświęcone Wierzyńskiemu z *Wiadomości*, *Orla Białego*, *Na Antenie* oraz wybór przemówień żałobnych, których część ukazała się w *Tygodniu Polskim*.

85. **Trockij o literaturze** — 1969 nr 4/259 s. 94–98.

Na marginesie włoskiego wydania szkiców literackich Trockiego z lat 1908–1938. — Zob.: L. Trockij: *Scritti Letterari*. Prefazione di Giuseppe Paolo Samonà. Trad. L. Catella. Roma 1968. — Przedruk zob. poz. 390. — Artykuł ten rozpoczyna zainicjowaną przez Redakcję „dyskusję na temat literatury i polityki czy literatury zaangażowanej”.

86. **Wolny niewolnik** — 1969 nr 7/262–8/263 s. 199–204.

Dat.: 1969. — Anatol Marčenko: *Moi pokazanija*. London 1969; Paris 1969. — Przedruk zob. poz. 390. — W przypisie: „Rozdział z książki pt. »Upiory rewolucji«, która ukaże się w Bibliotece »Kultury« w lipcu rb.”.

87. **Ostatni rozdział** — 1969 nr 10/265 s. 71–73.

Dat.: 25 VIII 1969. — Dwudziesta piąta rocznica bitwy pod Monte Cassino.

88. **Kuzniecowa i Lisiecka** — 1969 nr 10/265 s. 73–76.

O „literackich uciekinierach” — przemawiającym „pełnym głosem” Anatoliju Kuzniecowa i wypowiadającej się na łamach *Times’a* w tonie „egocentrycznym i samodurnym” Alicji Lisieckiej.

89. **Aresztowania** — 1969 nr 10/265 s. 76–78.

O aresztowaniu tzw. „taterników”: Jakuba Karpińskiego, Macieja Kozłowskiego, Małgorzaty Szpakowskiej, Krzysztofa Szymborskiego i Marii Tworowskiej. — Por.: *Proces 5-ciu młodych intelektualistów* — 1970 nr 3/270 s. 38–41.

90. **Pożegnalny list** — 1969 nr 12/267 s. 43–46.

Wspomnienie o Jerzym Stempowskim, o którym w tym samym numerze pisał Tymon Terlecki i Hans Zbinden. — Tytułowy pożegnalny list to odpowiedź na artykuł G.H.G. w *Il Momento Morale* poświęcony opozycyjnej postawie inteligencji rosyjskiej od Siniawskiego po Sołżenicyna. W zamyśle G.H.G. artykuł miał być adresowany do J. Stempowskiego.

91. **Rozmowa z Dżilasem** — 1970 nr 1/268–2/269 s. 3–10.

Dat.: Belgrad, listopad 1969. — Przedruk w I t. „Dziennika”, poz. 392, zapis z listopada 1969.

92. **Maszyna na złom** — 1970 nr 3/270 s. 41–46.

Jean-Paul Sartre i jego rozrachunek z przeszłością. — W. Bieńkowski: *Motory i hamulce socjalizmu*. Paryż 1969. — A. Amalrik: *Czy Związek Sowiecki przetrwa do roku 1984?* [zob. poz. 96].

LdR.: J. Kowalewski — 1970 nr 4/271 s. 157–158 [o W. Bieńkowskim]. — J. Ulatowski: — 1970 nr 6/276 s. 157–158 [polemika dot. m.in. J. P. Sartre’a i R. Arona].

93. **List do Redakcji** — 1970 nr 5/272 s. 164.

Dat.: Neapol, 10 kwietnia 1970 r. — Polemika z H. Kostek [ps. J. Pomianowskiego] dot. odczytania tytułu książki G.H.G. „Upiory rewolucji”, poz. 390. — Zob.: H. Kostek: *Glossy do książki G. Herling-Grudzińskiego* — 1970 nr 4/271 s. 26–39.

94. **Dialog o Dowódcy** — 1970 nr 7/274–8/275 s. 15–25.

Współautor: Józef Czapski. — O gen. Władysławie Andersie.

95. **Rione Terra** — 1970 nr 9/272 s. 42–46.

Dat.: 3 IV 1970. — O „trzęsieniu ziemi, którego nie było”. — Przedruk w I t. „Dziennika”, poz. 392, zapis z kwietnia 1970.

96. **Doświadczenia syberyjskie** — 1970 nr 9/276 s. 48–53.

A. Amalrik: *Prosuszczestwuje li Sowietiskij Sojuz do 1984 goda?* Amsterdam 1969. — Tenże: *Nieželannoje putieszczestwije w Sibir*. New York 1970.

97. **Lenin-Stalin** — 1970 nr 10/277 s. 5–8.

O Stalinie jako „koniecznej i nieuniknionej konsekwencji Lenina”. — Zob. materiały sympozjum harwardzkiego: *Revolutionary Russia*. Ed. by R. Pipes. Cambridge Mass. 1968.

98. **Wścieklizna lewicy** — 1970 nr 11/278 s. 13–16.

O tytułowym szkicu z książki M. McCarthy: *The writing on the wall and other literary essays*. London 1970 [o twórczości George’a Orwella] oraz o rozmowie z J. P. Sartrem w paryskim *L’Idiot International*, do której odnosi się tytułowa „wścieklizna lewicy”.

99. **Nieczajew i jego spadkobiercy** — 1970 nr 12/279 s. 123–128.

O rodowodzie rewolucjonistów rosyjskich; uwagi na marginesie lektury dziennika Natalii Hercen. — Zob.: M. Confino: *Un document inédit: Le Journal de Natalie Herzen 1869–1870. Cahiers du Monde Russe et Soviétique*. Vol. X no. 1: Janvier-Mars 1969 s. 52–149. — Por.: *The Diary of Natalie Herzen. Encounter* vol. XXXIV. no.5: May 1970 s. 3–23. — Przedruk w I tomie „Dziennika”, poz. 392, zapis z września 1970. — Por. poz. 133, zapis z 23 IX 1974.

1971

100. **Z czarnego rejestru** — 1971 nr 1/280–2/281 s. 99–105.

Dat.: 14 grudnia 1970. — R. Conquest: *The nation killers. The Soviet deportation of nationalities*. London 1970. — *Historia Litwina ze statku „Sowietskaja Litwa”*. — C. Sterling: *The Masaryk Case*. New York 1969. — O procesie Basków [por. poz. 39].

101. **Odpowiedź** — 1971 nr 3/282 s. 61–68.

Dat.: 15 I 1971. — Odpowiedź na list krajowego korespondenta dot. m.in. sytuacji w kraju i prognoz zawartych w numerach *Kultury*. — Zob.: Korespondent: List do Gustawa Grudzińskiego — 1971 nr 3/282 s. 55–61. — Por. poz. 237, zapis z 18 XI 1988. [Po latach G.H.G. ujawnił, że autorem listu był Kazimierz Brandys. Zob.: G.H.G.: *Wyjścia z milczenia*. Wybór i oprac. Z. Kudelski. Warszawa 1993. *Biblioteka „Więzi”* s. 319].

LdR.: S. Korboński — 1971 nr 5/284 s. 158–159 [Polem. dot. stosunku polskiego podziemia do Żydów w czasie okupacji].

102. **Dialog o Solżenicynie** — 1971 nr 4/283 s. 3–10.

Współautor: N. Chiaromonte. — O twórczości Aleksandra Solżenicyna. — Rozmowę uzupełnia notatka o N. Chiaromonte. — Pierwodruk włoski: *Dialogo su Solzhenitsyn. Settanta*. Maggio-giugno 1970; przedruk w: N. Chiaromonte: *Silenio e parole. Scritti filosofici e letterari*. Milano 1978 s. 225–233.

103. **Dziennik pisany nocą** — 1971 nr 6/285 s. 23–43 [zapisy z 1 III–30 IV 1971].

Neapol, 1 III: polska rewolta na Wybrzeżu 1970 r. a Kronsztad 1921 r.; 2 III: o Neapolu; 5 III: Wasyl Grossman, „Wszystko płynie”; 6 III: „Wspomnienia” Nadieжды Mandelsztam. — Sztokholm, 11 III: student z Warszawy; 13 III: rozzarowany komunista; 14 III: film według „Dnia Iwana Denisowicza” Solżenicyna, Warłam Szalamow o Mandelsztamie; Kopenhaga, 18 III: dzielnica porno. — Maisons-Laffitte, 21 III: spotkanie z polskim pisarzem; 23 III: notatka Apolinaire’a; 27 III: Jerzy Putrament, „Heca z Pasternakiem” [por. poz. 236, zapis z 22 IX 1988]; 2 IV: Jan Leberstein — „nie-nawistnik z nadmiaru miłości”, Tadeusz Potworowski. — Neapol, 8 IV: *Lo struscio*, „Śmierć w Wenecji” T. Manna. — Albori, 11 IV: Hegel i Simone Weil o Chrystusie. — Neapol, 24 IV: Kazimierz Wyka, „Życie na niby”; 30 IV 1971: Iwaszkiewicz o obozowej „manii prześladowczej” Solżenicyna. — Przedruk zob. poz. 392. — Fragmentem tym G.H.G. rozpoczął regularną publikację „Dziennika pisanego nocą” w *Kulturze*.

104. **Pozytywizm barakowy** — 1971 nr 7/286–8/287 s. 121–125.

M.in. o zaniku poczucia swoistego powołania wśród inteligencji krajowej; odpowiedź na list polemizujący z prelekcją G.H.G. wygłoszoną w Sztokholmie. — Zob.: List ze Sztokholmu. Tamże s. 115–121. — Por. polem. z art. G.H.G.: E. Prusińska: O pracy organicznej — 1972 nr 6/297 s. 93–100.

105. **Okręt i skała** — 1971 nr 9/288 s. 141–146.

Shipwreck of a generation. The memoirs of Joseph Berger. London 1971.

106. **Małe, matowe lusterko** — 1971 nr 10/289 s. 33–36.

Rozważania o rewizjonizmie, dot. m.in. G. Lukácsa i E. Goldstückera.

107. **Pogrom** — 1971 nr 10/289 s. 32–33.

Potępienie czystki wśród naukowców czeskich i słowackich podpisane przez Józefa Czapskiego, Jana Drewnowskiego, Zygmunta Haupta, G.H.G., Jana Lebensteina, Józefa Lewandowskiego, Juliusza Mieroszewskiego, Czesława Miłosza, Tadeusza Nowakowskiego, Romana Palestra, Wiktora Weintrauba, Józefa Wittlina.

108. **Dziennik pisany nocą** — 1971 nr 12/291 s. 4–20 [zapisy z 3 V–24 VII 1971].

Neapol, 3 V: festiwal teatralny w Wenecji, „Iwanow” Czechowa wg teatru praskiego „Za Branou”; 5 V: obraz Micco Spadaro o dżumie neapolitańskiej w 1636; 9 V: watykańska Ostpolitik, opowiadanie Władysława Folkierskiego; 11 V: Eugenio Montale o Solżenicynie, Ulica Szczęśliwa Gogola; 15 V: Pirandello a faszyzm; 20 V: Neapolitańczycy a śmierć; 26 V: aktualizacja legendy o Wielkim Inkwizytorze Dostojewskiego; 29 V: „Zapiski iz podpolja” Dostojewskiego. — Maisons-Laffitte, 4 IV: Tadeusz Breza; 6 VI: Gyorgy Lukács; 13 VI: „reakcyjniści” z krajów komunistycznych a „reakcyjniści zachodni”; 20 VI: Rouault — malarz Męki, Piero della Francesca; 27 VI: retoryka „narodowa” w Polsce. — Marina del Cantone, 5 VII: dusze zwierząt, pies Żulik; 15 VII: „Sierpień 1914” Solżenicyna; 24 VII 1971: wieczór w Marina dell Cantone, Leopardi. — Przedruk zob. poz. 392.

1972

109. **Dziennik pisany nocą** — 1972 nr 1/292–2/293 s. 56–72 [zapisy z 26 VII–3 XI 1971].

Rzym, 26 VII: Łazikując po Rzymie. — Neapol 6 VIII: Włas Tenin, „Moskiewskie noce”; 8 VIII: Bubko z więzienia w Grodnie. — Paestum, 15 VIII: Grób Nurka. — Szafuza, 21 VIII: J. Stempowski o szumie rzek ojczystych. — Konstancja, 22 VIII: dom Jana Husa. — Maisons-Laffitte, 10 IX: Cwietajewa o Białym, samotność emigrantów; 16 IX: spotkanie z W. Ż. w 1954 r.; 25 IX: wystawa malarstwa weneckiego, Wenecja jest snem; 29 IX: Norwid, „historia nie tylko jest wiadomością, ale i siłą nawet”. — Neapol, 5 X: myśli niewczesne Gorkiego; 11 X: wspomnienia Jakateriny Okulickiej; 16 X: neapolitańskie zaułki; 19 X: Żelochowcew o Chinach; 23 X: Padre Pio; 27 X: Czaadajew i Jaurés; 3 XI 1971: pisanie i nałóg chodzenia. — Przedruk zob. poz. 392.

110. **Testament** — 1972 nr 3/294 s. 59–62.

O sporządzonym w grudniu 1966 testamencie Nadzieży Mandelsztam. — Przedruk w I tomie „Dziennika”, poz. 392, zapisy z 14–15 III 1972, s. 108–112.

111. **De Custine wczoraj i dziś** — 1972 nr 4/295 s. 3–7.

G. Kennan: The Marquis de Custine and his Russia in 1839. Princeton 1971. — Przedruk w I tomie „Dziennika”, poz. 392, zapisy z 3–4 IV 1972.

112. **Dziennik pisany nocą** — 1972 nr 5/296 s. 13–26 [zapisy z 10 XI 1971–1 I 1972].

Neapol, 10 XI: Bucharin w Paryżu w 1936 r.; 16 XI: Pablo Neruda — laureat nagrody Nobla; 23 XI: Rosja a polityka watykańska; 29 XI: o Janie Strzeleckim. — Rzym, 2 XII: Ignazio Silone; 3 XII: „Piazza del Popolo” Bonnarda. — Neapol 7 XII: podróż do Burmy w 1952; 13 XII: samobójstwo Stawrogina; 17 XII: wiersze Zbigniewa Herberta; 22 XII: śmierć i pogrzeb Czechowa; 24 XII: konklawe w Viterbo; 28 XII 1971: Anna Achmatowa; 1 I 1972: „Republika” Platona. — Przedruk zob. poz. 392.

113. **Dziennik pisany nocą** — 1972 nr 7/298–8/299 s. 35–48 [zapisy z 5 I–22 V 1972].

Maisons-Laffitte, 5 I: samobójstwo M. Cwietajewej; 9 I: G. Orwell; 17 I: J. Strzelecki, „Próby świadectwa”. — 18–19 I: śmierć N. Chiaromonte; 20 I: E., A. Caffi. — Neapol, 9 II: Gombrowicz o sumieniu Raskolnikowa [cd. zob. poz. 115, zapis z 24 VII 1972]; 22 II: Władysław Broniewski; 1 III: Anna Kowalska o 1945 r.; 16 IV: ucieczka z Neapolu. — Maisons-Laffitte, 3 V: L. Tolstoj, „Czelowieczeskoje i Bożeskoje”; 6 V: list Solżenicyna, N. Mandelsztam, „Wtoraja kniga”; 20 V: A. Szczypiorski, „Msza za miasto Arras”; 22 V 1972: Proces „Ruchu”. — Przedruk zob. poz. 392.

114. **Dziennik pisany nocą** — 1972 nr 9/300 s. 3–18 [zapisy z 25 V–30 VI 1972].

Maisons-Laffitte, 25 V: proces „Ruchu” — cd.; 30 V: epilog „Folwarku zwierzęcego”. — Neapol, 1 VI: „świeża gazeta pożera starą kobietę”; 2 VI: Janos Kadar; 4 VI: „nokturny” Georges de La Toura. — Rzym, 8 VI: rewolta na Wybrzeżu; 9 VI: „Pietà” Michała Anioła. — Neapol, 11 VI: sztuka

ka „behawiorystyczna”; 15 VI: intelektualiści w Europie Wschodniej, literat a pisarz; 21 VI: G. Tomasi di Lampedusa, „Wykłady o Stendhalu”; 23 VI: „Operazione Vesuvio”; 30 VI 1972: N. Mandelsztam, „Wtoraja kniga”. — Przedruk zob. poz. 392.

115. **Dziennik pisany nocą** — 1972 nr 10/301 s. 34–48 [zapisy z 8 VII–25 VIII 1972].

Dragonea, 8 VII: Casa Rossa; 9 VII: noc w Dragonei; 12 VII: wdowa po Gorkim i wdowa po Mandelsztamie; 14 VII: „Sala numer sześć” Czechowa; 16 VII: sekrety Dzikiego Boga, samobójstwo a literatura; 17 VII: kółko „komunistów” w Kielcach, intelektualiści komunistyczni; 22 VII: list od Z.; 24 VII: Gombrowicz o Raskolnikowie — cd. [zob. poz. 113, zapis z 9 II 1972]; 25 VII: J. Pelikan, stara i nowa lewica na Zachodzie; 1 VIII: rosyjskie ruchy opozycyjne, *Nowyj Kołokoł*; 12 VIII: pożar San Liberatore; 13 VIII: kult św. Januarego; 20 VIII: Moravia o ZSRR; 25 VIII 1972: mowa „noblowska” Solżenicyna. — Przedruk zob. poz. 392.

116. **Polak jaki jest?** — 1972 nr 11/302 s. 37–39.

Dot.: J. Błoński: Polak jaki jest, każdy widzi. *Znak* 1970 nr 198 (12), s. 1505–1508. — T. Chrzanowski: Polak poczciwy u schyłku trzeciej ćwierci XX wieku. *Więź* 1972 nr 7–8 (171–172) s. 5–25. — Przedruk w I tomie „Dziennika”, poz. 392, zapis z 16 X 1972. — Por. poz. 129, zapis z 27 II 1974.

117. **Dziennik pisany nocą** — 1972 nr 12/303 s. 9–22 [zapisy z 28 VIII–11 X 1972].

Dragonea, 28 VIII: stary, ślepy chłop i jego oślepy pies; 1 IX: „Opowieść niezgaszonego księżycy” B. Pilniaka; 3 IX: listy Labrioli do Crocego, posiadać religię bez Boga; 4 IX: powrót okultyzmu; 9 IX: „paternalizm” w Polsce i na Węgrzech. — Neapol, 14 IX: szczury w Neapolu. — Rzym, 15 IX: Walter Langer, „The Mind of Adolf Hitler”. — Maisons-Laffitte, 22 IX: surrealizm albo zemsta snów; 24 XI: Degradacja systemów kolosalnych; 28 IX: A. Sacharow; 4 X: Chłop potęgą jest; 11 X 1972: Eliot i Orwell. — Przedruk zob. poz. 392.

118. **Dziennik pisany nocą** — 1973 nr 1/304–2/305 s. 31–42 [zapisy z 20 X–9 XII 1972].

Neapol, 20 X: kartka z Amsterdamu; 25 X: marsz na Rzym Emilio Lussu; 28 X: dziennik więzienny E. Kuzniecowa; 3 XI: „krajobrazy mitopłodne”; 7 XI: wyborcze slogany; 12 XI: Bakunin i Nieczajew; 17 XI: powrót Księcia Ciemności; 19 XI: o karze śmierci; 25 XI: dziennik A. Dostojewskiej; 27 XI: Ennio Flaiano: mój marsz na Rzym; 1 XII: Kafka, „Listy do Felicji”; 5 XII: Szcherbakow i Radiszczew; 9 XII 1972: Goethe i Biely o Neapolu. — Przedruk zob. poz. 392.

119. **Wszystko** — 1973 nr 3/306 s. 39–41.

„Wszystko albo nic” w ustroju zwanym „sowietyzmem”. — Dot. listu wielkopostnego Aleksandra Solżenicyna do Patriarchy Wszechrosyjskiego Pimeana; listu Ojca Siergieja Żeludkowa do Solżenicyna i jego odpowiedzi.

120. **Dziennik pisany nocą** — 1973 nr 4/307 s. 25–29 [zapisy z 17 I–3 III 1973].

Maisons-Laffitte, 17 I: lament Pawła VI; 30 I: „Ostatnie tango w Paryżu”; 31 I: małe archiwum apokaliptyczne; 15 II: Grecja pułkowników [zapis pominięty w t. II]; 3 III 1973: „Cudowna melina” K. Orłósia [zapis pominięty w t. II]. — Przedruk zob. poz. 394. — Spostrzeżenie błędu drukarskiego w zapisie z 15 II zob. poz. 123.

121. **Od tłumacza** — 1973 nr 5/308 s. 3.

Komentarz do przedmowy G. Orwella do „Folwarku zwierzęcego”. — Zob. poz. 122.

122. [Przekład:] **George Orwell: O wolności prasy** — 1973 nr 5/308 s. 6–14.

Przedmowa do „Folwarku zwierzęcego”, którą poprzedza szkic B. Cricka „Jak powstał esej Orwella” (s.4–6). — Komentarz tłumacza zob. poz. 121.

123. List do Redakcji — 1973 nr 5/308 s. 159.

Dat.: Neapol, 10 IV 1973. — Sprostowanie błędu drukarskiego w zapisie „Dziennika” z 15 II 1973, poz. 120.

124. Dziennik pisany nocą — 1973 nr 7/310–8/311 s. 17–29 [zapisy z 6 III–15 V 1973].

Neapol, 6 III: Piazza Sant'Angelo a Bajano; 10 III: Sycyliczycy i *omertà*; 16 III: kościółek alpejski w Bagneri; 18 III: 20 rocznica śmierci Stalina; 26 III: G. Greene na Capri [zapis pominięty w t. II]; 28 III: księga o Togliattim; 6 I: zamach na Hitlera; 15 IV: apolog Kafki „Przed Prawem”. — Maisons-Laffitte, 5 V: „Bóg jest”; 7 V: Stendhal, „Dziennik egotysty”; 11 V: Siniawski po powrocie z łagru [zapis pominięty w t. II]; 13 V: o postawach inteligencji [zapis pominięty w t. II]; 15 V 1973: *Politicheskij Dniwnik*; książka G. Senigi. — Przedruk zob. poz. 394.

Polem. z zapisem z 13 V zob.: Witold Wirpsza: Notatki polemiczne — 1973 nr 9/312 s. 116–121.

125. Dziennik pisany nocą — 1973 nr 9/312 s. 19–30 [zapisy z 18 V–7 VII 1973].

Maisons-Laffitte, 18 V: Życie Jesienina; 19 V: listy Pasternaka [zapis pominięty w t. II]; 25 V: „dyktatura w służbie człowieka” T. Manna; 31 V: wystawa Sutina [zapis pominięty w t. II]. — Neapol, 6 VI: Ojciec C.; 7 VI: księga z *Russia Cristiana*; 8 VI: o J. Iwaszkiewiczu [zapis pominięty w t. II]; 10 VI: „Ostatnie tango w Paryżu” [zapis pominięty w t. II]; 18 VI: Mary McCarthy o Watergate [zapis pominięty w t. II]. — Dragonea, 1 VII: procesja w Dragonei; 3 VII: „Sto lat samotności” Marqueza; 6 VII: Lukács o „Śmierci Iwana Iljicza” Tolstoja; 7 VII 1973: Tito a praska wiosna. — Przedruk zob. poz. 394.

126. Dziennik pisany nocą — 1973 nr 11/314 s. 16–27 [zapisy z 10 VII–31 VIII 1973].

Dragonea, 10 VII: „agonia morza”; 22 VII: pielgrzymowanie do filozofów i myślicieli, Boswell; 23 VII: „Podróż na Wschód” H. Hesse; 27 VII: wobec procesu A. Amalrika [zapis pominięty w t. II]; 28 VII: historia Nazareno Scarioli; 30 VII: moda na malarstwo socrealistyczne na Zachodzie [zapis pominięty w t. II]; 31 VII: Roy Miedwiediew [zapis pominięty w t. II]; 3 VIII: Bromke czyli nic; 6 VIII: piąta rocznica inwazji na Czechosłowację [zapis pominięty w t. II]; 15 VIII: szczyt lata; 22 VIII: J. Miedwiediew

„Dziesięć lat po »Dniu Iwana Denisowicza«” [zapis pominięty w t. II]; 26 VIII: zmarł C. E. Gadda; 29 VIII: wystąpienia Solżenicyna i Sacharowa [zapis pominięty w t. II]; 31 VIII 1973: cholera w Neapolu. — Przedruk zob. poz. 394.

1974

127. Dziennik pisany nocą — 1974 nr 1/316–2/317 s. 45–53 [zapisy z 3 XI–5 XII 1973].

Neapol, 3 XI: „Księga Hioba”; 25 XI: „interpretacja” snów, Kafka; 26 XI: dysydenci w szpitalach psychiatrycznych w ZSRR [zapis pominięty w t. II]; 28 XI: ostatnie miesiące M. Cwietajewej; 29 XI: S. Dygat, „Dworzec w Monachium” [zapis pominięty w t. II]; 1 XII: dziennik Gide’a; 3 XII: B. Russell o Conradzie, człowiek z amputowaną duszą; 4 XII: „Wizyta starszej pani” Dürenmatta [zapis pominięty w t. II]; 5 XII 1973: dziecko w Sokółce. — Przedruk zob. poz. 394.

128. Dziennik pisany nocą — 1974 nr 3/318 s. 29–39 [zapisy z 13 XII 1973–23 I 1974].

Neapol, 13 XII: S. Brzozowski, „Płomienie”; 18 XII: debaty publiczne o dysydentach w ZSRR [zapis pominięty w t. II]; 20 XII: o mężu M. Cwietajewej [zapis pominięty w t. II]; 23 XII: wobec teraźniejszości; 28 XII: alienacja jako tajemnica, Gogol i Melville; 30 XII 1973: kalectwo „niedowidzenia teraźniejszości”. — Maisons-Laffitte, 6 I: sprawa krajowego wydania „Dzienników” Gombrowicza [zapis pominięty w t. II]; 7 I: szalbierstwo semantyczne i językowe totalizmu, J. Bocheński [w wyd. książkowym zapis ten oznaczony jest datą: 1 I]; 8 I: przecena „Popiołu i diamentu”; 13 I: o Aleksandrze Fordzie [zapis pominięty w t. II]; 14 I: wystawa Braque’a, „Wesele” Wajdy; 23 I 1974: publicystyka Kisiela. — Przedruk zob. poz. 394.

129. Dziennik pisany nocą — 1974 nr 5/320 s. 21–35 [zapisy z 7 II–5 IV 1974].

Neapol, 7 II: piękna Rosina L.; 8 II: nieprzystojność w literaturze [zapis pominięty w II t.]. — Rzym, 14 II: wieczór solżenicynowski [zapis pominięty w II t.]. — Neapol, 20 II: „Poncjusz Piłat” R. Callois i „Mistrz i Małgorza-

ta" M. Bułhakowa; 27 II: J. Błoński, „Polak jakim siebie marzy” [por. poz. 457]; 21 III: list Dubczeka; 24 III: Brancati, „Stary w butach z cholewami”; 27 III: Kafka w Pradze [por. poz. 389]; 31 III: Paolo Flores — przygoda na Okęciu w Warszawie; 2 IV: urodziny współczesnego wieszczą; 5 IV 1974: „Opętani” Witolda Gombrowicza. — Przedruk zob. poz. 394.

130. *Dziennik pisany nocą* — 1974 nr 7/322–8/323 s. 21–31 [zapisy z 14 IV–3 VII 1974].

Londyn, 14 IV: prognozy A. Toynbee; 16 IV: Hyde Park; 19 IV: Londyn przed świtem; 24 IV: o malarstwie Czapskiego [zapis pominięty w II t.]. — Maisons-Laffitte, 26 IV: „Moscovia” Possevina; 3 V: Folwark zwierzęcy” Orwella wraz z ilustracjami Jana Lebensteina [pominięty w II t.; por. poz. 136, zapis z 26 III 1975]; 5 V: notatka Stempowskiego; 9 V: Albert Speer — nadworny architekt Hitlera. — Neapol, 18 V: bitwa o Monte Cassino; 1 VI: „Pan Cogito” Herberta; 3 VII 1974: terroryzm i magia. — Przedruk zob. poz. 394.

131. *Dziennik pisany nocą* — 1974 nr 9/324 s. 35–44 [zapisy z 9 VI–6 VIII 1974].

Neapol, 9 VI: „Kandyd” Voltaire’a z ilustracjami P. Klee; 15 VI: depresja; 20 VI: De Custine; 7 VII: „Cudowna historia Petera Schlemihla” Chamisso; 10 VII: Elsa Morante [zapis pominięty w II t.]; 19 VII: „Archipelag Gułag” w tłum. M. Kaniowskiego; 20 VII: Sołżenicyn o zbrodniarzach sowieckich. — Dragonea, 23 VII: wakacje w Dragonei; 26 VII: „Prokurator Judei” A. France’a; 30 VII: o Michale Chmielowcu [zapis pominięty w II t.]; 2 VIII: „Świnki morskie” L. Vaculika [zapis pominięty w II t.]; 5 VIII: Golem; 6 VIII 1974: o terroryzmie. — Przedruk zob. poz. 394.

132. *Z Archipelagu na Kontynent. Rozmowa z W. E. Maksimowem* — 1974 nr 10/325 s. 84–88.

Rozmowa z redaktorem kwartalnika emigracji rosyjskiej *Kontynent*. — G.H.G. obok Józefa Czapskiego i Jerzego Giedroycia został członkiem komitetu redakcyjnego pisma.

133. *Dziennik pisany nocą* — 1975 nr 1/328–2/329 s. 25–39 [zapisy z 11 VIII–10 XII 1974].

Dragonea, 11 VIII: rzemiosło życia, rzemiosło pisania (dziennik C. Pavese), 23 VIII: Magruder o Watergate [zapis pominięty w II t.]; 29 VIII: „porno-grafia kościelna”?; 1 IX: Paolo Uccello. — Maisons-Laffitte, 8 IX: święto *Humanité*; 17 IX: Iwaszkiewicz o Achmatowej [zapis pominięty w II t.]; 19 IX: „Czy diabeł może być zbawiony?” Kołakowskiego [zapis pominięty w II t.]; 20 IX: Benedetto Croce i ks. De Luca [zapis pominięty w II t.]; 22 IX: J. Brzękowski [zapis pominięty w II t.]; 23 IX: Bakunin i Nieczajew [por. poz. 99]. — Londyn, 25 IX: konferencja prasowa redakcji *Kontynentu* [zapis pominięty w II t.]. — Neapol, 8 X: książka Enzo Bettiza; 5 XI: G. Morselli, „Rzym bez Papieża”. — Maisons-Laffitte, 10 XII 1974: sympozjon „Iz-pod głub”. — Przedruk zob. poz. 394.

134. *Dziennik pisany nocą* — 1975 nr 4/331 s. 34–50 [zapisy z 25 I–25 II 1975].

Neapol, 25 I: „Sąd Ostateczny” Cavalliniego, postarzałe prostytutki neapolitańskie; 26 I: wywiad I. Silone; 27 I: czy w „Dzienniku” jest za dużo polityki? — odpowiedź na zarzuty [zapis pominięty w II t.]; 30 I: krajowcy a emigranci z ZSRR; 2 II: Caravaggio; 5 II: „Diabeł czyli ten, który upraszcza” [zapis pominięty w II t.]; 7 II: Listy J. Stempowskiego, „życie użyteczne przedmiotów”; 10 II: listy z Pragi; 11 II: „Biczowanie” Piero della Francesca [zapis pominięty w II t.]; 14 II: Henry James; 18 II: Tibor Szamuely, „Tradycja rosyjska”; 19 II: tradycja rosyjska — cd., Kucharzewski i Sołżenicyn; 21 II: proces terrorystów [zapis pominięty w II t.]; 25 II 1975: „spędy” PEN-Clubu. — Przedruk zob. poz. 394.

135. *Spotkanie z Niekrasowem* — 1975 nr 5/332 s. 90–96.

O twórczości Wiktora Niekrasowa i o londyńskim spotkaniu z nim.

136. *Dziennik pisany nocą* — 1975 nr 7/334–8/335 s. 3–19 [zapisy z 27 II–25 IV 1975].

Siena, 27 II: Duccio, „Maesta” [por. poz. 239]. — Neapol, 28 II: powrót przez Orvieto. — W pociągu do Paryża, 1 III: F. J. Strauss, M. Dżilas [za-

pis pominięty w II t.]. — Maisons-Laffitte, 4 III: sen lingwistyczny; 9 III: Z. Brzeziński, „Soviet Politics...” [zapis pominięty w II t.]; 14 III: starość, „jedyna struna”. — Londyn, 21 III: mała stabilizacja literacka [zapis pominięty w II t., por. polem. A. Kijowskiego, poz. 139, zapis z 7 X 1975]; 23 III: L. Kołakowski do przedstawicieli Nowej Lewicy; 24 III: osobliwości języka. — Maisons-Laffitte, 26 III: litografie Lebensteina do „Folwarku Zwierzęcego” Orwella [zapis pominięty w II t.; por. poz. 130, zapis z 3 V 1974]. — Neapol, 4 IV: nowości książkowe [zapis pominięty w II t.]; 9 IV: L. Sciascia, „Todo modo”; 10 IV: Lajolo o Togliattim [zapis pominięty w II t.]; 15 IV: G. Morselli [zapis pominięty w II t.]; 18 IV: „1859 dni Warszawy” W. Bartoszewskiego. — Rzym, 19 IV: gwałt rodzi się z pustki słów — demonstracja na Campo dei Fiori [zapis pominięty w II t.]. — Mała podróż umbryjska, 20–25 IV 1975: Orvieto, Todi, Asyż, Gubbio, Perugia. — Przedruk zob. poz. 394.

137. **Dziennik pisany nocą** — 1975 nr 10/337 s. 56–65 [zapisy z 5 V–27 VI 1975].

Neapol, 5 V: „Zdrada klerków” J. Bendy, Solżenicyn a Zachód [zapis pominięty w II t.]; 7 V: za fasadą w Rosji — Wologda 1942; 19 V: E. Dujardin — J. Joyce; 28 V: I. Silone, „Przygoda biednego chrześcijanina” [por. poz. 79]. — Maisons-Laffitte, 9 VI: o spotkaniu z A. Siniawskim; 24 VI:... i z E. Etkindem [zapis pominięty w II t.]; 26 VI: „materia” snów, C. G. Jung, B. Schulz, F. Kafka; 27 VI 1975: poezja Cz. Miłosza. — Przedruk zob. poz. 394.

Polem z zapisem z 24 VI 1975 zob.: W. Wirpsza: „Niemożność? Polityczna? Absolutna?” — 1976, nr 4/343 s. 117–122.

138. **Dziennik pisany nocą** — 1975 nr 11/338 s. 19–30 [zapisy z 2 VII–2 X 1975].

Neapol, 2 VII: Solżenicyn, „ideologia marksistowska” a wychowanie; 3 VII: K. Kosik — J.P. Sartre; 9 VII: „socmistycyzm” w Warszawie; 10 VII: człowiek, który „nie chce nikomu dać swego adresu”; 20 VII: Corot, malarz pejzaży; 31 VIII: Stendhal, „De l'amour”, Kierkegaard; 4 IX: A. Sacharow. — Maisons-Laffitte, 7 IX: komuniści we Włoszech; 10 IX: A. Sacharow; 13 IX: Sacharow — cd., Orwell; 22 IX: o filmie „Histoire d'O” [zapis pominięty w II t.]. — Florencja, 2 X 1975: Elena i Andriej Sacharow [zapis pominięty w II t.]. — Przedruk zob. poz. 394.

139. **Dziennik pisany nocą** — 1976 nr 1/340–2/341 s. 11–24 [zapisy z 3 X–22 XI 1975].

Florencja, 3 X: Masaccio, „ojciec malarstwa renesansowego”, Florencja — miasto na ludzką miarę. — Rzym 5 X: J. Pelikan [zapis pominięty w II t.]. — Neapol, 7 X: mała stabilizacja literacka, odpowiedź na kartkę A. Kijowskiego [zapis pominięty w II t., por. poz. 136, zapis z 21 III 1975]; 14 X: mity „socjalizmu naukowego” i „historii rozumnej”; 20 X: Céline „powrót z ZSRR”, totalne odwrócenie się od polityki; 30 X: „sprawa Siniawskiego” we Włoszech; 5 XI: listy nazwisk zamordowanych na Wybrzeżu; 9 XI: pogrzeb Pasoliniego; 15 XI: M. Clavel o Polsce; 20 XI: ...i polemika K. S. Karola; 22 XI 1975: polemika z S. Kisielewskim [zapis pominięty w II t.]. — Przedruk zob. poz. 394.

LdR.: J. Ulatowski — 1976 nr 3/342 s. 157 [polem. z zapisem z 20 XI].

140. **Dziennik pisany nocą** — 1976 nr 4/343 s. 35–48 [zapisy z 15 I–23 II 1976].

Neapol, 15 I: „mały atak acedii”; 17 I: Tyberiusz na Capri, list do Piłata; 18 I: N. Chiaromonte i A. Camus; 23 I: Swift, „Podróże Guliwera”; 26 I: „Dziennik” A. Dostojewskiej; 3 II: o T. Borowskim, polemika z J. Kotttem [por. poz. 125]; 6 II: L. Sciascia, „Zniknięcie Majorany” [por. poz. 221, zapis z 7 VII 1986]; 9 II: „Archipelag Gulag” we Francji [zapis pominięty w II t.]. — Rzym, 12 II: Memorial Pięćdziesięciu Dziewięciu. — Neapol, 18 II: Walter Benjamin i „sztuczne racje”; 23 II 1976: „powieść dogorywa” — Przedruk zob. poz. 394.

141. **Dziennik pisany nocą** — 1976 nr 7/346–8/347 s. 27–42 [zapisy z 3 IV–4 VI 1976].

Neapol, 3 IV: „sen egzystencjalny”; 6 IV: „Archipelag Gulag” Solżenicyna; 8 IV: Hofmannsthal, „List Lorda Chandosa”; 11 IV: „Sól ziemi” J. Wittlina. — Palermo, 16 IV: Krypta Kapucynów. — Neapol, 28 IV: o doktrynie Sonnenfeldta [zapis pominięty w II t.]; 9 V: trzęsienie ziemi; 14 V: J. Stempowski o powołaniu emigranta; 17 V: list otwarty E. Lipińskiego do E. Gierka, eurokomunizm [zapis pominięty w II t.]; 20 V: A. Gide, „Séquestrée de Poitiers”; 22 V: „Prometeusz” Kafki; 25 V: Żukrowski-jubilat. — Rzym, 30 V: „Czekając na barbarzyńców” Kawafisa. — Praga, 3 VI: opis wyprawy do Pragi i uroczystości w ambasadzie USA, w 52. rocznicę śmierci

Kafki. — Maisons-Laffitte, 4 VI 1976: komentarz do opisu podróży do Pra-
gi. — Przedruk zob. poz. 394.

Tłum. zapisu z 3 VI na niemiecki: Kafkas Prag. Deutsch von Edda Werfel
— 1984 herbst [nr niemiecki], s. 114–123; tłum. tegoż zapisu na rosyjski:
Pojezdka w Pragu — 1981 nr 3 [nr rosyjski].

LdR.: S. Korboński — 1976 nr 10/349 s. 157–158 [polemika z zapisem
z 28 IV 1976]. — H. Grynberg — 1977 nr 1/352–2/353 s. 218. — Odp.
G.H.G. na list S. Korbońskiego zob. poz. 145.

142. W ćwierćwiecze śmierci Borowskiego — 1976 nr 7/346–8/347 s. 84.

Nota do niepublikowanych wierszy T. Borowskiego, napisanych po wy-
zwoleniu przez Aliantów obozu, w którym był zamknięty, a przed jego po-
wrotem do kraju. — Na s. 85–87 zamieszczono wiersze: xxx [„Ej, kultura,
ty polska kultura...”]; „Wyznanie”; „Powroty”; „Dwie ojczyzny”.

143. List do Redakcji — 1976 nr 7/346–8/347 s. 231–232.

Dat.: Neapol, 14 V 1976. — Dot. Radia Liberty (Radia Svoboda) w Mona-
chium. — Zob. poz. 146.

144. Dziennik pisany nocą — 1976 nr 10/349 s. 3–21 [zapisy z 8 VI–23
VIII 1976].

Maisons-Laffitte, 8 VI: „Drzewo czyli Bóg”, religijność w Rosji; 11 VI:
K. Brandys, „Nierzeczywistość”, Cz. Miłosz, „Zniewolony umysł”; 16 VI:
Różewicz o Rudolfe Hessie; 19 VI: wystawa „Symbolizm w Europie” [za-
pis pominięty w II t.]; 24 VI: J. Pluymé, opis podróży do Polski; dopisek
z 8 VIII: A. Moravia — klasyczny okaz zachodniej „wściekłej lewicy”
[zapisy pominięte w II t.]; 27 VI: Togliatti. — Dragonea, 12 VII:…i Berlin-
guer; 17 VII: popołudnie w Paestum; 24 VII: pisarze-instytucje: M. Dą-
browska i A. Słonimski; 1 VIII: J. J. Szczepański o Conradzie [por. poz.
208]; 22 VIII: A. Besançon o sytuacji w Polsce [zapis pominięty w II t.];
23 VIII 1976: T. Konwicki, „Kalendarz i klepsydra”, o pisaniu dziennika
[zapis pominięty w II t.]. — Przedruk zob. poz. 394.

Polemika sprowokowana fragm. zapisu z 11 VI 1976, dot. „Zniewolonego
umysłu” zob.: Czesław Miłosz: Biesy [w:] tenże: Ogród nauk — 1976
nr 12/351 s. 51–54. — Odp. G.H.G. zob. poz. 149, zapis z 5 I 1977.

145. Odpowiedź — 1976 nr 10/349 s. 158–159.

Dat.: 6 IX 1976. — Odpowiedź na list S. Korbońskiego dot. zapisu „Dzien-
nika pisanego nocą” z 28 IV 1976, zob. poz. 141.

146. Radio i amerykańska niewiadoma — 1976 nr 5/344 s. 59–62.

Dat.: 18 III 1976. — Dot. Radia Liberty i Radia Wolna Europa. — Por.
poz. 143.

1977

147. Dziennik pisany nocą — 1977 nr 1/352–2/353 s. 36–46 [zapisy
z 3 XI–5 XII 1976].

Neapol, 3 XI: L. Szestow, doświadczenia wewnętrzne; 4 XI: religijność
w ZSRR; 6 XI: Orwell o „Zwrotniku raka” H. Millera; 7 XI: „literatura
niewyobrażalna bez podskórnego nurtu moralistycznego”; 13 XI: mitologia
postępu; 15 XI: starość; 16 XI: „zniesienie problemu religijnego”, S. Weil;
18 XI: wywiad z A. Michnikiem [zapis pominięty w II t.]; 23 XI: „narodzi-
ny ewokacji”; 25 XI: G. Kennan o „zbiegowisku w Helsinkach”; 28 XI: N.
Chiaromonte, „Malraux i demony działania”; 1 XII: korespondent *La Rep-
ubblica* o podróży do Polski [zapis pominięty w II t.]; 3 XII: o eurokomu-
nizmie — odpowiedź czytelnikom [zapis pominięty w II t.]; 5 XII 1976:
o Neapolu [zapis pominięty w II t.]. — Przedruk zob. poz. 394.

148. Oświadczenie — 1977 nr 1/352–2/353 s. 139.

Oświadczenie przedstawicieli Polskiego Porozumienia Niepodległościowe-
go za granicą. Podpisali: (-) Prof. Leszek Kolakowski (Oxford), (-) Prof. Je-
rzy Lerski (San Francisco), (-) Gustaw Herling-Grudziński (Neapol).

149. Dziennik pisany nocą — 1977 nr 3/354 s. 18–28 [zapisy z 5–30 I
1977].

Neapol, 5 I: „Zniewolony umysł” Cz. Miłosza [por. poz. 19; 144, zapis
z 11 VI 1976; poz. 201, zapis z 4 X 1983]; 8 I: o karze śmierci; 11 I: A. Zi-
nowiew, „Przepastne wyżyny”; 14 I: Karta 77 [zapis pominięty w II t.];
16 I: opozycja w Polsce [zapis pominięty w II t.]; 20 I: o eurokomunizmie
[zapis pominięty w II t.]; 22 I: „Casanova” Felliniego [por. poz. 571, zapis
z końca stycznia 1983; 26 I: Stendhal; 29 I: dzwonnik Świętej Klary;
30 I 1977: List z Warszawy [zapis pominięty w II t.].

150. *Dwugłos o eurokomunizmie* — 1977 nr 4/355 s. 3–15.

Współautor: Adam Michnik. — Dat.: 7 III 1977.

151. *Dziennik pisany nocą* — 1977 nr 5/356 s. 17–29 [zapisy z 11 II–17 III 1977].

Maisons-Laffitte, 11 II: W. Jerofiejew, Moskwa — Pietuszki; 14 II: spotkanie z W. Bukowskim; 19 II: W. Wasilewska we Lwowie w 1939 r.; 22 II: pojęcia „lewica” i „prawica” [zapis pominięty w II t.]; 28 II: tajemnicze pożary w Moskwie; 7 III: rozmowa z J. Etkindem [zapis pominięty w II t.]; 8 III: Centrum Pompidou [zapis pominięty w II t.]; 9 III: płótna F. Bacona. — Neapol, 17 III 1977: o książce H. Krzeczковского „Po namyśle” i o „zdradzie klerków” [zapis pominięty w II t.].

LdR.: Władysław Nowik — 1980 nr 3/390 s. 145–146 [uzupełnienia dot. zapisu z 11 II 1977].

152. *Deklaracja w sprawie ukraińskiej* — 1977 nr 5/356 s. 66–67.

Podpisali: Andriej Amalrik, Władimir Bukowski, Zbigniew Byrski, Józef Czapski, Jerzy Giedroyc (red. miesięcznika *Kultura*), Natalia Gorbaniewska, G.H.G., Józef Łobodowski, Władimir Maksimow (red. kwartalnika *Kontinent*), Tibor Meray (red. nacz. węgierskiego pisma literackiego *Irodalmi Ujság*), Dominik Morawski, Wiktor Niekrasow, Aleksander Smolar, Pavel Tigrid (red. kwartalnika *Svedectvi*).

153. *Dziennik pisany nocą* — 1977 nr 7/358–8/359 s. 71–84 [zapisy z 27 III–20 V 1977].

Rzym, 27 III: Piazza Navona, Włosi wczoraj i dziś; 28 III: „obrazek z życia prawie enklawy”. — Neapol, 15 IV: J. Pasqualini — wspomnienia z obozów w Chinach; 22 IV: Roy Miedwiediew. — Krótka podróż amerykańska, 6–20 V 1977: Zielony Waszyngton [Kongresowa Komisja Kontroli Helsinek i Oświadczenie złożone w imieniu A. Michnika]; Nixon i Carter; Nowy Jork; Pożegnanie Wittlina; Przerywniki [galerie — National Gallery i Frick Collection, „Białe małżeństwo” Różewicza w New Haven, w reżyserii A. Wajdy]; Doradca Sekretarza Stanu [Marshall Shulman]; Brzeziński; Odlot [zapisy pominięte w II t.].

Polem: Janina Katz-Hewetson: Godzina Savonaroli — 1977, nr 10/361, s. 128–131 [Polem. z oceną „Białego małżeństwa” Różewicza, zob. zapisy z 6–20 V 1977].

LdR.: Adam Czerniawski — 1977 nr 12/363 s. 137 [Nawiązanie do głosu J. Katz-Hewetson].

154. *Dziennik pisany nocą* — 1977 nr 10/361 s. 8–18 [zapisy z 24 VI–31 VIII 1977].

Panarea, 24 VI–2 VII: Wyspy Eolskie, ewokacja przeszłości. — Dragonea, 14 VII: sąsiad tropiący Węża, Melville; 22 VII: dżuma, „czynnik diaboliczny w dziejach”; 23 VII: dwie legendy o Wolfgangu; 25 VII: świadomość człowieka nowoczesnego a „zamaskowany bies postępu”; 28 VII: Kafka; 30 VII: Antonello da Messina, „Ecce Homo”. — Neapol, 15 VIII: Ferragosto, o Neapolu. — Wenecja, 29–31 VIII 1977: Wenecja jako sen śniony na jawie; przygotowania do Biennale del dissenso — wystawy poświęcone dysydem w ZSRR i w Europie Wschodniej [fragm. o Biennale pominięty w II t.].

155. *Kontynent: bilans i perspektywy. Rozmowa z Władimirem Maksimowem, Wiktorem Niekrasowem i Natalią Gorbaniewską* — 1977 nr 11/362 s. 64–79.

Dat.: 19 IX 1977. — Próba bilansu po wydaniu 12 nr-ów kwartalnika.

LdR.: O. Watowa — 1977 nr 12/363 s. 136 [dot. autorstwa przedmowy do pierwszej książki A. Siniawskiego wydanej w *Bibliotece „Kulturę”*]. — W. Wytwyćkyj — 1978, nr 3/366, s. 155 [m.in. sprostowanie kwestii dot. Solżenicyna i plebiscytu, czy naród ukraiński pragnie niezależności].

156. *List do Redakcji* — 1977 nr 11/362 s. 133.

Dat.: 8 X 1977. — Odpowiedź na uwagi polemiczne Janiny Katz-Hewetson. Zob. poz. 153.

1978

157. *Dziennik pisany nocą* — 1978 nr 1/364–2/365 s. 15–26 [zapisy z 11 X–4 XII 1977].

Neapol, 11 X: E. Gierek w Paryżu, Gombrowicz; 13 X: R. Rolland i J. P. Sartre o ZSRR, bankructwo marksizmu; 16 X: tajne instrukcje dla cenzorów polskich. — Florencja, 20 X: splot życia i wiary. — Neapol, 20 XI: terroryści — nekrofile ideologii; 23 XI: Mesjasz ze Smyrny; 26 XI: wulgarność i ból. — Wenecja, 20 XI–4 XII 1977: Biennale del dissenso, symposium poświęcony literaturze, surrealizm socjalistyczny, „język sowiezizmu”, Dante Corneli.

158. List do Redakcji — 1978 nr 1/364–2/365 s. 216.

Dat.: 10 XII 1977. — Odp. na list O. Watowej informujący, że pierwsza książka A. Terca została wydana po polsku z przedmową G.H.G. — Zob. poz. 317.

159. [Przekład:] Enzo Bettiza: Carillo i Moskwa — 1978 nr 3/366 s. 23–30.

Tłumaczenie opatrzone krótką notą biograficzną.

160. Dziennik pisany nocą — 1978 nr 4/367 s. 15–28 [zapisy z 17 I–5 III 1978].

Neapol, 17 I: prof. Palmieri i Katyń, [por. poz. 229, zapis z 29 X 1987]; 26 I: E. Fromm o Hitlerze; 27 I: banalność zła; 29 I: Kaligula, Stalin; 2 II: Piłsudski i element „kaliguliczny”. — Londyn, 7 II: Tomasi di Lampedusa o Virginii Woolf, „czas podobny do wykresu gorączki...”. — Neapol, 23 II: „Jak opisywać piekło zagłady?”, Borowski, Szalamow, Hanna Krall; 25 II: Praga 1948; 27 II: Berlin 1953; 2 III: Stendhal; 5 III 1978: Togliatti, Secchia i zbrodnie Stalina [zapis pominięty w II t.].

Polemika z zapisem z 26 I 1978 zob.: J. Łobodowski: Worek Judaszów. „Śmierć intelektualistom!”. *Wiadomości* 1978 nr 23 (1679) s. 4.

161. Dziennik pisany nocą — 1978 nr 7/370–8/371 s. 10–22 [zapisy z 26 IV–3 VI 1978].

Neapol, 26 IV: szaleństwo i rozpacz terrorystów, *Tajny agent* Conrada; 27 IV: Czerwone Brygady; 4 V: maj 1968 w Paryżu; 5 V: „tajemnica cierpienia nieuleczalnego”; 7 V: Brzozowski, „Płomienie”, dramat człowieka zbuntowanego; 9 V: Aldo Moro zamordowany przez terrorystów; 11 V: proces Czerwonych Brygad; 15 V: w dziesięciolecie Praskiej Wiosny; 17 V: komunizm — „program grodu warownego w walce z polis”; 19 V: A. Moro [por. zapis z 18 XI 1986]; 22 V: G. Kennan, „The Could of Danger”; 26 V: wioska Capodimorte; 30 V: Bruegel, „Przypowieść o ślepcach”; 3 VI 1978: Kielce, Adolf Sowiński [zapis pominięty w II t.].

162. Dziennik pisany nocą — 1978 nr 10/373 s. 17–35 [zapisy z 26 VI–28 VIII 1978].

Maisons-Laffitte, 26 VI (Monolog na dwa głosy): „Świetlana przyszłość” Zinowiewa; 30 VI: mowa harwardzka Solżenicyna [zapis pominięty w II t.]. — Dragonea, 10 VII: K. Moczarski, „Rozmowy z katem”; 15 VII: Neapol

i Rzym w 1944; 19 VII: G. Morselli, „Un drama borghese” — powieść o pierwszej miłości; 24 VII: Alberto Moravia, „Życie wewnętrzne”; 31 VII: o zamordowaniu Trockiego [zapis pominięty w II t.]; 6 VIII: M. Druon o Carterze [zapis pominięty w II t.]; Koniec sierpnia z Tolstojem: w 150 rocznicę urodzin, Chiaromonte, Rilke i T. Mann o Tolstoj, Tolstoj i Dostojewski a religia, listy Tolstoja; 28 VIII 1978: Ignazio Silone.

163. Rozgłośnia Polska RWE. (Wywiad z Zygmuntem Michałowskim) — 1978 nr 11/374 s. 59–80.

Z dyrektorem Rozgłośni Polskiej RWE, 30 IX 1978 r. rozmawiali Jerzy Giedroyc i G.H.G.

1979

164. Dziennik pisany nocą — 1979 nr 1/376–2/377 s. 37–50 [zapisy z 10 XI–6 XII 1978].

Neapol, 10 XI: Nietzsche w Turynie; Koniec listopada: Soeur Cecilia. Vermeer, Proust i V. Woolf. Rekolekcje K. Wojtyły. J.J. Szczepański o Mansonie. „Dr Jekyll i Mr Hyde” Stevensona. Orwell, „Antysemityzm w Wielkiej Brytanii”; 6 XII 1978: „podsumowanie” roku, m.in. o Chinach, Breżniewie, komunistach włoskich, Janie Pawle II, „Człowieku z marmuru” Wajdy, śmierci Adama Ciołkosza.

165. Dziennik pisany nocą — 1979 nr 4/379 s. 21–36 [zapisy z 14 I–4 III 1979].

Neapol, 14 I: E. Hemingway; 15 I: W. Szalamow, „Opowiadania kołymskie”; 24 I: o B. Piaseckim, „Współrzędzić czy nie kłamać” Micewskiego; 27 I: S. Mackiewicz, „Stanisław August”; 31 I: „Szkice o literaturze emigracyjnej” Marii Danilewicz Zielińskiej [zapis pominięty w II t.]; 3 I: José Bergamin. „Mój ideał dziennika...”; 8 II: Ğ. Lukács i T. Mann; 19 II: Corrado Alvaro, „Człowiek jest silny”; 20 II: komunizm i faszyzm; 21 II: G. Gentile, totalitaryzm; 26 II: ciężkie czasy dla dzieci „ideologii postępu” [zapis pominięty w II t.]; 27 II: „biesiada duchowa”; 4 III 1979: Procida, więzień z „Terra Murata”.

166. **Szkielet w szafie. List do Jacka Bierezina** — 1979 nr 5/380 s. 85–87.

O rozrachunku pisarzy z komunistyczną opcją w latach stalinizmu. Uwagi sprowokowane telefonem J. Bierezina dot. m.in. „Pamiętnika moich książek” R. Bratnego (Warszawa 1978) i artykułem Bolesława Sulika o tejże książce. — G.H.G. potraktował list jako odpowiedź na prośbę Bierezina o napisanie czegoś do kwartalnika *Puls*. — Przedruk *Puls* nr 6. — Inf.: „Spis treści dotychczas wydanych numerów «Pulsu»”, *Puls* 1983, nr 18, s. 216. Zob.: B. Sulik: Opowieść o prawdziwym Polaku. — 1979 nr 4/379 s. 3–20. Polem.: Kisiel [Stefan Kisielewski]: Szkoła debilizmu czyli WTD — 1979 nr 7/382–8/383 s. 200–204 [zob. zwłaszcza s. 204]. — W. Wirpsza: Łatwizna — 1979 nr 9/384 s. 3–10. — Zob.: Myśmy żyli w literaturze. Rozmowa z Wiktorem Woroszyńskim (21 października 1981) [w:] Jacek Trznadel: Hańba domowa. Rozmowy z pisarzami. Paryż 1986, s. 86; Warszawa 1986, s. 60.

167. **Dziennik pisany nocą** — 1979 nr 7/382–8/383 s. 28–38 [zapisy z 5 IV–31 V 1979].

Maisons-Laffitte, 5 IV: malarstwo Chardina. — Neapol, 17 IV: Ortega y Gasset, „Dehumanizacja sztuki” [zapis pominięty w II t.]; 5 V: G. Casanova; 6 V: o Wenecji; 8 V: do prozaików krajowych o pisarstwie Borgesa [zapis pominięty w II t.]; 13 V: T. Łubieński, „Bić się czy nie bić?”; 17 V: „Rozmowa z ojcem” R. Wojny, „Pamiętnik moich książek” R. Bratnego; 17 V: rocznica bitwy o Monte Cassino; 21 V: Holocaust i „człowiek umasowiony”; 27 V: „Niema” z Zaulku Miłosierdzia; 28 V: podpalony śpiący Somalijczyk; 31 V 1979: „Rozmowy z katem” K. Moczarskiego przetłumaczone na niemiecki.

168. **Apel na rzecz zachodniej edycji *Pulsu*** — 1979 nr 7/382–8/383 s. 224.

Apel do czytelników o wpłaty na fundusz wydawniczy *Pulsu*. Podpisali: Józef Czapski, G.H.G., Leszek Kołakowski, Czesław Miłosz, Bolesław Sulik.

169. **List do Redakcji** — 1979 nr 7/382–8/383 s. 225–226.

Dot.: Neapol, 22 V 1979. — Sprostowanie nieścisłości zawartych w zapisie „Dziennika” z 3 VI 1978 dotyczących okoliczności śmierci Adolfa Sowińskiego. G.H.G. przytacza list Ryszarda Matuszewskiego nieścisłości te korygujący.

170. **Dziennik pisany nocą** — 1979 nr 10/385 s. 13–30 [zapisy z 6 VI–27 VIII 1979].

Maisons-Laffitte, 6 VI: wystawa Paryż — Moskwa i symposium na Sorbonie. Edward Kuzniecowa; 20 VI: Moroz i nacjonalizm. Jan Paweł II w Polsce; 29 VI: „przygoda awangardy rosyjskiej”. Czechow o powołaniu artysty. — Neapol, 17 VII: Kim Philby według Fitzroy Macleana. Ideologia „niepokalania”. Cóż za monstrum jest tedy człowiek?; 23 VII: opozycja w Polsce po trzech latach, J. Kuroń, S. Kisielewski [zapis pominięty w II t.]; 1 VIII: echa artykułu G.H.G. „Szkielet w szafie” [zapis pominięty w II t.]; 24 VIII: T. Konwicki, „Mała Apokalipsa”; 27 VIII 1979: zmierzch na Zatybrzu.

Polem. z zapisem z 24 VIII zob.: J. Kott:... może innej apokalipsy nie będzie. *Wiadomości* 1980, nr 1 (1762), s. 1. — Odp. G.H.G. zob. zapis z 5 II 1980.

1980

171. **Dziennik pisany nocą** — 1980 nr 1/388–2/389 s. 17–34 [zapisy z 23 IX–2 X 1979].

Maisons-Laffitte, 23 IX: L. Tolstoj, „Śmierć Iwana Iljicza”. — Neapol, 13 X: E. Niezwyślny o Chruszczowie, Stefan George, „socjalizacja ludzi”; 20 X: „Cesarz” Kapuścińskiego; 23 X: J. Joyce w Trieście, D. Defoe; 24 X: G. Orwell, „1984”; 31 X: Oskar Miłosz, „Miłosne wtajemniczenie”; Dzień Zaduszny: zażyłość Neapolitańczyków ze śmiercią; 11 XI: „użyteczni idioci”; 14 XI: Piranesi, „Carceri”; 22 XI: choroba błędniaka wśród prominentów nowej emigracji rosyjskiej; 24 XI: Sir Anthony Blunt, klimat zdrady; 27 XI: Leonardo Sciascia; 1 XII: Piero della Francesca; 2 X 1979: Machiavelli, „Książę”, „dobre lub złe posługiwanie się okrucieństwami”.

172. **Edukacja kołomyjska** — 1980 nr 1/388–2/389 s. 210–214.

E. Ginzburg, „Viaggio nella vertigine 2”, Milano 1979. — Drugi, wydany pośmiertnie we Włoszech, tom wspomnień Jewgienii Siemionowny Ginzburg, „Stroma droga” („Krutoj marszrut”) z pobytu w łagrach i na zesłaniu.

173. **List do Redakcji** — 1980 nr 1/388–2/389 s. 222.

Dat.: 10 XII 1979. — Odpowiedź na list Antoniego Powolnego o roli opozycji w kraju. — Zob. A. Powolny [pseud.]: List z Warszawy — 1979 nr 12/387 s. 3–10.

174. *Dziennik pisany nocą* — 1980 nr 4/391 s. 3–17 [zapisy z 7 I–14 II 1980].

Neapol, 7 I: Stendhal, „Życie Henry Brularda”; 12 I: wywiad z M. Dżilasem; 13 I: Memoriał Silone; 18 I: „scenariusz” labędziego śpiewu Europy; 19 I: Wenecja i Dżuma; 25 I: Witkacy, „Pożegnanie jesieni”; 28 I: przypowieści N. Hawthorne’a; 5 II: o „Małej Apokalipsie” — polemika J. Kotta [zob. zapis z 24 VIII 1979]; 9 II: „Listy” Dostojewskiego; 14 II: „Świadectwo” D. Szostakowicza, „wojna okazała się błogosławieństwem”; 3 III 1980: E.A. Poe, „The Black Cat”.

175. *Rozmowa o Iwaszkiewiczu* — 1980 nr 5/392 s. 105–113.

Współautor: Konstanty A. Jeleński. — Po śmierci Jarosława Iwaszkiewicza. Polem.: z G.H.G. zob.: J. Jenne (Caracas), List do redakcji. Do literackiej kozy, *Wiadomości* 1980, nr 32 (1793) s. 4.

176. *Dziennik pisany nocą* — 1980 nr 7/394–8/395 s. 55–71 [zapisy z 28 IV–8 VI 1980].

Neapol, 28 IV: historia pierwszej miłości; 29 IV: komentarz do zapisu poprzedniego; 6 V: pogrzeb Tity; 14 V: diabeł Nietzschego; 16 V: Cwietajewa-Pasternak-Rilke — korespondencja; 20 V: „watykańska historia” Carlo Falconiego; 22 V: G. Greene; 23 V: „Proste serce” Flauberta; 25 V: spór o rodowód terroryzmu; 27 V: list Norwida do M. Zalewskiej (1862); 29 V: słoneczne przedpołudnie, „zabieg wycięcia tęsknoty”; 1 VI: Jan Paweł II o podróży Giscarda d’Estaing do Warszawy; 8 VI 1980: dziennik Galeazzo Ciano.

177. *Dziennik pisany nocą* — 1980 nr 10/397 s. 18–32 [zapisy z końca lipca–IX 1980].

Dragonea, koniec lipca: Matteo Bandello-nowelista; 1 VIII: Witkacy, Schulz, Gombrowicz — „trzej muszkietierowie”, Leśmian; 6 VIII: terroryści; 7 VIII: hitleryzm i komunizm — kłopoty choreograficzne i ideologiczne; 9 VIII: Władimir Kormer, „Kret historii”; 12 VIII: świt w Dragonei, „niezłębiona psychika ludzka”; 13 VIII: przedśmiertny dziennik E. Stachury, Giotto; 25 VIII: „Polski Sierpień”, widmo sowieckiej interwencji zbrojnej, reakcje Zachodu; 27 VIII: homilia Prymasa Wyszyńskiego; 1 IX 1980: po strajkach sierpniowych.

178. *Dziennik pisany nocą* — 1981 nr 1/400–2/401 s. 28–44 [zapisy z 3 X–25 XI 1980].

Maisons-Laffitte, 3 X: ks. Józef Sadzik, Hiob i Syzyf Camusa; 6 X: hitleryzm i komunizm — powinowactwa ideologiczne; 10 X: Czesław Miłosz laureatem nagrody Nobla. — Neapol, 29 X: o filmie „Harfa burmeńska”, rytualizacja ludzkiego losu; 30 X: A. Siniawski o Gogolu, Gogol a Kafka; 31 X: zbiegi okoliczności: K. Gottwald i F. Kafka; 5 XI: I. Berlin, spotkania z Pasternakiem i Achmatową, L. Tolstoj; 8 XI: scena z kościoła Św. Klary; 11 XI: „Solidarność”; 20 XI: proces przywódców „rewolucji kulturalnej” w Pekinie; 24 XI: trzęsienie ziemi, człowiek starty na proch; 25 XI 1980: czekanie na kolejny wstrząs.

179. *Dziennik pisany nocą* — 1981 nr 4/403 s. 17–33 [zapisy z 8 I–28 II 1981].

Neapol, 8 I: Nadieżda Mandelsztam. — Rzym, 11 I: średniowieczny majstersztyk propagandy politycznej. — Neapol, 19 I: historia Papieżycy Joanny wg Boccaccia; 20 I: Papieżycza Joanna — prawda czy legenda?; 28 I: śmierć Dostojewskiego; 31 I: Jorge Semprum, „La Grand Voyage”; 3 II: „Chińskie cienie” Simona Leysa. — Urbino, 8 II: podróż po Toskanii i Umbrii, Urbino — opis miasta. — Neapol, 17 II: list do L., włoski „eurokomunizm”; 28 II 1981: Odpowiedź L., o sytuacji w Polsce.

LdR.: M. Niemojewska — 1981 nr 7/406–8/407 s. 217 [polemika z zapisem z 3 II 1981 r.]. — Odp. G.H.G.

180. *Dziennik pisany nocą* — 1981 nr 6/405 s. 31–40 [zapisy z 7–28 IV 1981].

Neapol, 7 IV: wobec ZSRR, nienawiść czy głośnie mówienie o krzywdach i świadomość wspólnego cierpienia; 13 IV: polska sytuacja rewolucyjna; 15 IV: Zachód wobec rewolucji polskiej; 19 IV: Edward Goldstücker; 20 IV: W rok po śmierci Sartre’a; 23 IV: o terroryzmie; 28 IV 1981: wywiad z Zinowiewem.

181. *Gruzy* — 1981 nr 7/406–8/407 s. 25–38.

Dat.: maj 1981. — Opowiadanie napisane z myślą o włączeniu do III tomu „Dziennika”.

182. **List do Redakcji** — 1981 nr 7/406–8/407 s. 217–218.

Odpowiedź na list M. Niemojewskiej, zob. poz. 179.

183. **Dziennik pisany nocą** — 1981 nr 10/409 s. 30–45 [zapisy z 20 VII–5 IX 1981].

Capri, 20 VII: Norman Douglas o Tyberiuszu, Lenin i Conrad na Capri. — Neapol, 31 VII: po zamachu na Jana Pawła II. — Dragonea, 12 VIII: Sołżenicyn i krytycy; 17 VIII: ks. J. Tischner o Janie Strzeleckim, „ethos socjalistyczny”; 19 VIII: nr *Znaku* o Dostojewskim, „Śmierć Antychrysta” R. Przybylskiego; 22 VIII: K. Wojtyła; 24 VIII: Dżilas i Tito; 27 VIII: „Poznański Czerwiec 1956” J. Maciejewskiego i Z. Trojanowiczowej. — Neapol, 4 IX: Naganowski o Musil, „samowiedza pisarska”; 5 IX 1981: słówko o własnym pisarstwie.

184. **Dziennik pisany nocą** — 1982 nr 1/412–2/413 s. 23–38 [zapisy z 26 X–3 XII 1981].

Neapol, 26 X: zdarzenie w Kalkucie; 27 X: Girolamo Savonarola; 28 X: J. Kuroń o sytuacji w Polsce; 31 X: Elias Canetti; 3 XI: Węgry 1956 — Polska 1980 —?; 6 XI: „historyczne spotkanie”: Jaruzelski-Glemp-Wałęsa; 12 XI: „Pan i pies”; 15 XI: dziwna historia grobu G. Sorela; 19 XI: L. Pirandello, „absurdy życia nie muszą wydawać się prawdopodobne”; 21 XI: A. Koestler, „The Age of Longing”; 22 XI: Arnold Zweig w Amsterdamie; 26 XI: Antonello da Messina, trzy wersje „Ecco Homo”; 29 XI: przegląd prasy krajowej; 3 XII 1981: „literatura emigracyjna weszła do kraju”.

185. **Dziennik pisany nocą** — 1982 nr 3/414 s. 16–26 [zapisy z 13 XII 1981–8 II 1982.].

Maisons-Laffitte, 13 XII: „Prócz daty, ani słowa”; 16 XII: „dialektyka” puczu; 20 XII: „Prawdziwy kształt dialogu”; 24 XII: komentatorzy francuscy o sytuacji w Polsce; 25 XII: trzy warianty; 28 XII 1981: „Co dalej?”; 6 I: „Stan zero”; 7 I: „tatyka psychologiczna” junty; 8 I: junta wobec Kościoła. — Neapol, 15 I: polski pucz — zamaskowana agresja Moskwy; 17 I: Czy

„Solidarność” posunęła się za daleko?; 18 I: „instynkt państwowy” K. Koźniewskiego; 23 I: wywiad ze Zbigniewem Bujakiem i Komunikat przedstawicieli rządu i Episkopatu; 26 I: „lekcja Polski” wg Solżenicyna; 3 II: opór Wałęsy; 6 II: „metafizyczna siła komunizmu”; 8 II 1982: w dwa miesiące po puczu.

186. **Dziennik pisany nocą** — 1982 nr 3–13 [zapisy z 14 II–5 III 1982].

Neapol, 14 II: aktualizacja legendy o Golemie; 15 II: szkic do portretu „Solidarności” Krzysztofa Pomiana; 18 II: „Bić się czy nie bić?” T. Łubieńskiego; 20 II: Leonardo Sciascia, „Śmierć Inkwizytora”; 22 II: F. Kafka i manifest literatury „piwnicznej”; 23 II: „Miazga” J. Andrzejewskiego; 25 II: „operacja Frankenstein” w Warszawie; 28 II: wywiad z M. Rakowskim; 5 III 1982: Jaruzelski na Kremlu, „polski model normalizacji”.

187. **Piętno. Ostatnie opowiadanie kołymskie** — 1982 nr 6/417 s. 37–41.

Dat.: Kwiecień 1982.

188. **Apel Polaków do Narodu Niemieckiego** — 1982 nr 6/417 s. 85–88.

Dat.: 3 V 1982. — Wobec „gwałtu dokonywanego na bezbronny naród polski” sygnatariusze apelują o wstrzymanie współpracy gospodarczej z PRL i ZSRR oraz kontynuowanie pomocy humanitarnej dla ludności tylko „kanalami” pozarządowymi; dziękując za dotychczasową pomoc materialną podkreślają wagę pomocy moralnej i politycznej. Apel podpisali: Ryszard Batory, Mirosław Chojecki, Jerzy Giedroyc, G.H.G., Konstanty Jeleński, Leszek Kołakowski, Jerzy Kosiński, Józef Mackiewicz, Czesław Miłosz, Piotr Naimski, Tadeusz Nowakowski, Witold Wirpsza. — Całość uzupełnia relacja z konferencji prasowej w Bonn, na której apel odczytano.

189. **Dziennik pisany nocą** — 1982 nr 7/418–8/419 s. 7–17 [zapisy z 5–25 V 1982].

Neapol, 5 V: „pośmiertne aresztowanie” Nadzieży Mandelsztam; 8 V: Susan Sontag — „komunistyczny wariant faszyzmu”; 11 V: Lorenzo Lotto — twórca „portretu psychologicznego”; 14 V: „polska lamigłówka”; 17 V: „Proces” Kafki a „Michał Kohlhaas” Heinricha von Kleista; Gide i Feuchtwanger — pielgrzymowanie do Moskwy; 20 V: S. Bratkowski o „problemie polskim”; 24 V: „The Traitors” Alana Mooreheada; 25 V 1982: Giovanni Verga, „Liberta” — straszna „novella rusticana”.

190. **Proces o podpalenie PRL. Rozmowa z J. J. Lipskim** — 1982 nr 10/421 s. 3–11.

Dat.: Londyn, 12 IX 1982. — Rozmowa przeprowadzona na trzy dni przed powrotem J. J. Lipskiego do Warszawy na przygotowywany proces KOR-u.

191. **Dziennik pisany nocą** — 1982 nr 10/423 s. 13–28 [zapisy z 16 VII–27 VIII 1982].

Dragonea, 16 VII: korespondencja Miłosz-Wańkowicz, o „diamacie”; 22 VII: o wypowiedziach Prymasa Glempa krytycznie; 27 VII: „Sobowtór” Dostojewskiego; 28 VII: „Homo Sovieticus” A. Zinowiewa; 3 VIII: Roman Zambrowski — dziennik z lat 1969–1971; 7 VIII: przeróbka sceniczna „The Portage to San Cristobal of A. H.” George’a Steinera; 14 VIII: Konstanty A. Jeleński; 17 VIII: Ferragosto, Polacy i „choroba błędniaka”; 27 VIII 1982: „Moby Dick” Melville’a — powieść-mit.

192. **Nagroda rozbrojeniowa** — 1982 nr 11/422 s. 12–13.

O „Nagrodzie pokojowej Nobla przyznanej nie L. Wałęsie, lecz parze działaczy i rzeczników ruchu rozbrojeniowego, pani Alvie Myrdal ze Sztokholmu i meksykańskiemu ministrowi Garcia Roblesowi”.

193. **Dziennik pisany nocą** — 1982 nr 12/423 s. 15–26 [zapisy z 11 X–17 XI 1982].

Neapol, 11 X: kanonizacja o. Maksymiliana Kolbe, „Święty” J.J. Szczepańskiego; 12 X: przypomnienie szkicu G.H.G. „Dwie świętości” [*Wiadomości* 1949 nr 6 (149)]; 17 X: Mehmet Ali Agca i zamach na Papieża; 20 X: Roy Miedwiediew o sytuacji w Polsce; 31 X: człowiek, który bez przerwy się śmieje; 1 XI: Zdzisław Najder o „obcości” Conrada; 2 XI: tragedia Żydów, „The Terrible Secret” Waltera Laquera i „The Wall” Johna Herseya; 10 XI: „następny akt polskiego dramatu”; 12 XI: list L. Wałęsy do W. Jaruzelskiego; 15 XI: trzy hipotezy; 17 XI 1982: A. Siniawski o Andropowie.

194. **Dziennik pisany nocą** — 1983 nr 3/426 s. 34–47 [zapisy z 18 XI 1982–12 I 1983].

Neapol, 18 XI: A. Einstein o procesach moskiewskich, fenomen Stalina; 19 XI: „topielica zieleni”. — Maisons-Laffitte, 24 VI: „Ambasador” Mrożka; 7 XII: „Popiół i diament” J. Andrzejewskiego; 17 XII: „Danton” A. Wajdy. — Neapol, 31 XII 1982: „Gorączka” A. Holland; 5 I: „geometria zamknięcia i wiecznej agresji”, Piranesi, „Cerceri”; 8 I: wizyta u O. Dominikanina w Subiaco; 12 I 1983: cud w Lizbonie w 1506 r. Polemika z zapisem z 7 XII 1982 zob.: S. Mrozek: Uzupełnienie — 1983 nr 4/427 s. 25.

195. **Dziennik pisany nocą** — 1983 nr 4/427 s. 12–25 [zapisy z końca stycznia–10 II 1983].

Neapol, koniec stycznia: Casanova czyli Labirynt [por. poz. 497, zapis z 22 I 1977]; 1 II: „Amarance” Stendhala; 4 II: odp. na list czytelnika z kraju; 10 II 1983: M. Rakowski — B. Lewandowski — zapis rozmowy.

196. **Permanentny stan wojenny** — 1983 nr 5/428 s. 96–98.

Przemówienie wygłoszone na seminarium zorganizowanym w Sztokholmie po przyznaniu Lechowi Wałęsie Nagrody Wolności. — Zob. notę: Nagroda Wolności dla Wałęsy. Tamże s. 95.

197. **Dziennik pisany nocą** — 1983 nr 6/429 s. 9–18 [zapisy z 20 IV–3 V 1983].

Neapol, 20 IV: w 50 rocznicę Rewolucji październikowej; 22 IV: A. Zinowiew, „Homo Sovieticus” — wydanie francuskie; 24 IV: o podróżowaniu; 25 IV: „Ciemność w południe” A. Koestlera; 27 IV: o twórczości F. Kafki — polemika z M. Kunderą; 29 IV: Roger Peyrefitte, „La soutane rouge”; 30 IV: syn Michela Nostradamusa; 3 V 1983: po demonstracjach 1-majowych.

198. **Ugolone z Todi. Nekrolog filozofa** — 1983 nr 7/430–8/431 s. 42–50.

Dat.: 20 maja 1983. — Fot. fragm. rękopisu zob.: „Kultura i jej krąg 1946–1986. Katalog wystawy czterdziestolecia Instytutu Literackiego...”, Paryż 1988, s. 124–125 [cz. II poz. 268].

199. **Dziennik pisany nocą** — 1983 nr 9/432 s. 5–13 [zapisy z 2 VII–9 VIII 1983].

Ferrara, 2 VII: Ferrara wg Goethego, wystawa Leonor Fini. — Procida, 14 VII: więzienie „Terra Murata”, skazany na dożywocie. — Neapol, 25 VII: po wizycie Papieża w Polsce; 28 VII: wobec perspektywy kompromisu; 31 VII: program bieżący Zespołu *Głosu*; 3 VIII: Tibor Déry; 6 VIII: Marguerite Yourcenar, „Mishima albo wizja pustki”; 9 VIII 1983: Koty — obrazek z „kroniki neapolitańskiej”.

200. **Dziennik pisany nocą** — 1983 nr 10/433 s. 28–34 [zapisy z 13–28 VIII 1983].

Neapol, 13 VIII: Jiří Pelikan o Dubczeku; 15 VIII: Henry James, „The Turn of the Screw”; 18 VIII: twórczość G. Orwella; 23 VIII: „Ojcowie i dzieci” Turgieniewa; 25 VIII: Ryszard Kazimierz Przybylski o T. Borowskim i G.H.G.; 28 VIII 1983: Renato Caccioppoli.

201. **Dziennik pisany nocą** — 1983 nr 12/435 s. 15–24 [zapisy z 4–23 X 1983].

Neapol, 4 X: „Zniewolony umysł” Miłosza — uładowanie sporu [por. poz. 213; 284, 314, 437, zapis z 11 XI 1976; 497, zapis z 5 I 1977]; 5 X: Adam Michnik, List z więzienia; 6 X: Włosi o Noblu dla Wałęsy; 8 X: Benedetto Croce; 11 X: spotkanie w „Cafe Greco”, adaptacja „Innego Świata” Teatru „Provisorium”; 14 X: „Próba spojrzenia” Aleksandra Halla; 19 X: „Raport z oblężonego miasta” Herberta i „Wenecja ocalona” S. Weil; 23 X 1983: William Golding, „Lord of the Flies”.

1984

202. **Cud** — 1984 nr 1/436–2/437 s. 19–26.

Dat.: Listopad 1983. — Por. poz. 244.

203. **Sprostowanie** — 1984 nr 1/436–2/437 s. 219.

Dat.: 12 grudnia 1983. — Sprostowanie nieścisłości w korespondencji Dominika Morawskiego dot. włoskiego tłum. wierszy Cz. Miłosza [wyd. Adel-

phi]. — Zob.: D. Morawski: Korespondencja z Rzymu — 1983 nr 12/435 s. 79–85 [fragm.: Edytorskie kłusownictwo].

204. **Dziennik pisany nocą** — 1984 nr 3/438 s. 14–24 [zapisy z 1 I–3 II 1984].

Neapol, 1 I: notatka z Berlina; 2 I: 1984 rok Orwella; 3 I: Orwell — cd.; 5–10 I: wyprawa do Berlina, W. Gombrowicz. Wywiad z Zinowiewem. Wystawa Turnera. Balthus i Bruno Schulz; 17 I: *Więź* o literaturze emigracyjnej; 26 I: Paul Johnson o „syndromie gangsterskim”; 1 II: „noc utraconą” św. Franciszka z Asyżu; 3 II 1984: dwa wzory przesłuchań świętej Inkwizycji.

205. **Księżę Mediolanu** — 1984 nr 4/439 s. 17–22.

Dat.: Luty 1984.

206. **Druga rozmowa z J. J. Lipskim** — 1984 nr 5/440 s. 43–52.

Dat.: Londyn, 25 marca 1984. — M.in. o przygotowywanych procesach działaczy KOR-u i „Solidarności” oraz o podziemnej działalności związku.

207. **Dziennik pisany nocą** — 1984 nr 7/442–8/443 s. 3–18 [zapisy z 20 IV–25 V 1984].

Neapol, 20 IV: wystawa narzędzi tortur; 22 IV: Claire Sterling o zamachu na Papieża; 25 IV: fragmenty z dziennika Zawieyskiego; 26 IV: J. Iwaszkiewicz; 29 IV: Walter Benjamin o twórczości Kafki; 30 IV: notatka o pożarze w domu starców; 7 V: Stendhal; 10 V: książka Jerzego Holzera o „Solidarności”; 12 V: polski „status specjalny” wg Aleksandra Halla. — Rzym, 13 V: ewokacja wspomnień, Rzym powojenny. — Neapol, 15 V: o Władimirze Wojnowiczu i pamięci; 17 V: w 40 rocznicę bitwy pod Monte Cassino; 18 V: Prymas Glemp i Jan Paweł II o bitwie; 20 V: A. Koestler, „Krucjata bez krzyża”; 25 V 1984: A. Modigliani.

Polem. z zapisem z 25 IV o Zawieyskim: Spector: Kartki z notosu — 1986 nr 3/462, s. 13–17 [przedruk z: *Wezwanie* 1985 nr 8 s. 123–124]. — Polem. z zapisem z 10 V zob.: W. Kuczyński: Kwestia krwi *Aneks* 1985 nr 37 s. 116–133; odp. G.H.G. zob. zapis z 1 VIII 1985.

208. **Dziennik pisany nocą** — 1984 nr 10/445 s. 15–27 [zapisy z 11 VI–21 VIII 1984].

Maisons-Laffitte, 11 VI: portret Berlinguera [por. zapis z 12 VII 1976]; 16 VI: obraz Leonor Fini [por. zapis z 16 IV 1986]; 25 VI: „Le Siècle de

Kafka" — wystawa w Centrum Pompidou; 29 VI: ostatni marksista. — Neapol, 8 VII: skazani na słowo, „LTI” V. Klemperera; 10 VII: Wiesław Myśliwski, „Kamień na kamieniu”. — Dragonea, 17 VII: Dzień i Noc — cztery postoje na trasie z Dragonei do Cava dei Tirreni. — Neapol, 10 VIII: „I powraca wiatr...” Władimira Bukowskiego; 15 VIII: M. Dąbrowska o Hłasce; 19 VIII: Wywiad z K. Modzelewskim; 20 VII: Jan Kott i spór o Conrada [por. zapis z 1 VIII 1976]; 21 VIII 1984: J. M. Rymkiewicz, „Rozmowy polskie latem 1983”.

209. **Dziennik pisany nocą** — 1984 nr 12/447 s. 14–26 [zapisy z 15 IX–5 XI 1984].

Maisons-Laffitte, 15 IX: „Róża” Żeromskiego; 18 IX: Andreotti o dwóch państwach niemieckich; 20 IX: „Sztuka jako główny metr do pomiarów systemu politycznego”; 23 IX: „Polska w oczach Moskwy” Michała Hellera; 26 IX: Anselm Kiefer czyli „malarstwo szokowe”; 29 IX: powrót Olega Bitowa do Moskwy [por. zapis z 8 XI 1985]. — Neapol, 10 X: Horace Walpole — „Kolumb odkrycia lęku metafizycznego”; 11 X: Italo Calvino; 5 XI 1984: porwanie i zabójstwo Giacomina Matteottiego [por. zapis z 4 I 1985 i zapis z 3 IV 1985].

1985

210. **Święty Smok** — 1985 nr 1/448–2/449 s. 64–77.

Dat.: Listopad 1984.

211. **Dziennik pisany nocą** — 1985 nr 3/450 s. 18–29 [zapisy z 18 XI–30 XII 1984].

Neapol, 18 XI: Szymon Tokarzewski o Dostojewskim; 20 XI: książkę Sansevero — „neapolitański Faust”; 22 XI: Gottfried Benn i faszyzm; 23 XI: Michał Łunin. — Maisons-Laffitte, 29 XI: „Inny Świat” po francusku; 12 XII: notatki hiszpańskie sprzed lat. — Rzym, 29 XII: tablice rzymskie ku czci pisarzy i „radosna twórczość lapidaryjna”; 30 XII 1984: Andreotti w Warszawie. — Neapol, 4 I: zamordowanie G. Matteottiego i ks. J. Popiełuszki — analogie [por. zapis z 5 XI 1984 i zapis z 3 IV 1985]; 11 I: barok naepolitański — wystawa w muzeum na Capodimonte; 13 I: telefon z Rzymu; 14 I: F. Kafka, „Pisarstwo jest formą modlitwy”; 17 I: rozmowa o E. Zamiatynie; 18 I 1985: „Drobiazg do antologii o książkach” E. Zamiatina.

212. **Twórcza siła** — 1985 nr 4/451 s. 3–6.

Jedna z trzech wypowiedzi (obok K. A. Jeleńskiego i W. Karpińskiego) wygłoszonych 18 III 1985 r. w paryskim kościele St. Pierre du Gros Caillou na wieczorze poświęconym Józefowi Czapskiemu. — Wypowiedzi przedrukowano pod wspólnym tytułem: Trójgłos o Józefie Czapskim (s. 3–14).

213. **Dziennik pisany nocą** — 1985 nr 5/452 s. 33–43 [zapisy z 10 II–3 IV 1985].

Neapol, 10 II: nienapisane opowiadanie o Carlo Gesualdo, księciu Venosy; 13 II: historia księcia Venosy i Stendhal; 15 II: „Narzeczeni” A. Manzoni. — Maisons-Laffitte, 10 III: telewizyjny program „Apostrophes” Bernarda Pivota o „Innym Świecie”; 12 II: M. Gorbaczow — „liberalny gołąb” kremlowski; 19 III: „Z dziejów honoru w Polsce” A. Michnika — uwagi polemiczne; 24 III: w redakcji *Orla Białego*. — Neapol, 3 IV 1985: Matteotti i ks. Popiełuszko — cd. analogii.

214. **Dziennik pisany nocą** — 1985 nr 7/454–8/455 s. 3–14 [zapisy z 13 IV–20 V 1985].

Neapol, 13 IV: „Maszyna i śrubki” Michała Hellera, alkoholizm jako „namiastka wolności” w ZSRR; 14 IV: M. Heller — cd.; 22 IV: „Pokolenie przełomu” Z. Zaremby — ocenzone fragmenty; 27 IV: gość z Polski o Leninie; 30 IV: „zły urok” antykwariusza P.; 5 V: o sympozjone poliglotów po latach; 8 V: 40 rocznica końca wojny; 15 V: „Caravaggio i jego czas”; 20 V 1985: A. Moravia a sztuka pisarska.

215. **Dziennik pisany nocą** — 1985 nr 10/457 s. 16–30 [zapisy z 12 VII–18 VIII 1985].

Dragonea, 12 VII: „szczęśliwe chrześcijaństwo” — misja Jezuitów w Paragwaju; 20 VII: ankieta *Arki* o nacjonalizmie; 25 VII: Wiktoria Kraśniewska, „Po wyzwoleniu...” — cd. „Innego Świata”; 1 VIII: replika na artykuł Waldemara Kuczyńskiego „Kwestia krwi” [por. zapis z 10 V 1984]; 4 VIII: „Oni” Teresy Torańskiej; 8 VIII: Alianci i Holocaust; 11 VIII: „Śmierć Iwana Iljicza” Tolstoja, opowiadania „inicjacyjne”; 13 VIII: dwa listy z Lublina; 18 VIII 1985: Procesje Wielkanocne na południu Włoch.

216. *Dziennik pisany nocą* — 1985 nr 12/459 s. 37–44 [zapisy z 5–25 X 1985].

Neapol, 5 X: wspomnienie o Kazimierzu Kotcie; 9 X: „Dzień skrutatora” Italo Calvino; 11 X: korpus marokański pod Monte Cassino; 13 X: Józef Światło i gangsterologia; 16 X: wywiad z W. Jaruzelskim; 17 X: bilans wyborów do Sejmu w Polsce; 22 X: po wyborach — wypowiedź Zbigniewa Bujaka; 25 X 1985: egzorzysta.

1986

217. *Dziennik pisany nocą* — 1986 nr 1/460–2/461 s. 41–50 [zapisy z 1–25 XI 1985].

Neapol, 1 XI: „herb powrotu” Dymitra Swietopolka-Mirskiego; 2 XI: interpretacja snów; 3 XI: „Pan i pies” w neapolitańskim zaułku; 5 XI: Zinowiew o „ideologii” sowieckiej; 8 XI: Oleg Bitow w Moskwie — cd.; 11 XI: uciekinierzy a Zachód; 14 XI: „Dialog ze strasznym partnerem” Eliasa Cannettiego, o pisaniu dzienników; 17 XI: Carlo Cafiero — włoski anarchista; 19 XI: Leonardo Sciascia o „truciznach videocywilizacji”; 20 XI: powieść Jamesa Hogga o Diable; 22 XI: piotrogadzkie reportaże Borysa Kriczewskiego; 25 XI 1985: pożegnalny bankiet pana Piklingtona.

218. *Dziennik pisany nocą* — 1986 nr 3/462 s. 3–12 [zapisy z 2 I–6 II 1986].

Neapol, 2 I: wróżbita z Kalkuty; 7 I: Warłam Szałamow — inedita. — Rzym, 10 I: maski i role rzymskie; 11 I: o twórczości Czechowa. — Neapol, 17 I: L. Pirandello, „osoba” i „postać”; 20 I: fotografia z Orvieto; II Duomo; A. Gide, „Symfonia pastoralna”; 1 II: fragmenty polskie diariusza Z. Brzezińskiego; Jean-François Revel o Jalcie; 4 II: list K. Adenauera o odpowiedzialności kleru za obozy koncentracyjne; 6 II 1986: o „niektórych postawach w opozycji” — polemika z Waldemarem Kuczyńskim.

219. *Pierścień* — 1986 nr 4/463 s. 21–27.

Dat.: Luty 1986. — Opowiadanie o noweli „Andreuccio z Perugii” Boccaccia i jej współczesnej aktualizacji.

220. *Dziennik pisany nocą* — 1986 nr 7/466–8/467 s. 20–32 [zapisy z 2 III–18 V 1985].

Neapol, 2 III: „Niezapomniany rok 1956!”; 4 III: nowa powieść S. Kisielewskiego, „dostojny bzik tragiczności” i „chroniczny bzik komiczności”. — Maisons-Laffitte, 9 III: referat Barbary Skargi o „Innym Świecie”; 20 III: „gang jako socjotechniczny model władzy komunistycznej”; 26 III: o zagładzie Żydów i filmie Lanzmanna. — Neapol, 13 IV: wizyta Jana Pawła II w Synagodze nad Tybrem; 20 IV: „Ojcowie i dzieci” Turgieniewa; 1 V: katastrofa w Czarnobylu; 6 V: gość z Wrocławia o szczególnej „patrologii” w kraju; 13 V: relacja doktora S. o nauczycielce z domu starców; 18 V 1985: „Król Lear” Szekspira wg Jana Kotta i Kurosawy.

221. *Dziennik pisany nocą* — 1986 nr 10/469 s. 26–40 [zapisy z 5 VI–29 VIII 1986].

Maisons-Laffitte, 5 VI: Altiero Spinelli — epizod z pamiętnika; 7 VI: wywiad z B. Geremkiem; 16 VI: wielka wystawa Leonor Fini [por. zapis z 16 VI 1984]; 19 VI: „Widok Delft” Vermeera. — Neapol, 7 VII: książdz N.N. o zniknięciu Majorany [por. zapis z 6 II 1976]; 11 VII: monolog Diable. — Capri, 20 VII: Tyberiusz, S. Serafina Boża, Certosa; 22 VII: Lenin na Capri; 30 VII: sen o berezowskim Ostrówku. — Neapol, 4 VIII: Michał Heller o Czarnobylu; 15 VIII: „Ferragosto”, o emigrantach; 18 VIII: Italo Svevo i jego powieść; 22 VIII: odwiedziny towarzysza broni z kampanii włoskiej; 25 VIII: Edmund Wilson o śmierci Gorkiego [por. poz. 274 — 276]; 29 VIII 1986: Jan Paweł II o Diable.

222. *Dziennik pisany nocą* — 1986 nr 12/471 s. 3–12 [zapisy z 7–29 X 1986].

Rzym, 7 X: obrazy Caravaggia w kościele św. Ludwika; 9 X: Piazza Navona, „Czekając na barbarzyńców” K. Kawafisa. — Neapol, 14 X: „Metamorfoza” F. Kafki; dyskusja o „lewicy” i „prawicy” w Polsce; 19 X: Z „Pamiętnika” Waleriana Łukasińskiego; 22 X: rozmowa Jacka Trznadla ze Zbigniewem Herbertem; 25 X: Adam Michnik, „Polacy wobec Rosji”; 29 X 1986: Pierre Pascal — badacz „starowierów”.

223. *Dziennik pisany nocą* — 1987 nr 1/472–2/473 s. 28–36 [zapisy z 1–26 XI 1986].

Neapol, 1 XI: szkic Wojciecha Karpińskiego „Broń ostatnia”; 3 XI: Kardynał Wyszyński o „dekadenckiej problematyce” powieści G. Greene’a; 6 XI: L. Wałęsa o sytuacji w Polsce; 9 XI: krótki traktat o „noweli doskonałej”; 13 XI: o śmierci znajomych z Wenecji — M. i V; 15 XI: oznaki starzenia się; 18 XI: „euroterroryzm”; sprawa Aldo Moro [por. zapisy z 26–27 IV, 7–11 i 15 V 1978]; 20 XI: film o A. Moro; 23 XI: Słownik wyrazów niebezpiecznych: „kompromis” i „gra”; 26 XI 1986: „Kultura i jej krąg” — wystawa w Bibliotece Polskiej w Paryżu; o początkach *Kultury*.

224. *Dziennik pisany nocą* — 1987 nr 3/474 s. 3–10 [zapisy z 7 I–3 II 1987].

Neapol, 7 I: Szekspir i *Historia Longobardów* Paola Diacono; 9 I: ile twarzy ma Szekspir? 15 I: po spotkaniu Papieża z gen. W. Jaruzelskim; 19 I: sowietyzm a mafia; 20 I: śmierć malarza Renato Guttuso; 28 I: sen o „nowym Hiobie”; 3 II 1987: Joseph Frank i Milan Kundera o Dostojewskim.

225. *Dziennik pisany nocą* — 1987 nr 4/475 s. 58–67 [zapisy z 5 II–1 III 1987].

Neapol, 5 II: Isabella di Morra i Diego Sandoval de Castro — projekt „literackiej rekonstrukcji wypadków”; 8 II: „fanatyzm” i „fanatyzm odwrócony” wg Alberto Savinio, „Tropy” Andrzeja Kijowskiego; 13 II: literatura i „pisarstwo”, André Gide, „La Parte étroite”; 18 II: „Czekanie na Dialog”, A. Michnik; 20 II: „Wypadki — katastrofy”, „Titanic”; 1 III 1987: „szkielet opowiadania” o londyńskim przedsiębiorcy pogrzebowym Nobody.

226. *Dziennik pisany nocą* — 1987 nr 7/478–8/479 s. 41–54 [zapisy z 28 III–22 V 1987].

Maisons-Laffitte, 28 III: trzęsienie ziemi i nędza „sztuki nowoczesnej” — refleksje z wystawy; 3 IV: „The Practice and Theory of Bolshevism”, Bertranda Russella. — Neapol, 12 IV: samobójstwo Primo Leviego; 15 IV: Freud o noweli Wilhelma Jensena „Gradiva”, rozmowa z K. A. Jeleńskim; 22 IV: zapowiedź autobiografii Wałęsy. — Maisons-Laffitte, 27 IV: „Cnota jest dar uwagi...”; 2 V: chory Kot Jeleński w szpitalu. — Neapol, 4 V: po śmierci Jeleńskiego; 15 V: Pompeja, Villa dei Misteri; 17 V: Siostra Bene-

detta Carlini; 19 V: Julian Barnes „Papuga Flauberta” [por. zapis z 23 V 1980]; 22 V 1987: wywiad z M. Gorbaczowem.

227. *Pożar w Kaplicy Sykstyńskiej A.D. 1998* — 1987 nr 10/481 s. 13–27.

Dat.: Czerwiec — lipiec 1987.

228. *Dziennik pisany nocą* — 1987 nr 12/483 s. 13–25 [zapisy z 20 VII–3 X 1987].

Umbria, 20 — 26 VII: Foligno, Bevagna, Asyż i św. Franciszek; Dragonea, 13 VIII: „pisarz” i „literat” wg Elsy Morante; 16 VIII: Marina Cwietajewa; 20 VIII: nocna procesja z Opactwa w Cava; 23 VIII: antologie mistyków Martina Bubera i Roberta Musila. — Maisons-Laffitte, 15 IX: o Gorbaczowie i „głasności”; 25 XI: po śmierci Wiktora Niekrasowa; 28 IX: J. Czap-ski, wykłady w Gрязowcu o Prouście; 3 X 1987: „Latarnia magiczna” Ingmara Bergmana.

Polem: dot. zapisu z 15 IX zob.: A. Michnik, Więcej marzeń! (Pytania o stalinizm), *Tygodnik Powszechny* 1988, nr 17 (2026), s. 1, 4; nr 16 (2027), s. 4. — Odp. G.H.G. zob. zapis z 22 XII 1988.

1988

229. *Dziennik pisany nocą* — 1988 nr 1/484 s. 4–16 [zapisy z 19 X–10 XI 1987].

Neapol, 19 X: Giulia Rinieri Berlinghieri i Stendhal; Pietro Citati o Kafce, Kafka — pisarz religijny?; 28 I: siedemdziesięciolecie Rewolucji Październikowej; 29 X: prof. Palmieri i Katyń [por. poz. 160, zapis z 17 I 1978]; 1 XI: Heidegger i faszyzm; 5 XI: „Upiory rewolucji” po latach i „Psie serce” Bulhakowa; 10 XI 1987: o rehabilitacji Bucharina [por. zapis z 10 XI 1971].

230. *Dziennik pisany nocą* — 1988 nr 3/486 s. 17–26 [zapisy z 3–20 I 1988].

Neapol, 3 I: „Dziennik żony bolszewika” Julii Piatnickiej; 5 I: noblowska prelekcja J. Brodskiego; „Dziennik pisany nocą” i celnicy; 9 I: tygodnik *Odrodzenie* o twórczości G.H.G.; 13 I: wywiad z Dubczekiem; 15 I: Gustaw Doré i Hogarth; 16 I: „The Pit and the Pendulum” Edgara. A. Poe; 17 I: notatki A. Czechowa i E. Canettiego; 20 I 1988: o śmierci Warłama Szalamowa.

231. **Oko Opatrzności** — 1988 nr 4/487 s. 39–52.

Dat.: Luty 1988.

232. **Dziennik pisany nocą** — 1988 nr 6/489 s. 9–19 [zapisy z 18 II–27 III 1988].

Neapol, 18 II: malarstwo Van Gogha; 20 II: o szkicu *Wiek rewolucji* po latach; 23 II: Stalin w filmie *Pokuta* i w listach Swietłany Allilujewej. — Maisons-Laffitte, 7 III: Koczyna, „Dziennik czasu blokady”; 11 III: „Eichmann w Jerozolimie” Hanny Arendt [por. poz. 242, zapis z 25 X 1989]; 18 III: wspomnienia Iriny Ratuszyńskiej; 23 III: „liberalizacja” i „degrengolada” — o sytuacji w Polsce; 27 III 1988: wystawa malarstwa Zurbarana, św. Franciszek z Asyżu.

233. **Parma** — 1988 nr 7/490–8/491 s. 49–54.

Dat.: Kwiecień 1988. — Parma — mała i monumentalna; katedra „Il Duomo”; „Zdjęcie z Krzyża” Benedetto Antelamiego; „Kroniki” Frate Salimbene de Adam; malarstwo Correggia; Parma Stendhala; Badessa Giovanna.

234. **Paskudna historia** — 1988 nr 9/492 s. 9–12.

Dat.: 17 lipca 1988. — „Skwerny aniekdot” F. Dostojewskiego; *glasnost* i spotkanie na Zamku Królewskim w Warszawie. — Por. zapis z 15 IX 1987 i zapis z 22 XII 1988.

235. **Kamień filozoficzny** — 1988 nr 11/494 s. 21–27.

Dat.: Sierpień 1988. — Historia Alessandro Cagliostro.

236. **Dziennik pisany nocą** — 1988 nr 12/495 s. 46–59 [zapisy z 22 VIII–7 X 1988].

Neapol, 22 VIII: po śmierci Jana Strzeleckiego; 23 VIII: o Wiktorze Weintraubie i dwutygodniku *W drodze*; 25 VIII: polskość i kompleks anielstwa. — Maisons-Laffitte, 12 IX: „Kilka niewzruszonych przekonań” Marka Zielińskiego, L. Fryde o Brzozowskim; 17 IX: Włodzimierz Bolecki i Leszek Szaruga o piarstwie G.H.G.; 22 IX: „casus ostrej amnezji” — J. Iwaszkiewicz i Z. Fedeki [por. zapis z 27 III 1971]; 29 IX: Stalin o filmie Eisensteina

„Iwan Groźny”. — Neapol, 7 X: Chrystus wg Martina Scorsese; 7 X 1988: „Metaphysical Horror” Leszka Kołakowskiego.

1989

237. **Dziennik pisany nocą** — 1989 nr 3/496 s. 40–49 [zapisy z 18 XI–22 XII 1988].

Neapol, 18 XI: Włosi a faszyzm, „stan ducha” Niemców wg Philippa Jenningsa 20 XI: „sprawa Jenningsa” — cd.; 22 XI: Niemcy — „problem winy”. — Maisons-Laffitte, 6 XII dialog o Solżenicynie z N. Chiaromonte, opowiadania Solżenicyna [por. poz. 441; 8 XII: Solżenicyn i Flaubert; 13 XII: „Ciemność w południe” Arthura Koestlera na Węgrzech; 19 XII: „Władza sołowiecka” — film Maryny Gołdowskiej o Gułagu; 22 XII 1988: *glasnost i pieriedyszka* — cd. [por. zapis z 15 IX 1987].

238. **Caravaggio: światło i cień** — 1990 nr 6/513 s. 117–123.

Dat.: Marzec 1990. — Esej.

239. **Siena i okolice** — 1989 nr 7/502–8/503 s. 3–10.

Ded.: Zbigniewowi Herbertowi–Sienińcykowi. — Dat.: Kwiecień 1989. — Esej. — Siena jako obrotowa wieloscena; *Maestà*: Bouninsegna di Duccio i Simone Martini; Pius II — stendhalowski papież; św. Katarzyna Sienieńska; Volterra i Cortona.

240. **Dziennik pisany nocą** — 1989 nr 10/505 s. 16–29 [zapisy z 12 VII–29 VIII 1989].

Viterbo, 12 VII: konklawe w Viterbo. — Neapol, 15 VII: J. F. Revel: trzy sposoby „wyjścia z systemu w agonii”; 20 VII: trup Moby Dicka w Zatoce Neapolitańskiej; 26 VII: Maria Dąbrowska — „nacjocentryczne medium polskości”. — Albori, 4 VIII: „połowiczność” sytuacji w Polsce po „okrągłym stole”; 7 VIII: nadmorska wioska Albori, K. L. Koniński i „straszliwa męka wiary”; 9 VIII: o księdze zbiorowej „Ludzie Lasek”; 11 VIII: projekt L. Wałęsy utworzenia rządu „Solidarności” z udziałem SD i ZSL; 16 VIII:

Albert Camus o powinności pisarza. — Neapol, 23 VIII: po powstaniu rządu Tadeusza Mazowieckiego; 29 VIII 1989: druk „Archipelagu Gułag” Solżenicyna w *Novom Mirie*.

241. Oświadczenie — 1989 nr 11/506 s. 158.

Dat.: Maisons-Laffitte, 1 października 1989.

Oświadczenie dot. wydania antologii „My deportowani” w Wydawnictwie „Alfa”, w której bez porozumienia z autorem przedrukowano fragm. „Innego Świata”, co G.H.G. nazwał formą „korsarstwa”. W *Kulturze* i w *Rzeczpospolitej* [1989, nr 269 (2403): 20 XI, s. 4] oświadczenie G.H.G. poprzedzone zostało notą redakcyjną Jerzego Giedroycia „Bezkarne gangsterstwo” i pełnym oburzenia listem Józefa Czapkiego do Dyrektora Wydawnictwa „Alfa”.

242. Dziennik pisany nocą — 1989 nr 12/507 s. 26–34 [zapisy z 10–25 X 1989].

Neapol, 10 X: opozycja polska i „okresowe zakłócenia zmysłu równowagi”; 13 X: śmierć jezuita G. W., Kościół wobec zagłady Żydów; 15 X: Istvan Deak, „Niepojęty Holocaust”; 18 X: Isaiah Berlin i Josif Brodski o Achmatowej; 19 X: osłepłe ofiary Czerwonych Khmerów. — Rzym, 21 X: premier Mazowiecki we Włoszech. — Neapol, 25 X 1989: H. Arendt o „banalności zła” [por. zapis z 11 III 1988].

1990

243. Dziennik pisany nocą — 1990 nr 4/511 s. 13–23 [zapisy z 1–22 II 1990].

Neapol, 1 II: nad grobem komunizmu; 2 II: Aleksander Dubczek; 2 II: „zdrowotne spacerowanie w Neapolu”; 9 II: „Czy stan wojenny był nieuchronny?”; 11 II: pracownia Rembrandta; 14 II: E. M. Cioran „czarnowidz” z nadmiaru nienawiści; 15 II: Z. Brzeziński o ZSRR, „komunizm w najwyższym stadium przedpogrzebowym”; 18 II: czym jest Triest?; 19 II: Alain Besançon; 22 II 1990: „The Turn of the Skrew” Henry Jamesa.

244. Dżuma w Neapolu. Relacja o stanie wyjątkowym — 1990 nr 5/512 s. 22–39.

Dat.: Styczeń 1990. — Dalszy ciąg opowiadania „Cud”. Por. poz. 202.

245. Dziennik pisany nocą — 1990 nr 7/514–8/515 s. 3–14 [zapisy z 10 IV –23 V 1990].

Neapol, 10 IV: „Nieśmiertelność” Milana Kundery; 23 IV: Ciemny Staw w Suchedniowie. — Rzym, 25 IV: Pięć rad dla premiera Tadeusza Mazowieckiego. — Neapol, 2 V: „rumuńskie teksty” Ciorana; 5 V: „Kuszenie św. Antoniego” Flauberta; „Oko Opatrzności” G.H.G., o związkach mafijno-klerykalno-masońskich na Sycylii; 11 V: o S. Weil, Z. Herbercie, St. Kisielskim i tzw. realizmie politycznym; 15 V: wystawa „W cieniu Wezuwiusza”; 20 V: rocznica bitwy pod Monte Cassino; 23 V 1990: „Nienasycenie” Witkacego, Erazm Kocmółchowicz dziś.

246. Kiel Barabasza — 1990 nr 10/517 s. 27–43.

Dat.: Lipiec-sierpień 1990.

247. Dziennik pisany nocą — 1990 nr 12/519 s. 16–29 [zapisy z 1 IX–8 X 1990].

Neapol, 1 IX: o B. Piaseckim, „Abecadło” Kisiela [zapis ten w *Kulturze* został mylnie opatrzony datą 1 II 1989]; 20 IX: strach — jeden z filarów totalitaryzmu; 25 IX: „Kak nam obustroit Rossiju?” Solżenicyna; 27 IX: umarł Alberto Moravia; 29 IX: R. Węgrzyniak o Pielgrzymie Świętokrzyskim; 1 X: Cioran i Gombrowicz o wygnaniu; 6 X: pojedynek Kundera-Havel; 8 X 1990: „Wędrówki po Włoszech” Gregoroviusa.

1991

248. Rembrandt w miniaturze — 1991 nr 1/520–2/521 s. 22–28.

Dat.: Listopad 1990. — Esej.

249. **Monolog o martwej mniszce** — 1991 nr 4/522 s. 26–35.

Dat.: Styczeń 1991. — Opowiadanie.

250. **Dziennik pisany nocą** — 1991 nr 3/522 s. 31–44 [zapisy z 12 XI–30 XII 1990].

Neapol, 12 XI: Jan Paweł II w Neapolu; Mała antologia Mgły albo Pędu w Nieznane; 18 XI: przed wyborami prezydenckimi w Polsce; 22 XI: mit polskiej tolerancji. — Maisons-Laffitte, 25 XI: „Cud” w tłumaczeniu na włoski, Masaniello-Wałęsa; 30 XI: bezsilny wstyd po wyborach w Polsce; 3 XII: Jerofiejew; 5 XII: Bernard Berenson; 8 XII: gen. Jaruzelski; 13 XII: po drugiej turze wyborów w Polsce. — Neapol, 27 XII: Gaspere Giudice o Kafce; 30 XII 1990: list Jerzego Stempowskiego o opowiadaniu G.H.G. „Z biografii Diego Baldassara”.

251. **Dziennik pisany nocą** — 1991 nr 6/525 s. 3–15 [zapisy z 15 II–10 III 1991].

Neapol, 15 II: ustawa antyaborcyjna a wizyta Jana Pawła II w Polsce; 17 II: wspomnienie z Podkowy Leśnej z 1939 roku, Benedetto Croce o „religii wolności”; 18 II: mit Europy Środkowej; 20 II: spotkanie pisarzy polskich i rosyjskich; 23 II: przed uroczystością wręczenia G.H.G. doktoratu honoris causa UAM w Poznaniu; 3 III: Mircea Eliade; 4 III: Simone Weil; 10 III: Tzvetan Todorov, „W obliczu sytuacji krańcowych”.

252. **Dziennik pisany nocą. (Podróż do Polski, 8–31 maja 1991)** — 1991 nr 9/528 s. 3–18.

O podróży do Polski po 52 latach życia poza krajem, o uroczystości wręczenia G.H.G. doktoratu honoris causa w Poznaniu, wrażeniach z pobytu w Warszawie, Krakowie, Kielcach i Lublinie.

253. **Perly Vermeera** — 1991 nr 10/529 s. 115–122.

Dat.: Lipiec 1991. — Esej.

254. **Gustaw Herling-Grudziński na otwarciu. [W artykule:] Leopold Unger: Kiedy słyszę słowo „Kultura”...** — 1991 nr 10/529 s. 5–6.

255. **Cmentarz Południa. Opowiadanie otwarte** — 1991 nr 12 (531) s. 17–34.

Dat.: Sierpień 1991.

1992

256. **Dziennik pisany nocą** — 1992 nr 1/532–2/533, s. 8–20 [zapisy z 30 IX–14 XI 1991].

Maisons-Laffitte, 30 X: „włoski taniec na grobie komunizmu”; 1 X: wywiad z Kolakowskim, komunizm i hitleryzm; 3 X: Enrico Deaglio, „Banalność Dobra”; 14 X: pogrobowcy leninizmu, G.H.G. oceniany w TVP; 25 X: „Podróż do Polski” — reakcje czytelników; 27 X: absencja w wyborach do Sejmu; 29 X: „polska katastrofa wyborcza”; wywiad dla *Unità*; 6 XI: śmierć Izaaka Babla; 10 XI: wywiad-rzeka z gen. Czesławem Kiszczakiem; 14 XI: Angelo Maria Ripellino, „Praga magica”.

257. **W obronie Śp. Bronisława Przyluskiego** — 1992 nr 1/532 — 2/533 s. 192.

Oświadczenie podpisane przez Lidię Ciołkoszową, Stefanię Kossowską, G.H.G. i Jerzego Giedroycia dot. książki Czesława Bednarczyka „W podmostowej arkadzie” (Londyn 1988).

LdR.: Cz. Bednarczyk — 1992 nr 3/534 s. 165 [odpowiedź na zarzuty].

258. **Dziennik pisany nocą** — 1992 nr 3/534 s. 15–27 [Zapisy z Bożego Narodzenia i 31 grudnia 1991].

Dzieje Srebrnej Szkatułki i rodu Demagno.

259. **Dziennik pisany nocą** — 1992 nr 4/535 s. 12–20 [zapisy z 2–23 II 1992].

Neapol, 2 II: Togliatti wobec włoskich jeńców wojennych; 8 II: Marcello Flores, „L'immagine dell' URSS. L'Occidente e la Russia di Stalin 1927–1956”; 11 II: koszmarny sen o Erazmie Kocmoluchowiczu; wywiad

z L. Wałęsą w *Tygodniku Powszechnym*; 14 II: Nietzsche; 19 II: nieudana podróż do Polski, list Iwaszkiewicza; 23 II 1992: raporty włoskich pracowników konsularnych o kolektywizacji.

260. **Nicola: profil włoskiego przyjaciela** — 1992 nr 5/536 s. 94–100.

Dat.: Grudzień 1991 [prawd. błędne; w przedr. książkowym G.H.G. zmienił na: Styczeń 1992]. — Wstęp do włoskiego wyboru szkiców N. Chiaramonte, który w dwudziestą rocznicę jego śmierci ma się ukazać w bolońskim wydawnictwie „Il Mulino”.

261. **Ribera — Hiszpańczyk Partenopejski** — 1992 nr 6/537 s. 107–114.

Dat.: Marzec 1992. — O XVII-wiecznym malarzu hiszpańskim, Jusepe de Ribera, żyjącym w Neapolu.

262. **Dziennik pisany nocą** — 1992 nr 7/538–8/539 s. 31–42 [zapisy z 10 IV–8 V 1992].

Neapol, 10 IV: „Gród Słońca” Fra Tomasso Campanella; 14 IV: rozmowa z Karlem Popperem w turyńskiej *La Stampa*; 17 IV: gen. Dubynin o stanie wojennym w Polsce; 24 IV: George Steiner o powieści; 29 IV: wojaże sentymentalne, Campobasso; 1 V: gen. Jaruzelski i stan wojenny; 8 V 1992: rozmowa A. Michnika z gen. Jaruzelskim.

263. **O wygnaniu** — 1992 nr 9/540 s. 17–22.

Dat.: Kwiecień 1992. — Tekst odczytany 22 V 1992 r. po włosku, na zorganizowanym w ramach Salonu Książki w Turynie sympozjum o literaturach wschodniej Europy. — Polem. z uwagami Miłosza zawartymi we wstępie pod tym samym tytułem do albumu czeskiego fotografa Josefa Kudelki „Exiles” [New York 1988]; polskie tłumaczenie w tomie Cz. Miłosza, „Szukanie ojczyzny” [Kraków 1992].

264. **Dziennik pisany nocą** — 1992 nr 10/541 s. 13–25 [zapisy z 7 VI–26 VII 1992].

Neapol, 7 VI: opowiadania Franza Kafki; 16 VI: tekst T. Manna o Ameryce; 25 VI: Janos Kadar a proces Laslo Rajka; 3 VII: film „Złodziej dzieci” i problem kazirodztwa we Włoszech; 7 VII: prorocstwo Jonasza odczytywa-

ne dziś; André Gide o Montaigne’u; 26 VII: wspomnienia z Iraku, Mesjasz z Bagdadu.

LdR.: Janina Katz-Hewetson — 1992 nr 12/543 s. 141–142 [uzupeł. dot. Mesjasza z Bagdadu].

265. **Dziennik pisany nocą** — 1992 nr 12/543 s. 19–33 [zapisy z 7 IX–14 X 1992].

Neapol, 7 IX: Wenecja a pisarze; 10 IX: Numer specjalny *NaGłosu* o B. Schulzu; 13 IX: J. Siedlecka o Witkacym; 20 IX: autobiografia S. Spendera; 30 IX: freski Giotto w Kaplicy Scrovegnich w Padwie; 1 X: brama Raju Ghibertiego we Florencji; 4 X: S. Mrożek; 10 X: dekomunizacja w Polsce; 14 X: admirał Canaris i pułkownik Kukliński.

266. **List otwarty** — 1992 nr 12/543 s. 107–108.

List dot. stanu kultury polskiej, skierowany do Prezydenta RP, Premiera i Marszałka Sejmu. Wśród dwudziestu dwóch sygnatariuszy oprócz G.H.G. byli m.in. Zbigniew Bieńkowski, Marian Brandys, Lidia Ciołkoszowa, Jerzy Giedroyc, Czesław Hernas, Zbigniew Herbert, Andrzej Kuśniewicz, Tadeusz Nowakowski, Marek Nowakowski, Włodzimierz Odojewski, Wisława Szymborska i Tadeusz Żenczykowski.

1993

267. **Zeszyt Williama Mouldinga, emeryta** — 1993 nr 1/544–2/545 s. 29–44.

Dat.: Lipiec-sierpień 1992. — Opowiadanie.

268. **Nagrody Kultury za rok 1992** — 1993 nr 1/544–2/545 s. 141–144.

M.in. o nagrodzie literackiej im. Zygmunta Herta przyznanej Stefanii Kosowskiej; (uzasadnienie: G.H.G.).

269. **Dziennik pisany nocą** — 1993 nr 3/546 s. 28–44 [zapisy z 8 XI–31 XII 1992].

Rzym 8 XI: wędrówki po Starym Rzymie, Giordano Bruno i Caravaggio; Neapol, 11 XI: gen. Jaruzelski w Rzymie i Watykanie; 17 XI: gen. Kiszczak o stanie wojennym; 19 XI: „wścieklizna prawicy” — choroba polskiej elity politycznej; 23 XI: Silone, Togliatti o sowieckich archiwach; 1 XII: „Ojciec Goriot” Balzaca; 4 XII: kult debaty wśród intelektualistów; 6 XII: epizod wojenny we Włoszech w 1943 r., „odmowa oglądania świata” w obliczu zbrodni; 9 XII: „Moja proza” W. Szalamowa — szkic z 1971 r.; 16 XII: Sergio Romano o „Protokołach Mędrców Syjonu”; 31 XII: zbrodnie we Włoszech, banalizacja pocucia Zła.

270. **Bartoszewski: pół wieku pisarstwa (1942–1992)** — 1993 nr 3/546 s. 143–144.

Podp.: G.H.G. — Rec. książki: Zofia Stecowicz-Sajderowa: „50 lat pisarstwa Władysława Bartoszewskiego 1942–1992”. Bibliografia z głosem wstępną Aleksandra Gieysztor. Vienna 1992.

271. **Dziennik pisany nocą** — 1993 nr 6/549 s. 26–39 [zapisy z 18 III–20 IV 1993].

Neapol 18 III: odp. na ankietę *Znaku* o komunizmie; 22 III: ostatni list Bucharina do Stalina sprzed procesu; 23 III: o książkach — „The God That Failed” z 1950 r. oraz Tony Judta „French Intellectuals 1944–1956”; 24 III: „Imperium” Ryszarda Kapuścińskiego; 25 III: wiersz Leonida Martynowa „Łańcuch”; 28 III: dalsze uwagi o książce Kapuścińskiego; 1 IV: wypowiedź J.J. Szczepańskiego o rozliczaniu dawnych sędziów i prokuratorów za wyroki śmierci, a oprawców za tortury na więźniach; Maksym Gorki i jego archiwum; 15 IV: Schulz i Leśmian — „dwie dusze bliźniacze”; 20 IV: esej Isaiaha Berlina „Jeż i lis”.

272. **Gorący oddech pustyni** — 1993 nr 7/550–8/551 s. 48–65.

Dat.: Luty 1993. — Opowiadanie.

273. **Dziennik pisany nocą** — 1993 nr 9/552 s. 12–27 [zapisy z 3 V–6 VI 1993].

Neapol, 3 V: list z Rangoonu, wspomnienia z podróży do Burmy; 4 V: czwarty tom „Zeszytów” S. Weil; 7 V: tom wierszy wybranych Z. Herber-

ta wydany we Włoszech; 10 V: „Św. Sebastian” Antonello da Messina; 17 V: „Rok 1984” Orwella; 20 V: powojenny obóz w Falconarze dla polskich żołnierzy ożenionych z Włoszkami; 25 V: powieść Susan Sontag „The Volcano Lover”; 1 VI 1993: podróż umbryjsko-toskańska; listy Włodzimierza Boleckiego, „Upiory rewolucji”.

274. **Dziennik pisany nocą** — 1993 nr 11/554 s. 18–31 [zapisy z 18 VIII–20 IX 1993].

Neapol, 18 VIII: komuniści we Francji i Włoszech po krachu komunizmu; 20 VIII: ankieta *Znaku* „Lekcja komunizmu” — wypowiedzi Jerzego Jedlickiego, Czesława Miłosza i ks. Jerzego Tischnera; 27 VIII: Andriej Amalrik zapomniany; 1 IX: Gombrowicz wybrzydający na poetów i miłośników malarstwa; 4 IX: wypowiedź G.H.G. w Salerno o „Polakach we włoskiej kampanii wojennej 1943–1944”; 8 IX: „Burza” Giorgione; 13 IX: Jan Paweł I; 15 IX: „pożarowy terrorizm” we Włoszech; 17 IX: archiwa sowieckie, zapis obrad sowieckiej „wierchuszki” w 1974 r. dot. Solżenicyna; 19 IX: wywiad z A. Michnikiem w *Tygodniku Powszechnym*; 20 IX: wyniki wyborów w Polsce.

275. **Dziennik pisany nocą** — 1993 nr 12/555 s. 8–18 [zapisy z 6–25 X 1993].

Neapol, 6 X: „Druga Rewolucja Październikowa”; 10 X: „Dokąd od komunizmu” Karola Modzelewskiego; 13 X: Silone o korupcji we Włoszech; 16 X: Modigliani; 18 X: Jan Paweł II i 15 rocznica pontyfikatu; 20 X: książka Bortolo Belotti „Storia di una congiura” o XV-wiecznym mediolańskim despcie Galeazzo Maria Sforza; 22 X: spotkanie Jana Pawła II z Solżenicynem; 25 X 1993: szkic Renaty Gorczyńskiej o Jeleńskim.

1994

276. **Portret wenecki** — 1994 nr 1/556–2/557 s. 30–53.

Dat.: Czerwiec 1993. — Opowiadanie.

277. **Dziennik pisany nocą** — 1994 nr 3/558 s. 23–36 [zapisy z 5–30 XII 1993].

Neapol, 5 XII: śliczna Cortona; 8 XII: Lew Szestow o Dostojewskim; 11 XII: „Prośba o dobrą śmierć” Michała Komara; 14 XII: wspomnienie z Kielc, feminizm; 17 XII: Milan Kundera o „Kubusiu Fataliście” Diderota;

20 XII: sprawa „Solidarności”; 25 XII: dalekowzroczność Hercena; 30 XII 1993: „Narrenzug” — pociąg wariatów.

278. **Dziennik pisany nocą** — 1994 nr 5/560 s. 27–40 [zapisy z 10 II–3 III 1994].

Neapol, 10 II: „neoimperialistyczne ambicje Rosji”; 13 II: sytuacja w Polsce po wyborach; 16 II: włoskie wydanie opowiadań Kafki; 18 II: wystawa fotografii Arturo Pattena w Neapolu; 17 II: teksty Jerzego Florczaka (ps. Pelikan) drukowane w *Kulturze* [por. poz. 287, zapis z 9 III 1995]; 18 II: Nikołaj Aleksandrowicz Żiwago; 21 II: wstęp G.H.G. do włoskiego wydania „Innego Świata”; 22 II: „Los desastros de la guerra” Goi; 25 II: „koszmar komunizmu”, polemika Havel-Brodski; 3 III 1994: strach pod panowaniem komunizmu.

279. **Łuk Sprawiedliwości** — 1994 nr 6/561 s. 12–17.

Dat.: Listopad 1993. — Opowiadanie.

280. **Głęboki cień** — 1994 nr 7/562 –8/563 s. 36–53.

Dat.: Styczeń 1994. — Opowiadanie o skazaniu i śmierci Giordano Bruno.

281. **Druga podróż do Polski: Dziennik pisany nocą** — 1994 nr 9/564 s. 113–131 [zapisy z 3 V–4 VI 1994].

Neapol, 3 V: upadek mitu „Solidarności”, Polska postkomunistyczna — polem. z L. Kołakowskim; Warszawa, 5–11 V: m.in. o Warszawie po latach, spotkaniach z czytelnikami, tajnych dokumentach z lat 1980–1982 o przygotowywaniu „siłowej” rozprawy z „Solidarnością”; Lublin, 12–15 V: magia Starego Miasta, zakończenie sesji o *Kulturze*; Warszawa, 16–17 V: list od Marszałka Sejmu, J. Oleksego; Wrocław, 18–21 V: m.in. Biblioteka Ossolineum, urodziny i nagroda *Odry*, gwasze J. Lebensteina w Muzeum Narodowym; Gliwice, 22 V: J. Jedlicki o amnezji; Kraków, 23–26 V: m.in. zachwyt Krakowem, spotkanie w red. *Tygodnika Powszechnego*; Warszawa, 27 V–4 VI: o konfiguracji politycznej w kraju, ks. J. Twardowski, wspominając L. Frydęgo, w redakcji *Więzi*.

Polem. z oceną sytuacji w kraju zob.: [Jerzy Giedroyc]: Notatki Redaktora — nr 9/564 s. 177–178.

LdR.: A. T. Bąkowski — 1994 nr 11/566 s. 159 [uwagi dot. zacytowanych przez G.H.G. słów dyr. Ossolineum Adolfa Juzwenki, „Dlaczego

Lwów nie chce nam oddać kompletów międzywojennych gazet i czasopism polskich?”].

282. **Błogosławiona, święta** — 1994 nr 11/566 s. 30–49.

Dat.: Sierpień 1994. — Opowiadanie.

283. **Dziennik pisany nocą** — 1994 nr 12/567 s. 25–39 [zapisy z 7 IX–5 X 1994].

Neapol, 7 IX: „Eichmann w Jerozolimie” Hannah Arendt, „Czy ja jestem mordercą?” Calela Perechodnika; 9 IX: spadek po totalitarnej zarazie; 10 IX: m.in. o przedwojennym pośle Klemensiewiczu (PPS); 12 IX: F. Cataluccio o Powstaniu Warszawskim; 13 IX: „Popiół i diament” — dalej lekturą szkolną; 16 IX: ósma śmierć M. Gorkiego [zob. poz. 274–276]; 18 IX: umarł Karl Popper; 19 IX: „Sąd Ostateczny” Memlinga; 22 IX: nowy album Leonor Fini; 5 X 1994: list M. Wilka z Wysp Solowieckich do G.H.G.

284. **List do Redakcji** — 1994 nr 12/567 s. 156.

Dot. uchwał Sejmu i wystąpienia Prezesa Sądu Najwyższego Adama Strzembosza.

1995

285. **Martwy Chrystus** — 1995 nr 1/568 –2/569 s. 58–62.

Dat.: Listopad 1994. — Esej o malarskich przedstawieniach śmierci Chrystusa.

286. **Dziennik pisany nocą** — 1995 nr 3/570 s. 26–40 [zapisy z 20 XI 1994–7 I 1995].

Neapol, 20 XI: Solżenicyn a nieustanna dekadencja „intelektualistów”; 26 XI: korespondencja G.H.G. z Konińskim; Rzym, 30 XI: u ambasadora Bolesława Michałka, sytuacja we Włoszech; Neapol, 3 XII: powieść autobiograficzna A. Camusa „Pierwszy człowiek”; 10 XII: Hans Magnus Enzensberger, „Aussichten auf den Bürgerkrieg”, powszechny stan wojny

domowej; 18 XII: „Szkoła uczuć” Flauberta; 26 XII: Nikołaj A. Żiwago po raz drugi w Neapolu, sytuacja w Rosji; 29 XII: Jacek Żakowski – „najlepszy w Polsce publicysta”; 31 XII 1994: wiersze Anny Świrszczyńskiej; Nowy Rok hucznie witany; 7 I 1995: baron Lammermann i sztambuch księżnej Zinaidy Wołkońskiej.

287. **Dziennik pisany nocą** — 1995 nr 5/572 s. 3–17 [zapisy z 8 II–23 III 1995].

Neapol, 8 II: „rehabilitacja” antykomunistów liberalnych we Włoszech; 12 II: włoskie wydanie książki Karola Modzelewskiego „Dokąd od komunizmu?”; 15 II: poemat Audena „Good-bye to the Mezzogiorno” z 1958 roku; 18 II: „Dusza człowieka pod panowaniem socjalizmu” Oscara Wilde’a; 20 II: Lech Wałęsa – „cyrkowy Prezydent”; 27 II: reakcje czytelników na opowiadanie „Błogosławiona, święta” [zob. poz. 282]; 4 III: Joseph de Maistre i jego książka „Du Pape” o nieomyślnej i absolutnej władzy Papieża; 5 III: Carlo Bo o książce J. de Maistra; 8 III: Timothy Garton Ash i „praski spór” o intelektualistów i polityków; 9 III: „Grypsy i reminiscencje” Zbigniewa Florczaka [por. poz. 278, zapis z 17 II 1994]; 18 III: śmierć Franciso Goi; 23 III 1995: „polifoniczność powieści”.

288. **Pożegnanie przyjaciela Moskala** — 1995 nr 5/572 s. 129–132.

Wspominając Włodzimierza Maksimowa.

289. **Dziennik pisany nocą** — 1995 nr 6/573 s. 29–43 [zapisy z 28 III–18 IV 1995].

Neapol, 28 III: KLAUZURA CZYLI ŚWIAT ODEPCHNIĘTY (WCZORAJ-SZY DIALOG); 3 IV: polem. Adama Michnika z zapisem z 17 II 1994 i słowami, że A. Wat po napisaniu eseju o A. Siniawskim „umierał ze strachu”; odp. G.H.G.: strach w ustroju totalitarnym; 6 IV: „Praga magiczna”; 9 IV: pierwsza powieść M. Kundery pisana po francusku „La lenteur”; 13 IV: statuetki Madonny płaczące krwawymi łzami we Włoszech; 18 IV 1995: współpraca Sergio Quinzio z *Tempo Presente* i jego nowa opowieść apokaliptyczna.

290. **Prochy. Upadek domu Lorisów** — 1995 nr 7 (574)–8 (575) s. 53–90.

Dat.: Styczeń-luty 1995. — Opowiadanie.

291. **Dziennik pisany nocą** — 1995 nr 9 (576) s. 31–41 [zapisy z 25 IV–7 V 1995].

Neapol, 25 IV: wspomnienia Aleksandra Dubczeka „Hope Dies Last”; Krótka podróż do Pragi, 30 kwietnia — 7 maja 1995: m.in. dwa zamki, Krivoklat i Karlstein, *Svedectvi* i Pavel Tigris, Józefów — dawna dzielnica żydowska, przed wizytą Jana Pawła II, klasztor św. Agnieszki.

292. **Dziennik pisany nocą** — 1995 nr 10/577 s. 122–131 [zapisy z 25 V–10 VIII 1995].

Neapol, 25 V: artykuł Krzysztofa Kozłowskiego „Insynuacja” w *Tygodniku Powszechnym* i odpowiedź G.H.G.; 28 V: Andrzej Drawicz jako doradca premiera Oleksego ds. problematyki wschodniej; 31 V: „Między Panem a Plebanem” Adama Michnika, Józefa Tischnera i Jacka Żakowskiego, odp. na uwagi polemiczne A. Michnika; Dragonea, lipiec: Anna i Włodzimierz Boleccy, rozmowy do przyszłej książki; Neapol, 7 VIII: wspomnienia Lidii Ciołkoszowej „Spojrzenie wstecz”; 10 VIII 1995: rozmowa z dziennikarzem włoskim o zagrożeniach wewnętrznych Polski.

293. **Dziennik pisany nocą** — 1995 nr 11/578 s. 15–28 [zapisy z 17 VIII–17 IX 1995].

Neapol, 17 VIII: List z Kanady, analogie ludzkich losów; 25 VIII: François Furet o ewolucji lewicy francuskiej, śmierć ideologii; 28 VIII: książka Barbary Fijałkowskiej „Borejsza i Różański” — „przyczynek do dziejów stalinizmu w Polsce”; 1 IX: rozmowa z kard. Königiem w *Die Zeit*; 6 IX: szkic Sergio Romano „Piłat pierwszy i drugi”; 13 IX: długi wobec tłumaczy poezji, Kawafis; 17 IX 1995: powodzenie dżumy jako metafory.

294. **Hamlet piewoncki** — 1995 nr 12/579 s. 17–34.

Dat.: Czerwiec 1995. — Opowiadanie.

295. **List do Redakcji** — 1995 nr 12/579 s. 142.

Dot. ordynacji wyborczej i udziału Polaków mieszkających poza krajem w drugiej turze wyborów prezydenckich.

1996

296. *Dziennik pisany nocą* — 1996 nr 1/580–2/581 s. 29–41 [zapisy z 29 IX–10 X 1995].

29 IX: Irina Iłowajska Alberti o Solżenicynie, korespondencja Andrzeja Walickiego z Isaiahem Berlinem; 1 X: album fotografii Berlin 1918–1933; Krótka podróż do Berlina, 4–10 X 1995: m.in. polskie wieczory literackie; Basil Kerski; Niemcy — jedno państwo, dwa narody; Berlin dziś; wieczory autorskie G.H.G.; Poczdam; Graf von Einsiedel — tłumacz „Innego Świata” na niemiecki.

Ostatnie zapisy „Dziennika pisanego nocą” w *Kulturze* paryskiej.

LdR.: Andrzej Walicki — 1996 nr 3/582 s. 172 [dot. listów I. Berlina].

Opracowania

1947

297. *Kultura* 1947 nr 1 [czerwiec].

Na okładce kwartalnika G.H.G. obok Jerzego Giedroycia wymieniony został jako redaktor pisma.

1950

298. M. Wańkowicz: *O Żydach* — 1950 nr 7/34–8/35 s. 35–54.

Między innymi o A. Koestlerze; polem. z art. G.H.G.: Na tematy żydowskie [w *Wiadomościach*].

1952

299. D. Gillie: „Osobny świat” — 1952 nr 2/52–3/53 s. 181–184.

Rec. angielskiego wydania „Innego Świata” — „A World Apart” [London 1951].

1958

300. LdR.: W. Tarnawski — 1958 nr 1/123–2/124 s. 220–222.

Dat.: Chepstow, listopad 1957. — Polem. z art. G.H.G. „W oczach Conrada” [poz. 11].

301. „Inny Świat” po włosku — 1958 nr 4/126 s. 127–128.

Fragm. rec. Ignazio Silone włoskiego przekładu „Innego Świata” zamieszczonej w *Bolletino del Cricolo Italiano del Libro* 1958 nr 1.

302. Tegoroczne nagrody *Kultury* — 1958 nr 12/134 s. 143–144.

Nagroda literacka za rok 1958 przyznana G.H.G. za opowiadanie „Wieża” [poz. 16].

303. [J. Stempowski] P. Hostowiec: Po powodzi. [w:] Tenże: Notatnik nieśpiesznego przechodnia — 1959 nr 1/135–2/136 s. 11–17.

M.in. o „Wieży” G.H.G. i tradycji poszukiwania stylu.

304. Polonica włoskie — 1959 nr 3/137 s. 121–122.

Informacja o przekładzie „Wieży” G.H.G. na język włoski drukowanej w *Tempo Presente* 1959 nr 1; tłum. Dario Staffa.

305. C. Miłosz: Odpowiedzi — 1959 nr 4/138 s. 145–156.

Odpowiedź m.in. na zarzut G.H.G. o nieprawdziwości diagnozy postawionej w „Zniewolonym umyśle”. — Por. poz. 145, 162, 195, 279 i cz. I poz. 213, 284, 497.

306. LdR.: M. K. Pawlikowski — 1959 nr 9/143 s. 156–157.

Dat.: Berkeley, 2 VIII 1959. — Polemika z uwagami G.H.G. o Nabokowie jako pisarzu.

307. Sprawa Gustawa Grudzińskiego — 1962 nr 9/179 s. 103–106.

Oświadczenie G.H.G. wydrukowane w dzienniku PSDI *La Giustizia* (27 VII 1962) o odmowie wizy wjazdowej do PRL, gdzie Grudziński miał jechać na 3 miesiące jako wysłannik pisma; echa w prasie włoskiej; list Ignazio Silone do ambasadora PRL w Rzymie. — G.H.G. starał się o wizę po opublikowaniu listu posła na Sejm — Stefana Kisielewskiego, m.in. z zachętą by dziennikarze z Radia Wolna Europa i przedstawiciele kultury polskiej na obczyźnie przyjeżdżali do kraju. — Zob.: S. Kisielewski: List do redaktora *Kultury* — 1962 nr 3/173 s. 72–80.

308. LdR.: J. B. Rudnyćkyj — 1963 nr 3/185 s. 172.

Sprostowanie nieścisłości zawartych w pełnym powierzchniowym (zdaniem autora) refleksji artykule G.H.G. „Od Burgos do Barcelony” [poz. 348]. Dot. m.in. wiersza Bohdana Ihora Antonycza „Słowo o złotym pułku”.

309. LdR.: P. Mohortyński — 1963 nr 5/187 s. 157–158.

Dat.: Santa Cruz de Tenerife, 12 III 1963. — Polem. z artykułem G.H.G. „Od Burgos do Barcelony” [poz. 348], który zdaniem autora jest „szkodliwy” i nadaje się do „broszury komunistycznej propagandy”.

310. LdR.: T. Maciejczyk — 1963 nr 9/191 s. 154–155.

Dat.: Barberton, Ohio, 12 VI 1963. — Dot. artykułu G.H.G. „Od Burgos do Barcelony” [poz. 348], który autor listu czytał z zawodem i „niesmakiem”. Podziękowanie P. Mohortyńskiemu za jego list [zob. poz. 309].

311. LdR.: S. Stok — 1963 nr 9/191 s. 156–157.

Dat.: Sao Paulo, 21 VI 1963. — Polem. z listem P. Mohortyńskiego [zob. poz. 309] i obrona artykułu G.H.G. „Od Burgos do Barcelony”.

1964

312. Cz. Miłosz: Długi bieg — 1964, nr 3/197, s. 132–137.

O antologii „We własnych oczach”.

313. [Mieroszewski J.] Londyńczyk: Kronika angielska — 1964 nr 5/199 s. 68–74.

Zob. zwłaszcza fragm.: „Humanista” (s. 72–73) o G.H.G. i o skandalu związanym z przyznaniem nagrody *Wiadomości*. Zdaniem Mieroszewskiego tytuł najlepszej książki emigracyjnej roku powinno otrzymać „Drugie Przyjście”.

1965

314. J. Wittlin: Dar intelektu — 1965 nr 1/207–2/208 s. 216–222.

O tomie „Drugie Przyjście”.

315. Nagrody Fundacji im. Alfreda Jurzykowskiego — 1965 nr 3/209 s. 105.

O przyznanej m.in. G.H.G. nagrodzie Fundacji A. Jurzykowskiego.

316. Nowość Biblioteki „Kultury”. Gustaw Herling-Grudziński: „Inny Świat” — 1965, nr 6/212, s. 4 okładki.

O nowym wyd. z nową przedmową „Innego Świata”. Redakcja informuje, że książka przełożona została na j. angielski (2 wyd. w Anglii, wyd. normalne i kieszonkowe w USA) oraz na j. niemiecki, hiszpański, włoski (2. wyd. włoskie w przygotowaniu), szwedzki, japoński, chiński i arabski.

1968

1966

317. *Kultura* 1966 nr 5/223 s. 160.

Od tego numeru G.H.G. wymieniany jest jako włoski korespondent *Kultury*.

318. Komunikaty. Nagrody Związku Pisarzy — 1966 nr 7/225–8/226 s. 197.

W komunikacie m.in. podano: „Jury Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie przyznało w rb. Gustawowi Herling-Grudzińskiemu nagrodę im. Herminii Naglerowej za całokształt twórczości literackiej, ufundowaną ponownie przez mec. M. Chmielewskiego”. — Por. poz. 103, 105, 107, 378.

1968

319. LdR.: E. Dubnowa-Erlichowa — 1968 nr 4/246 s. 157–158.

Dat.: Luty, New York City. — Protest przeciwko artykułowi G.H.G. o Erenburgu, którego ton wg autorki jest „ostro napastliwy”. — M.in. o „Doktorze Żiwago” Pasternaka, jako utworze „źle skomponowanym”, o pobycie Erenburga w Warszawie zimą 1923–24 i pogawędce w Związku Pisarzy Żydowskich

320. LdR.: K. Wędziagolski — 1968 nr 4/246 s. 159.

Dat.: Sao Paulo, 20 II 1968. — Pochwała artykułu G.H.G. o Bułhakowie oraz sprostowanie zawartych w nim kilku nieścisłości i błędów drukarskich.

1969

321. **Komunikaty.** *Tempo Presente* — 1969 nr 3/258 s. 110.

Informacje o miesięczniku włoskim *Tempo Presente* (red. Nicola Chiaromonte i Ignazio Silone). Pismo będące „trybuną niezależnej lewicy” utrzymywało przyjacielskie stosunki z *Kulturą*. „Sprawami Europy Wschodniej zajmował się w nim systematycznie, jako stały współpracownik pisma, Herling-Grudziński”. *Tempo Presente* przestało się ukazywać po 13 latach istnienia z powodu trudności finansowych.

1970

322. *Kultura* 1970 nr 2/270.

Do numeru dołączona została informacja o wydaniu w j. angielskim dwóch antologii z tekstami drukowanymi w *Kulturze*, zawierających m.in. utwory G.H.G.: Explorations in freedom: prose, narrative, and poetry from KULTURA. Edited by Leopold Tyrmand. New York 1970 [G.H.G.: *The Bridge. A Chronicle of Our City*]. — KULTURA essays. Foreword by Paul F. Wheeler. Edited by L. Tyrmand. New York 1970 [G.H.G.: *The Seven Deaths of Maksim Gorki; Under Conrad's Eyes; Yegor and Ivan Denisovich*]. Przetłumaczone utwory G.H.G. zaczerpnięte zostały z tomu „Drugie Przyjście”, poz. 383.

323. [J. Pomianowski] H. Kostek: Glossy do książki G. Herling-Grudzińskiego — 1970 nr 4/271 s. 26–39.

Uwagi polemiczne o tomie szkiców „Upiory rewolucji” [poz. 390]. — Odp. G.H.G. zob. poz. 93.

324. **LdR.:** J. Kowalewski — 1970 nr 4/271 s. 157–158.

Dat. Londyn, 10 III 1970. — O Władysławie Bieńkowskim; dot. szkicu G.H.G. „Maszyna na złom” [poz. 92].

325. **LdR.:** J. Ulatowski — 1970 nr 6/273 157–158.

Dat.: Bordeaux, 8 III 1970. — Polem. ze szkicem „Maszyna na złom” [poz. 92] dot. m.in. J. P. Sartre’a i R. Arona.

326. **Wydarzenia miesiąca. Zachód — Emigracja** — 1970 nr 7/274–8/275 s. 233.

Informacja o 1 nrze rzymskiego miesięcznika *Settanta*, poświęconym kulturze, polityce i ekonomii, w którego komitecie redakcyjnym znajduje się G.H.G.

1971

327. **Komunikaty. Najlepsze książki roku** — 1971 nr 1/280–2/281 s. 190.

W plebiscycie RWE jury w składzie: K. A. Jeleński, S. Kossowska, J. Łobodowski, T. Nowakowski (przewodniczący) i B. Przyłuski, wybrało najlepsze książki r. 1970 wydane na emigracji: 1. Sławomir Mrozek, „Dwa listy i inne opowiadania”. — 2. G.H.G., „Upiory rewolucji” [poz. 390]. — 3. ex aequo: Henryk Grynberg, „Zwycięstwo”; Czesław Miłosz, „Widzenia nad zatoką San Francisco”. — Wszystkie tytuły wydał Instytut Literacki w Paryżu. — „Upiory rewolucji” ukazały się faktycznie w 1969 r.

328. [K. Brandys] **Korespondent:** List do Gustawa Grudzińskiego — 1971 nr 3/282 s. 55–61.

Dot. sytuacji w kraju i prognoz zawartych w zeszytach *Kultury*. — Odp. G.H.G. zob. poz. 101, por. poz. 330.

329. **Komunikaty. Kluby Przyjaciół KULTURY. Szwecja** — 1971 nr 5/284 s. 134.

M.in. o zebraniu Klubu Przyjaciół *Kultury*, 8 III 1971 w Sztokholmie, w trzecią rocznicę początku wydarzeń marcowych w Warszawie; referat o roli emigracji w życiu Polski wygłosił G.H.G.; dyskusja dot. roli emigracji jako katalizatora rozwoju krajowej myśli społecznej. — 9 III w Uppsali G.H.G. spotkał się ze studiującą tam młodzieżą emigracyjną. — Por. poz. 331.

330. LdR.: S. Korboński — 1971 nr 5/284 s. 158–159.

Dat.: Washington, 7 IV 1971. — Sprostowanie nieścisłości zawartych w liście Korespondenta do G.H.G. [poz. 328] i w odpowiedzi tegoż [poz. 101], dotyczących stosunku polskiego podziemia do Żydów w czasie okupacji.

331. List ze Sztokholmu — 1971 nr 7/286–8/287 s. 115–121.

O prelekcji G.H.G. wygłoszonej w Sztokholmie [zob. poz. 329]. — Napaśtliwa polemika z opiniami Grudzińskiego o inteligencji krajowej. — Nazwisko autora listu znane Redakcji. — Odp. G.H.G. zob. poz. 104. — Por. poz. 332.

1972

332. E. Prusińska: O pracy organiczej — 1972 nr 6/297 s. 93–100.

Nawiązanie do listu korespondenta ze Sztokholmu [poz. 331] i polemika z artykułem G.H.G. „Pozytywizm barakowy”, poz. 104.

1973

333. Emigracyjne nagrody pisarskie — 1973 nr 1/304–2/305 s. 181.

Lista nagród przyznanych G.H.G. — Zob. poz. 302, 315, 318.

334. W. Wirpsza: Notatki polemiczne — 1973 nr 9/312 s. 116–121.

M.in. o „Dzienniku pisanym nocą” i „postawie idealizującej” Herlinga; polemika z zapisem z 13 V 1973 [poz. 124] o postawach inteligencji.

1975

335. M. Danielewicz Zielińska: 30-tolecie literatury polskiej na obczyźnie. (Ankieta Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa) — 1975 nr 6/333 s. 110–113.

Dat.: 27 IV 1975. — Omówienie wyników ankiety i wątpliwości z nią związanych. — Dziewięć zaproszonych osób na książki 30-lecia wybrało: 1. „Inny Świat” G.H.G. — 2. „Trans-Atlantyk” W. Gombrowicza. — 3. „Dolinę Issy” Cz. Miłosza. Autorka przytoczyła również głosy uzasadniające wybór „Innego Świata”. — Za najlepszych pisarzy uznano: Cz. Miłosza, W. Gombrowicza, G.H.G. i K. Wierzyńskiego.

1976

336. LdR.: J. Ulatowski — 1976 nr 3/342 s. 157.

Dat. Bordeaux, 15 I 1976. — Polem. z zapisem *Dziennika* z 20 XI 1975 r. dot. „socjalizmu z ludzkim obliczem” [poz. 139].

337. W. Wirpsza: Niemożność? Polityczna? Absolutna? — 1976 nr 4/343 s. 117–122.

Polem. dot. m.in. zapisu „Dziennika” z 24 VI 1975 o Efmie Etkindzie [poz. 137].

338. LdR.: S. Korboński — 1976 nr 10/ 349 s. 157–158.

Dat.: Waszyngton, 28 VIII 1976. — Polem. z zapisem „Dziennika” z 28 IV 1976 dot. m.in. „alternatywy chińskiej” [poz. 141]. — Odp. G.H.G. zob. poz. 145. — Por. poz. 340, 341.

339. C. Miłosz: Biesy [w:] tenże: Ogród nauk — 1976 nr 12/351 s. 51–54.

Polem. z zapisem „Dziennika” z 11 VI 1976, m.in. o „Zniewolonym umyśle” [poz. 144]. — Odp. G.H.G. zob. poz. 149, zapis z 5 I 1977.

340. LdR.: H. Grynberg — 1977 nr 1/352–2/353 s. 218.

Dat.: McLean, Va, 15 XI 1976. — Dotyczy sporu S. Korbońskiego i G.H.G. o „alternatywę chińską” [zob. poz. 338; 141, zapis z 28 IV 1976]; odp. G.H.G. [poz. 145] zdaniem H. Grynberga ośmiesza S. Korbońskiego i świadczy o braku tolerancji autora. — Por. poz. 341.

341. Odpowiedzi Redakcji — 1977 nr 1/352–2/353 s. 225–226.

M.in. omówienie głosów Ewy Mieroszewskiej (USA) i Andrzeja Traubicha (Kanada) potępiających G.H.G. w związku z jego polemiką z S. Korbońskim. — Zob. poz. 338; poz. 141 — zapis z 28 IV 1976 i poz. 145. — Por. poz. 340.

342. Wydarzenia miesiąca. Z ostatniej chwili — 1977 nr 6/357 s. 129.

„15.5. br. Prof. Zbigniew Brzeziński przyjął w Białym Domu Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, który z ramienia *Kultury* uczestniczył 9 maja w polskim przesłuchaniu na posiedzeniu kongresowej Komisji Kontroli Helsinek”. — Por. notatki pisarza z podróży amerykańskiej: poz. 153 — zapisy z 6–20 V 1977.

343. J. Katz-Hewetson: Godzina Savonaroli — 1977 nr 10/361 s. 128–131.

Polemika m.in. z oceną „Białego małżeństwa” T. Różewicza [poz. 153 — zapisy z 6–20 V 1977]; odp. G.H.G. zob. poz. 156. — Por. poz. 345.

344. LdR.: O. Watowa — 1977 nr 12/363 s. 136.

Dat.: Paryż, 13 XI 1977. — List nawiązujący do rozmowy G.H.G. z redaktorami *Kontynentu* [poz. 155]; dot. autorstwa przedmowy do pierwszej książki Abrama Terca (A. Siniawskiego) wydanej w Bibliotece „*Kultury*” [zob. poz. 381]. — Odp. G.H.G. zob. poz. 158.

345. LdR.: A. Czerniawski — 1977 nr 12/363 s. 137.

Dat.: Rochester, 14 X 1977. — Nawiązanie do polemiki J. Katz-Hewetson [poz. 343]; o postawie G.H.G. napastliwie. Do listu dołączona została krótka odp. Redaktora z inf., że „ze względu na ton listu i specyficzną argumentację ani redakcja, ani G. Herling-Grudziński nie zamierzają nań odpowiadać”.

346. LdR.: W. Wytwyćkyj — 1978 nr 3/366 s. 155.

Dat.: Glen Spey, 10 I 1978. — O rozmowie G.H.G. z członkami redakcji *Kontynentu* [poz. 155]; sprostowanie kwestii dot. Solżenicyna i plebiscytu, „czy naród ukraiński pragnie niezależności”.

347. [S. Kisielewski] Kisiel: Szkoła debilizmu, czyli WTD — 1979 nr 7/382–8/383 s. 200–204.

Dat.: Warszawa w maju. — Tytułowa „Szkoła debilizmu” to polska statystyka, ekonomia i planowanie; fragm. końcowy (s. 204) sprowokowany został artykułem G.H.G. „Szkielet w szafie” [poz. 166].

348. W. Wirpsza: Łatwizna — 1979 nr 9/384 s. 3–10.

Polem. z Jackiem Bierezinem, G.H.G. i Bolesławem Sulikiem dot. tzw. „rozliczania się” pisarzy z komunistycznej opcji w latach stalinowskich [zob. poz. 166]. — Por. odp. G.H.G. na głosy polemiczne poz. 170 — zapis z 1 VIII 1979.

349. A. Powolny [pseud.]: List z Warszawy — 1979 nr 12/387 s. 3–10.

O „złudzeniach” G.H.G. co do roli opozycji jako tzw. „trzeciego czynnika” obok partii i Kościoła katolickiego. — Odp. G.H.G. zob. poz. 173.

350. LdR.: W. Nowik — 1980 nr 3/390 s. 145–146.

Dat.: Sztokholm, 7 I 1980. — O życiu współczesnego Leningradu; uzupeł. zapisu „Dziennika” z 11 II 1977 [zob. poz. 151] dot. utworu W. Jerofiejewa „Moskwa-Pietuszki”.

351. K. A. Jeleński: Portret dekady z wizerunkiem autora w lewym rogu — 1981 nr 3/402 s. 116–122.

O „Dzienniku pisanym nocą” t. 1–2 [poz. 392, 394]. — Przedruk zob. poz. 406.

352. LdR.: M. Niemojowska — 1981 nr 7/406–8/407 s. 217.

Dat.: Londyn, 3 III 1981. — Sprostowanie zacytowanej w zapisie z 3 II 1981 „Dziennika” [poz. 179] myśli Samuela Johnsona. — Odp. G.H.G. zob. poz. 182.

353. K. Pomian: Herling-Grudziński — emigracja heroiczna — 1981 nr 12/411 s. 81–86.

Dat.: Wrzesień 1981. — Zagajenie wieczoru autorskiego G.H.G. 25 IX 1981 r. w Centre du Dialogue w Paryżu.

354. Fundusz Pomocy Niezależnej Literaturze i Nauce Polskiej — 1982 nr 4/415 s. 35–36.

Dat.: Paryż 23 III 1982. — Fundusz utworzono po wprowadzeniu w kraju stanu wojennego, wobec zagrażających kulturze polskiej represji. Wśród członków komitetu, którego prezesem został Cz. Miłosz wymieniono G.H.G.

355. LdR — 1983 nr 3/426 s. 139–147.

Dat.: Polska, styczeń 1983. — Nazwisko znane Redakcji. — O sytuacji w Polsce; m.in. polem. z zawartą w „Dzienniku” G.H.G. oceną postawy ks. Prymasa J. Glempa. — Odp. zob. poz. 195 — zapis z 4 II 1983.

356. S. Mrozek: Uzupełnienie — 1983 nr 4/427 s. 25.

Polem. z zapisem „Dziennika” G.H.G. o „Popiele i diamencie” J. Andrzejewskiego [poz. 194 — zapis z 7 XII 1982].

357. Nagroda Wolności dla Wałęsy — 1983 nr 5/428 s. 95.

O przyznanej w Sztokholmie 9 IV 1983 Lechowi Wałęsie Nagrodzie Wolności ufundowanej przez dzienniki: szwedzki *Dagens Nyheter* i duński *Politiken* oraz o zorganizowanym z tej okazji dwudniowym seminarium. Drugiego dnia [temat: „Wolność Polski i nasza”] przemówienie „Permanentny stan wojenny” wygłosił G.H.G. [zob. poz. 196].

358. Wydarzenia miesiąca — 1983 nr 7/430–8/431 s. 210.

Inf. o pracy Wojciecha Wyskiela „Gustaw Herling-Grudziński — sylwetka pisarza emigracyjnego”, przedstawionej 27 V 1983 na konwersatorium Instytutu Badań Polonijnych UJ.

359. Apel. Do Polaków po świecie rozsianych! — 1984 nr 1/436–2/437 s. 18.

Dat.: Grudzień 1983. — Apel „o przekazywanie najhojniejszych darów na rzecz oświaty narodowej” i niezależnej kultury w Polsce. — Wpłatami zarządzać będą Fundusz Pomocy Krajowi pod przew. Edwarda Raczyńskiego i Fundusz Pomocy Niezależnej Literaturze i Nauce Polskiej pod przew. Czesława Miłosza; wśród 15 członków wymieniono G.H.G..

360. Kolokwium *Archipelagu* — 1984 nr 1/436–2/437 s. 181–182.

O sesji literackiej „Szanse kultury polskiej” (Berlin Zachodni, 9–11 XII 1983), w której brał udział m.in. G.H.G. — Zob. poz. 201 — zapisy z 5, 6, 14 i 19 X 1983).

361. **LdR.: T. Waldek** — 1984 nr 3/438 s. 168–169.

Dat.: 4 stycznia 1984. — List od czytelnika z kraju zaadresowany dla zmylenia cenzury do „Gustawa Wiśniewskiego”; uwagi o poznawaniu utworów G.H.G. i znaczeniu postawy pisarza dla autora listu.

362. **POLCUL Foundation** — 1984 nr 4/439 s. 98–99.

Sprawozdanie z działalności Niezależnej Fundacji Popierania Kultury Polskiej założonej w Sydney w 1981 r., której celem jest wyróżnianie osób indywidualnych w Polsce, czynnie zaangażowanych w rozwój niezależnej kultury polskiej lub w ruchu praw człowieka i obywatela. Jako członka jury fundacji wymieniono m.in. G.H.G..

363. **M. Danilewicz Zielińska: Rekonesans. (Dokończenie). Próba spojrzenia na literaturę polską poza krajem w latach 1978–1983** — 1984 nr 4/439 s. 105–106.

Dat.: Fejő, 29 IX 1983. — M.in. o „Dzienniku pisanym nocą” [zob. poz. 392, 394]. — W przypisie podano inf., że „Rekonesans” jest kontynuacją „Szkiców o literaturze emigracyjnej” [poz. 403].

364. **K. A. Jeleński: Źródło światła w pisarskim podziemiu** — 1984 nr 11/446 s. 137–141.

O trzecim tomie „Dziennika” [poz. 396].

1985

365. **Kolokwium turyńskie** — 1985 nr 3/450 s. 61.

O zorganizowanym 25–26 I 1985 r. międzynarodowym kolokwium „Polonia, la società parallela — Polska, społeczeństwo równoległe”, zorganizowanym przez włoski komitet solidarności z „Solidarnością”, Komitet Przyjaciół Polski oraz piemonckie przedstawicielstwo Związków Zawodowych CGIL-CISL-UIL. — Jeden z dwóch „okrągłych stołów” — „Doświadczenia polskie widziane na Wschodzie” z udziałem Natalii Gorbaniewskiej, Bohdana Osadcuka, Jiří Pelikana i George’a Gömöri prowadził G.H.G.

366. **K. A. Jeleński: Nagroda im. Gutenberga** — 1985 nr 5/464 s. 121–122.

O ustanowieniu nagrody francuskich wydawców im. Gutenberga przyznanej w 15 dziedzinach literatury i edytorstwa; w kategorii „Le meilleur témoignage vécu de l’année” (najlepsza książka roku oparta na osobistych przeżyciach) wyróżniono G.H.G. za franc. wyd. „Innego Świata” [zob. poz. 386].

1986

367. **Spectator: Kartki z notesu** — 1986 nr 3/462 s. 13–17.

Polem. z zapisem „Dziennika” G.H.G. z 25 IV 1984 o Jerzym Zawieyskim [poz. 207].

Przedruk z: *Wezwanie* 1985, nr 8, s. 123–124.

1989

368. **Wydarzenia miesiąca. Kraj — Blok Wschodni** — 1989 nr 10/505 s. 151.

10.9.89. — „Znany miesięcznik moskiewski *Nowyj Mir* zamierza drukować książkę Gustawa Herlinga-Grudzińskiego „Inny Świat”.

369. **Redakcja: Bezkarne gangsterstwo** — 1989 nr 11/506 s. 157.

Dot. wydania w wydawnictwie „Alfa” antologii „My deportowani”, w której bez zgody Józefa Czapskiego i G.H.G. przedrukowano fragm. „Na nie-ludzkiej ziemi” i „Innego Świata” [zob. poz. 386]. Notę Redakcji uzupełniały: „List Józefa Czapskiego do Dyrektora Wydawnictwa „Alfa” Jerzego Wysokińskiego” i „Oświadczenie” G.H.G. [zob. poz. 241].

1992

370. LdR.: C. Bednarczyk — 1992 nr 3/534 s. 165.

Odpowiedź na zarzuty autorów oświadczenia w obronie śp. Bronisława Przyłuskiego [zob. poz. 257].

371. LdR.: J. Katz-Hewetson — 1992 nr 12/543 s. 141–142.

Uzupełnienia dot. zapisu dziennika z 26 VII 1992 [poz. 264] o Mesjaszu z Bagdadu.

1994

372. [J. Giedroyc]: Notatki Redaktora — 1994 nr 9/564 s. 177–181.

M.in. polemika z oceną sytuacji w kraju zawartą w „Dzienniku” G.H.G. w relacji z podróży do Polski [3 V–4 VI 1994; zob. poz. 281].

373. LdR.: A. T. Bąkowski — 1994 nr 11/566 s. 159

Uwagi dot. zacytowanych przez G.H.G. słów dyr. Ossolineum Adolfa Jużwenki, „Dłaczego Lwów nie chce nam oddać kompletów międzywojennych gazet i czaopism polskich?”; zob. poz. 281.

1996

374. LdR.: A. Walicki — 1996 nr 3/582 s. 172.

Dot. fragm. zapisu dziennika z 29 IX 1995 [poz. 296] o korespondencji autora listu z Isaiahem Berlinem.

375. Nagrody — 1996 nr 6/588 s. 138.

M.in. inf. o tym, że G.H.G. „został laureatem włoskiej nagrody literackiej *Premio Vittorini* za tom opowiadań »Portret wenecki«”. — Zob.: G. Herling: *Ritratto veneziano*. Traduzione di Mauro Martini e Donatella Tozetti. Milano 1995. Feltrinelli Editore p. 313.

2000

376. [Nekrolog] — 2000 nr 7/634–8/635 s. 146.

„Ś.P. Gustaw Herling-Grudziński wybitny pisarz, przez wiele lat bliski współpracownik »Kultury« zmarł w Neapolu 4 lipca 2000 roku. Redakcja »Kultury«”.

CZĘŚĆ DRUGA

Gustaw Herling-Grudziński
w *Bibliotece „Kultury”*

Twórczość

1946

377. „Księgi Narodu i Pielgrzymstwa Polskiego” na nowej emigracji [w:] Adam Mickiewicz: Księgi Narodu Polskiego i Pielgrzymstwa Polskiego. Rzym 1946. Instytut Literacki s. 5–20.

Dat.: Rzym 1946. — M.in. o aktualności „Ksiąg” i ich korzeniach tkwiących w „religii narodu” i czterech niebezpieczeństwach zagrażających nowej emigracji: „indywidualizmu romantycznego”, „megalomani narodowej”, „rewolucyjności alkowianej” i „czaru wawelskiego” (zapatrzenia w dawną świetność). — Wyd. 2 fotooffsetowe: Paryż 1982.

1947

378. W oczach pisarzy. Wybór opowieści wojennych (1939–1945). Opracował..., wstęp..., Józef Wittlin. Rzym 1947. Instytut Literacki s. 401.

Zawartość: G.H.G.: Wojna w oczach pisarzy [s. 5–14]. — Józef Wittlin: Wojna i słowo. — 1939–1945: Kazimierz Wierzyński: Chłopi (według opowiadania szeregowego M.). — Stefania Zahorska: Rozdział o Karolku. — Porucznik Herbert [Janusz Meissner]: Obóz w Dobrudży. — Zygmunt Bohusz-Szyszko: Ci spod Narwiku... — Jerzy Paczkowski: Pierwsza bitwa. — Jan Erdman: „Pers” z Brygady Karpackiej [dat. Teheran, w październiku 1942]. — Adolf Bocheński: Jak spaliliśmy włoską wieżę obserwacyjną. — Zofia Żytyńska: Zwycięzca. — Jerzy Pytlakowski: Dwadzieścia cztery godziny śmierci. — Maria Kuncewiczową: Nieznajomy. — Herminia Naglerowa: Kazachstańskie noce. — Józef Czapski: Buzuluk. — Kryk Sopoćko: Zatopienie „Bismarcka”. — Arkady Fiedler: Thank you, cap’n, thank you... — Porucznik Herbert [Janusz Meissner]: Święte bomby. — Jerzy Andrzejewski: Apel. — Kornel Filipowicz: Krajobraz, który przeżył śmierć. — J.M. [Józef Mackiewicz]: Ponary-„Baza”. — Ludwik Hering: Ślady. — Melchior Wańkowicz: Zabijany na raty. — Maria Czapska: Kartki z pamiętnika. —

1947

Wojciech Żukrowski: Czysta robota. — Jan Bielatowicz: Błoto Apenin ma kolor czerwony. — Maria Dąbrowska: Moja pierwsza wędrówka do Warszawy.

379. [Przekład:] Artur Koestler: Kruczata bez krzyża. (Arrival and Departure). Z upoważnienia autora przełożył z angielskiego... Rzym 1947. Instytut Literacki s. 227. „Biblioteka Przekładów”.

Oryginał ang.: London 1943. — Przedruk fragm. zob.: poz. 2.

1959

380. Przedmowa [w:] Tibor Déry: Niki. Przekład z węgierskiego [br. nazw. tłum.]. Paryż 1959. Instytut Literacki s. 7–12. *Biblioteka „Kultura”*, t. XLVII.

381. Przedmowa [w:] Abram Terc [Andriej Siniawski]: Sąd idzie. Anonim [Tenże]: Co to jest realizm socjalistyczny? Przeł. z rosyjskiego Józef Łobodowski. Paryż 1959. Instytut Literacki s. 7–11. *Biblioteka „Kultura”*, t. XLVI.

Tłum. na rosyjski pt.: Predislovie G. Grudzińskiego. *Kultura* maj 1960 [numer rosyjski] s. 62–64.

1960

382. Skrzydła ołtarza. Paryż 1960. Instytut Literacki s. 116. *Biblioteka „Kultura”*, tom LI.

Data ukończenia druku: 18 II 1960.

Zawartość: Wieża [dat.: Neapol, 1958; zob. poz. 16]. — Pietà dell'Isola [dat.: Neapol 1959].

1963

383. Drugie Przyjście oraz inne opowiadania i szkice. Paryż 1963. Instytut Literacki s. 251. *Biblioteka „Kultura”*, tom XCIII.

Data ukończenia druku: 6 XII 1963.

Zawartość: Godzina cieni. Zamiast wstępu [dat.: Neapol, Kwiecień 1963]. — [Cz.] I: Willa Tritone. Interludium wojenne we Włoszech [dat.: 1951]. — Księżę Niezłomny [dat.: 1956; zob. poz. 6]. — [Cz.] II: Drugie Przyjście. Opowieść średniowieczna [dat.: 1961; zob. poz. 30]. — Most. Z kroniki naszego miasta [dat.: 1963]. — [Cz.] III: Pan Samuel Pepys [dat.: 1953]. — W oczach Conrada [dat.: 1957; zob. poz. 11]. — Sąd Ostateczny. Camus i Kafka [dat.: 1957; zob. poz. 8]. — Cierpienia młodego outsidera [dat.: 1958, 1960]. — Izaak Babel [dat.: 1962; zob. poz. 34]. — Demon Naszych Czasów [dat.: 1963; zob. poz. 44]. — [Cz.] IV: Siedem śmierci Maksyma Gorkiego [dat.: 1954]. — Jegor i Iwan Denisowicz [dat.: 1963; zob. poz. 40].

Errata zob. poz. 45.

Tłum. na angielski opowiadania „Most” — The Bridge. A Chronicle of Our City [W:] Explorations in freedom: prose, narrative and poetry from KULTURA. Ed. by L. Tyrmand. New York 1970. — Tłum. esejów: Siedem śmierci Maksyma Gorkiego na ang.: The seven deaths of Maksim Gorky. Transl. by Ronald Strom [W:] Kultura Essays. Ed. by L. Tyrmand. New York 1970 s. 151–173; W oczach Conrada — na ang. zob. poz. 11; Jegor i Iwan Denisowicz — na ang. zob. poz. 40.

Rec.: J. Wittlin, *Dar intelektu* — 1965 nr 1/207–2/208 s. 216–222.

384. Inny Świat (Fragment). Głód [w:] Polacy w ZSRR (1939–1942). Antologia. Opracowanie i wstęp Marii Czapskiej. Paryż 1963. Instytut Literacki s. 153–166. *Biblioteka „Kultura”*, t. LXXXVIII.

Data ukończenia druku: 4 VI 1963.

Przedruk fragm. „Innego Świata” [poz. 386] poprzedzony notą o autorze.

385. Księga krzywd [we:] We własnych oczach. Antologia współczesnej literatury sowieckiej. Przekłady Józefa Łobodowskiego, Zdzisława Miłoszowskiego, Kazimierza Okulicza. Paryż 1963. Instytut Literacki s. 7–15. *Biblioteka „Kultura”*, t. XCIII.

Data ukończenia druku: 15 XI 1963.

Dat.: Październik 1963. — Przedruk poz. 43. — Na antologię złożyły się opowiadania: Leonid Siomin: Oko w oko; Władimir Maksimow: Żywot człowieka; Borys Diakow: Przeżyte; Iwan Stadniuk: Ludzie nie są aniołami;

Aleksander Jasin: Wologodzkie wesele; Fiodor Abramow: Dokola i wokoło; Aleksander Solżenicyn: Zagroda Matryony.

1965

386. **Inny Świat. Zapiski sowieckie.** Paryż 1965. Instytut Literacki s. 254. *Biblioteka „Kultury”*, t. CXI. Seria: Archiwum Rewolucji.

Data ukończenia druku: 12 V 1965.

Wydanie na nowo zredagowane, w którym zamiast przedmowy Bertranda Russella zamieszczona została nota „Od wydawcy” (s. 9–11).

Ded.: Krystynie. — Dat.: Lipiec 1949–lipiec 1950.

Zawartość: Od wydawcy. — Część pierwsza: Witebsk — Leningrad — Wologda. — Nocne łowy. — Praca: Dzień po dniu; Ochłap; „Zabójca Stalina”. — Drei Kameraden. — Ręka w ogniu. — Dom Swidanji. — Zmartwychwstanie. — „Wychodno dzień”. — Część druga: Głód. — Krzyki nocne. — „Zapiski z martwego domu”. — Na tyłach „otieczestwiennoy wojny”: Partia szachów; Sianokosy. — Męka za wiarę. — Trupiarnia: Opowiadanie B. — Ural 1942. — Epilog: Upadek Paryża.

Pierwsze wyd. polskie: przedmowę napisał Bertrand Russell. Londyn 1953. Gryf Publications Ltd. s. 234.

Wznowienia fotooffsetowe w Instytucie Literackim: 1972; 1979; 1982 [wyd. miniaturowe; na str. tytułowej data wyd.: 1965], data ukończenia druku: 5 X 1982; 1984 [wyd. miniaturowe; na str. tytułowej data wyd.: 1965], data ukończenia druku: 28 IX 1984; 1985 [wyd. czwarte fotooffsetowe], data ukończenia druku: 4 II 1985; 1985 [wyd. piąte fotooffsetowe], data ukończenia druku: 24 IX 1985; 1989,

1967

387. **Arcywięzień systemu** [w:] Swietłana Allilujewa: Dwadzieścia listów do przyjaciela. Przeł. z rosyjskiego Lucjan Perzanowski. Paryż 1967. Instytut Literacki s. 9–18. *Biblioteka „Kultury”*, t. CL.

Data ukończenia druku: 25 X 1967.

Dat.: 10 października 1967. — O ojcu autorki Józefie Stalinie.

388. **Nieposkromiony umysł** [w:] Aleksander Weissberg-Cybulski: Wielka czystka. Przeł. z niemieckiego Adam Ciołkosz. Paryż 1967. Instytut Literacki s. 9–19. *Biblioteka „Kultury”*, t. CLI.

Data ukończenia druku: 14 XI 1967.

Dat.: Maj 1966. — Przedruk poz. 60.

389. **Partyjna droga przez mękę** [w:] Galina Sieriebriakowa: Huragan. Z rosyjskiego przeł. Józef Łobodowski. Paryż 1967. Instytut Literacki s. 7–10. *Biblioteka „Kultury”*, t. CXLIX.

Data ukończenia druku: 3 X 1967.

1969

390. **Upiory rewolucji.** Paryż 1969. Instytut Literacki. s. 172. *Biblioteka „Kultury”*, t. CLXXV.

Data ukończenia druku: 15 VII 1969.

Zawartość: Od Autora [Podp.: G.H.G.]. — Upiory rewolucji [dat.: 1968; zob. poz. 75]. — Dwie glossy o Dostojewskim [dat.: 1964]. — Wieczny więzień [dat.: 1965; zob. poz. 56]. — Uczeń Balzaca [dat.: 1957; zob. poz. 10]. — Wielka książka [dat.: 1958; zob. poz. 17]. — Listy Pasternaka [dat.: 1967; zob. poz. 67]. — Piekło donosu [dat.: 1964; zob. poz. 48]. — Kafka w Rosji [dot.: 1965; zob. poz. 54]. — Kafka wraca do Pragi [dat.: 1967; Post-scriptum z września 1968; zob. poz. 62]. — Wyrok [dat.: 15 lutego 1966; zob. poz. 58]. — Po wyroku [dat.: 6 grudnia 1966; zob. poz. 61]. — Literatura i rewolucja [dat.: 1967; zob. poz. 63]. — Erenburg [dat.: 1967; zob. poz. 68]. — Trockij o literaturze [dat.: 1969; zob. poz. 85]. — Wilczy wiek [dat.: 1968; zob. poz. 78]. — Człekopies czyli sukinsynologia [dat.: 1968; zob. poz. 70]. — Ziemia Obiecana [dat.: 1968; zob. poz. 79]. — Realizm rosyjski [dat.: 1968; zob. poz. 80]. — Godzina prawdy [dat.: 1968; dot.: Aleksandr Solżenicyn: Rakowyj korpus. Powest', Milano 1968; również: London 1968, Frankfurt/Main 1968]. — Słowo sprawiedliwe i śmiałość [dat.: 1968; Post-scriptum z 1969; zob. poz. 77]. — Nieskończona rewolucja [dat.: 1967; zob. poz. 71]. — Dziedzictwo terroru [dat.: 1969; dot.: Robert Conquest: The Great Terror. Stalins purge of the thirties. London 1968]. — Wolny niewolnik [br. d.; zob. poz. 86].
Rec.: [J. Pomianowski] H. Kostek: Glossy do książki G. Herling-Grudzińskiego — 1970 nr 4/271 s. 26–39; odp. autora zob. poz. 93.
Por.: M. Danilewicz Zielińska: Szkice o literaturze emigracyjnej. Paryż 1978 s. 229.

391. **Anatomia kryzysu** [w:] *Komunizm z ludzką twarzą*. Paryż 1969. Instytut Literacki. s. 9–14. *Biblioteka „Kultury”*, t. 180. Seria: Dokumenty.

Data ukończenia druku: 14 XI 1969.

O wyd. we Włoszech książce Karela Kosika: *Nasz obecny kryzys*. — Zob.: K. Kosik: *La nostra crisi attuale*. Prefazione di Giuseppe Vacca. Trad. Lorenzo Del Giudice, Alberto Scarponi. Roma 1968.

1973

392. **Dziennik pisany nocą 1971–1972**. Paryż 1973. Instytut Literacki s. 191. *Biblioteka „Kultury”*, t. CCXXXI.

Data ukończenia druku: 29 VI 1973.

Zawartość: Z dzienników dawnych [zob. poz. 91, 95, 99]. — 1971 [zob. poz. 103, 108, 109, 112]. — 1972 [zob. poz. 112, 110, 113, 111, 114, 115, 117, 116, 118]. — Do rocznika 1972 autor dodał niedrukowane w *Kulturze* zapisy z 5 VII (o cenzurze), 13 XII („Ostrożnie, syjonizm!”), 14 XII (Feuchtwanger o ZSRR), 19 XII („seks-realizm”), 22 XII (nocne majaki), 24 XII (Ester i „ślub milczenia”), 25 XII (o Tolstoju i Dostojewskim), 26 XII (wieczór w Dragonei, S. Weil o ateizmie), 28 XII („Czewengur” A. Platonowa), 29 XII („wypalony” komunista), 31 XII (Nowy Rok).

393. **Diagnoza raka** [w:] Michał Heller: *Świat obozów koncentracyjnych a literatura sowiecka*. Z ros. tłum. [J. Pomianowski] M. Kaniowski. Paryż 1974. Instytut Literacki s. 7–10. *Biblioteka „Kultury”*, t. 251.

Data ukończenia druku: 4 VII 1983.

1980

394. **Dziennik pisany nocą (1973–1979)**. Paryż 1980. Instytut Literacki s. 366. *Biblioteka „Kultury”*, t. 318.

Data ukończenia druku: 20 VI 1980.

Zawartość: Od Autora [dat.: 1 stycznia 1980]. — 1973 [zob. poz. 120, 124–128]. — 1974 [zob. poz. 128–131, 133]. — 1975 [zob. poz. 134,

136–139]. — 1976 [zob. poz. 140, 141, 144, 147]. — 1977 [zob. poz. 149, 151, 153, 154, 157]. — 1978 [zob. poz. 160–162, 164]. — 1979 [zob. poz. 165, 167, 170, 171].

W nocy wstępnej G.H.G. napisał, że jest to skrót dziennika z siedmiu minionych lat: „Wśród usuniętych zapisów część okazała się zaledwie związana z bieżącą chwilą, za mało poddana działaniu refleksji, więc sam wpływ czasu dyktuje jej eliminację; część zaś przestała mi się po prostu, z takich czy innych względów, podobać”. — Wszystkie zapisy pominięte przez autora zostały wyszczególnione przy pierwodrukach.

Rec.: K. A. Jeleński: *Portret dekady z wizerunkiem autora w lewym rogu* — 1981 nr 3/402 s. 116–122. — Por. opinie: M. Danilewicz Zielińska: *Rekoniesans. Próba spojrzenia na literaturę polską poza krajem w latach 1978–1983* — 1984 nr 4/439 s. 105–106.

1982

395. **K. A. Jeleński: Dwugłos o Iwaszkiewiczu (z Gustawem Herlingiem-Grudzińskim)** [w:] tenże: *Zbiegi okoliczności*. Paryż 1982. Instytut Literacki s. 144–152. *Biblioteka „Kultury”*, t. 352.

Data ukończenia druku: 28 V 1982.

Przedruk poz. 175.

1984

396. **Dziennik pisany nocą (1980–1983)**. Paryż 1984. Instytut Literacki s. 350. *Biblioteka „Kultury”*, t. 390.

Data ukończenia druku: 12 VI 1984.

Zawartość: Od Autora [dat.: 1 stycznia 1984]. — 1980 [zob. poz. 174, 176–178]. — 1981 [zob. poz. 179, 180, 183–185]. Gruzy [dat.: Maj 1981; zob. poz. 181]. — 1982 [zob. poz. 185, 186, 189, 191, 193, 194]. Piętno. Ostatnie opowiadanie kołymskie [dat.: kwiecień 1982; zob. poz. 187]. — 1983 [zob. poz. 194, 195, 197, 199–201]. Ugolone z Tod. Nekrolog filozofa [dat.: 20 maja 1983; zob. poz. 198]. Cud [dat.: Listopad 1983; zob. poz. 202]. — Trzy eseje: Intryga i Miłość [dat.: 1966; zob. poz. 59]. — Weneccja ocalona [dat.: 1964; zob. poz. 46]. — Srebrna kulka [dat.: 1966; zob. poz. 57].

W nocie wstępnej autor m.in. zanotował: „Trzeci tom »*Dziennika pisanego nocą*« obejmuje cztery lata i zawiera wszystkie zapisy drukowane w tych latach na łamach *Kultury*. Nowością tego tomu są cztery opowiadania, pisane w ramach dziennika i z myślą o włączeniu do wydania książkowego. W pierwszych tomach trafiały się czasem załączkowe i nieśmiałe zarysy opowiadań, w tym — trzecim — kompozycyjne i pisarskie cechy mojego dziennika jak gdyby dojrzały ostatecznie. Skłoniło mnie to do przypomnienia moich trzech starych esejów, które w formie aneksu zamykają książkę”.

Rec.: K. A. Jeleński: Źródło światła w pisarskim podziemiu — 1984 nr 11/446 s. 137–141.

397. *Dziennik pisany nocą (1984–1988)*. Paryż 1989. Instytut Literacki s. 393. *Biblioteka „Kultury”*, t. 453.

Data ukończenia druku: 16 VIII 1989.

Zawartość: Od Autora dat.: 1 lutego 1989. — 1984 [zob. poz. 204, 207–209, 211]. Książę Mediolanu [dat.: luty 1984; zob. poz. 205]. Święty Smok [dat.: listopad 1984; zob. poz. 210]. — 1985 [zob. poz. 211, 213–217]. — 1986 [zob. poz. 218, 220–223]. Pierścień [dat.: luty 1986; zob. poz. 219]. — 1987 [zob. poz. 224–226, 228, 229]. Pożar w Kaplicy Sykstyńskiej A.D. 1998 [dat.: Czerwiec-lipiec 1987; zob. poz. 227]. — 1988 [zob. poz. 230, 232, 236, 237]. Oko Opatrzności [dat.: luty 1988; zob. poz. 231]. Parma [dat.: kwiecień 1988; zob. poz. 233]. Kamień filozoficzny [dat.: sierpień 1988; zob. poz. 235].

398. *Pisarz „czysto prywatny”* [w:] Zygmunt Hertz: Listy do Czesława Miłosza 1952–1979. Wybór i oprac. Renata Gorczyńska. Paryż 1992. Instytut Literacki s. 7–9. *Biblioteka „Kultury”*, t. 474.

Dat.: Kwiecień 1991. — O Zygmuncie Hertz.

Opracowania

399. J. Kowalik: „*Kultura*” 1947–1957. Bibliografia zawartości treści. Działalność wydawnicza (1946–maj 1959). Paryż 1959. Instytut Literacki s. 392. *Biblioteka „Kultury”*, t. XLIII.

Tam m.in. wykaz publikacji G.H.G. i jego dotyczących z omawianego okresu.

400. [J. Stempowski] P. Hostowiec: Po powodzi [w:] tenże: *Eseje dla Kassandry*. Paryż 1961. Instytut Literacki s. 161–169. *Biblioteka „Kultury”*, t. LXV.

Dat.: 1959. — Przedruk poz. 303.

401. *Od Wydawcy* [w:] G. Herling-Grudziński: *Inny Świat*. Zapiski sowieckie. Paryż 1965. Instytut Literacki s. 9–11. *Biblioteka „Kultury”*, t. CXI.

Przedmowa do nowej edycji „*Innego Świata*” [poz. 386].

1975

402. M. Danilewicz Zielińska: Bibliografia. „Kultura” (1958–1973). „Zeszyty Historyczne” (1962–1973). Działalność wydawnicza (1959–1973). Paryż 1975. Instytut Literacki s. 430. *Biblioteka „Kultury”*, t. 257.

M.in. wykaz publikacji G.H.G. i jego dotyczących z omawianego okresu.

1978

403. M. Danilewicz Zielińska: Szkice o literaturze emigracyjnej. Paryż 1978. Instytut Literacki s. 414. *Biblioteka „Kultury”*, t. 289.

Zob. zwłaszcza fragm. o „Innym Świecie” (s. 90–91), o tomie „Żywi i umarli” (s. 117), o antologii „W oczach pisarzy” (s. 119), o „Skrzydłach ołtarza” [zob. poz. 386, 378, 382] i esejach G.H.G. (s. 226–230).

1979

404. C. Miłosz: Biesy [w:] tenże: Ogród nauk. Paryż 1979. Instytut Literacki s. 116–120. *Biblioteka „Kultury”*, t. 306.

Przedruk poz. 339. — Wyd. 2: tenże: Dzieła zbiorowe. T. X: Ogród nauk. Paryż 1981. Instytut Literacki s. 116–120. *Biblioteka „Kultury”*, t. 332.

1981

405. M. Danilewicz Zielińska: Bibliografia. „Kultura” (1974–1980). „Zeszyty Historyczne” (1974–1980). Działalność wydawnicza (1974–1980). Paryż 1981. Instytut Literacki s. 314. *Biblioteka „Kultury”*, t. 345.

Tam m.in. wykaz publikacji G.H.G. i jego dotyczących z omawianego okresu.

1982

406. K. A. Jeleński: Portret dekady z wizerunkiem autora w lewym rogu [w:] tenże: Zbiegi okoliczności. Paryż 1982. Instytut Literacki s. 35–41. *Biblioteka „Kultury”*, t. 352.

Przedruk poz. 351.

1984

407. H. Siewierski: Podalsze od russkiej ziemi... [w:] tenże: Spotkanie narodów. Paryż 1984. Instytut Literacki. s. 9–17. *Biblioteka „Kultury”*, t. 389.

O „Innym Świecie” [poz. 386]. — Cała książka dotyczy literackich świadectw „wielkiego spotkania Narodów” w ZSRR w czasie II wojny światowej.

408. A. Michnik: Filozofia na czas głązowładztwa [w:] tenże: Z dziejów honoru w Polsce. Wypisy więzienne. Paryż 1985. Instytut Literacki s. 110–111. *Biblioteka „Kultury”*, t. 404.

Pirandello a faszyzm; pisarze polscy wobec stalinizmu — polemika z G.H.G. — Komentarz G.H.G. zob. poz. 213 — zapis z 19 III 1985.

1986

409. Myśmy żyli w literaturze. Rozmowa z Wiktorem Woroszylskim (21 października 1981) [w:] Jacek Trznadel: Hańba domowa. Rozmowy z pisarzami. Paryż 1986. Instytut Literacki s. 86. *Biblioteka „Kultury”*, t. 422.

M.in. polem. z listem G.H.G. do J. Bierezina „Szkielet w szafie” [poz. 166]. — Wyd. 2: Paryż 1988, Instytut Literacki.

1989

410. M. Danilewicz Zielińska: Bibliografia. „Kultura” (1981–1987). „Zeszyty Historyczne” (1981–1987). Działalność wydawnicza (1981–1987). Paryż 1989. Instytut Literacki s. 348. *Biblioteka „Kultury”*, t. 448.

Tam m.in. wykaz publikacji G.H.G. i jego dotyczących z omawianego okresu.

1997

411. A. Supruniuk, M. A. Supruniuk: Bibliografia. „Kultura” (1988–1996). „Zeszyty Historyczne” (1988–1996). Działalność wydawnicza (1988–1996). Paryż 1997. Instytut Literacki s. 463. *Biblioteka „Kultury”*, t. 498.

Tam m.in. wykaz publikacji G.H.G. i jego dotyczących z omawianego okresu.

CZĘŚĆ TRZECIA

Gustaw Herling-Grudziński
w *Zeszytach Historycznych*

Bibliografia podmiotowa

1975

412. Świadećtwo Smrkovskiego. Opracował... *Zeszyty Historyczne* 1975 z. 32 s.3–20. *Biblioteka „Kultury”* tom 255.

Le memoire di Smrkovsky dettare prima di morire — relacja z ogłoszonych w piśmie *Giorni* przez Davida Lajolo odpowiedzi J. Smrkovskiego na pytania Ondreja Petra.

Bibliografia przedmiotowa

2001

413. M. Ptańska: Rzymskie lata Instytutu Literackiego — *Zeszyty Historyczne* 2001 z. 137 s. 3–34.

W przypisie: „Artykuł stanowi fragment pracy doktorskiej: »Wydawnictwa książkowe Instytutu Literackiego z Maisons-Laffitte w latach 1947–1976«”. — Zob. zwłaszcza s. 15–17 o składzie personalnym Instytutu oraz s. 32–33 o okolicznościach wyjazdu redakcji do Paryża, a G.H.G. z żoną do Londynu.

2004

414. W. Karpiński: Polski Prometeusz — *Zeszyty Historyczne* 2004 z. 147 s. 3–15.

W przypisie: „Polska wersja referatu wygłoszonego na konferencji »Les figures modernes de Prométhée«, zorganizowanej przez Centre de Recherches sur les Arts et le Language, EHESS-CNRS, która odbyła się 15 i 16 stycznia 2004 w Paryżu w Bibliothèque Nationale de France”. — Zob. zwłaszcza s. 13–14 o prometeizmie we wstępie G.H.G. do „Ksiąg Pielgrzymstwa Narodu Polskiego” Mickiewicza [poz. 377] oraz w „Dzienniku pisanym nocą”.

415. M. Kornat: Między literaturą a polityką. Korespondencja Jerzego Giedroycia z Czesławem Miłoszem — *Zeszyty Historyczne* 2004 z. 150 s. 3–54.

Zob. zwłaszcza s. 26–27 o diagnozie postawionej w „Zniewolonym umyśle” i głosach polemicznych, m.in. G.H.G., świadczących — zdaniem Marka Kornata — o niezrozumieniu przesłania Miłosza.

416. C. Miłosz: Przyczynek do dziejów literatury na emigracji — *Zeszyty Historyczne* 2005 z. 152 s. 127–136.

Zob. zwłaszcza s. 132–133 z przedrukowanymi listami: z 10 IX 1955 od Jana Nowaka (kierownika Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa) z propozycją, aby Cz. Miłosz prowadził cykliczne pogadanki „List do komunisty” (szczegóły przedstawił Miłoszowi oddawca listu G.H.G.); w liście drugim z 23 IX 1955 r. Cz. Miłosz odpisał odmownie, powody przekazał G.H.G. ustnie, a wynikały one z tego, że Miłosz „nigdy nie uprawiał publicystyki politycznej” oraz „niejasna” dla niego jest „linia ogólna” RWE.

Indeks tytułów prac Gustawa Herlinga-Grudzińskiego

(nie uwzględnia listów do redakcji i sprostowań)

- [Odpowiedź na ankietę:] Literatura emigracyjna a Kraj 7
 [Przekład:] Arthur Koestler: Przyjazd 2
 [Przekład:] Benedetto Croce: Zmierzch cywilizacji 1
 [Przekład:] Enzo Bettiza: Carillo i Moskwa 159
 [Przekład:] George Orwell: O wolności prasy 122
 [Przekład:] Gyorgi Gömöri: Praga – Bratysława – Budapeszt. (Lato 1968 roku) 82
 [Przekład:] Ignazio Silone: „Archiwum Rewolucji” 49
 [Przekład:] Ignazio Silone: Choroby chroniczne 21
 [Przekład:] Ignazio Silone: Dialog pierwszy 37
 [Przekład:] Izaak Babel: Ilja Isaakowicz i Margarita Prokofiewna 35
 [Przekład:] Jurij Ławrynenko: Literatura sytuacji pogranicznych 18
 [Przekład:] Nicola Chiaromonte: Skazańcy moskiewscy 72
 [Przekład:] Osamu Dazai: Żona Villona 15
 [Przekład:] Raymond Mortimer: Arthur Koestler 5
 Apel na rzecz zachodniej edycji *Pulsu* 168
 Apel Polaków do Narodu Niemieckiego 188
 Aresztowania 89
 Banda gangsterów 69
 Bartoszewski: pół wieku pisarstwa (1942–1992) 270
 Błogosławiona, święta 282
 Caravaggio: światło i cień 238
 Cmentarz Południa. Opowiadanie otwarte 255
 Cud 202, 244, 250, 396
 Człekopies czyli sukinsynologia 70, 390
 De Custine wczoraj i dziś 111
 Deklaracja w sprawie ukraińskiej 152
 Demon Naszych Czasów 44, 383
 Dialog o Dowódcy 94
 Dialog o Solżenicynie 102, 237
 Doświadczenia syberyjskie 96
 Drogi pisarzy 83
 Druga rozmowa z J. J. Lipskim 206
 Drugie Przyjście. Opowieść średniowieczna 30, 383
 Dwugłos o eurokomunizmie 150
 Dziennik pisany nocą 103, 108, 109, 112–115, 117–118, 120, 124–131, 133–134, 136–141, 144, 147, 149, 151, 153–154, 157, 160–162,

- 164–165, 167, 170–171, 174, 176–180, 183–186, 189, 191, 193–195,
197, 199–201, 204, 207–209, 211, 213–218, 220–226, 228–230, 232,
236–237, 240, 242–243, 245, 247, 250–252, 256, 258–259, 262,
264–265, 269, 271, 273–275, 277–278, 281, 283, 286–287, 289,
291–293, 296, 392, 394, 396, 397
- Dżuma w Neapolu. Relacja o stanie wyjątkowym 244
- Edukacja kołomyjska 172
- Federico Garcia Lorca w przekładach Józefa Łobodowskiego 3
- Głęboki cień 280
- Gorący oddech pustyni 272
- Gramsci i Togliatti 51
- Gruzy 181, 396
- Gustaw Herling-Grudziński na otwarciu. [W artykule:] Leopold Unger:
Kiedy słyszę słowo „Kultura”... 254
- Hamlet piemoncki 294
- Intryga i Miłość 59, 396
- Ippolita 24
- Izaak Babel 34, 383
- Jegor i Iwan Denisowicz 40, 383
- Kafka w Rosji 54, 390
- Kafka wraca do kraju 62
- Kamień filozoficzny 235, 397
- Kiel Barabasa 246
- Kontynent: bilans i perspektywy. Rozmowa z Władimirem Maksimowem,
Wiktorem Niekrasowem i Natalią Gorbaniewską 155
- Książę Mediolanu 205, 397
- Książę Niezłomny 6, 383
- Księga krzywd 43, 385
- Kuzniecowa i Lisiecka 88
- Lekcja Czechowa 25
- Lenin–Stalin 97
- List otwarty 266
- Listy Pasternaka 67, 125, 390
- Literatura i rewolucja 63, 390
- Łuk Sprawiedliwości 279
- Małe, matowe lustro 106
- Manifest Praski 66
- Martwy Chrystus 285
- Maszyna na złom 92, 324, 325
- Memoriał Trzydziestu Czterech 47
- Monolog o martwej mniszce 249
- Na tematy pornograficzno–Loliterackie 20
- Nagroda rozbrowniona 192
- Nagrody *Kultury* za rok 1992 268
- Nicola: profil włoskiego przyjaciela 260

- Nieczajew i jego spadkobiercy 99
- Nieposkromiony umysł 60, 388
- Nieskończona rewolucja 71, 76, 390
- Nota do artykułu o B. Pasternaku 13
- Nota o „chorobie powieści” 23
- Nowa kasta 64
- Nuda 26
- O wygnaniu 263
- Od Burgos do Barcelony 39, 308–311
- Od tłumacza 121
- Odpowiedź 101
- Oko Opatrzności 231, 245, 397
- Okręt i skała 105
- Ostatni rozdział 87
- Oświadczenie 148
- Parma 233, 397
- Paskudna historia 234
- Perły Vermeera 253
- Permanentny stan wojenny 196, 357
- Pierścień 219, 397
- Piętno. Ostatnie opowiadanie kołymskie 187, 396
- Po wyroku 61, 390
- Pogrom 107
- Polak jaki jest? 116
- Portret wenecki 276
- Powieść o somnabulikach 28
- Pozytywizm barakowy 104, 332
- Pożar w Kaplicy Sykstyńskiej A.D. 1998 227, 397
- Pożegnany list 90
- Pożegnanie przyjaciela Moskale 288
- Pół miliona żołnierzy przeciw 2000 słów 81
- Praga i Warszawa 73
- Proces Lady Chatterley 27
- Proces o podpalenie PRL. Rozmowa z J. J. Lipskim 190
- Prochy. Upadek domu Lorisów 290
- Przebity światłem 84
- Radio i amerykańska niewiadoma 146
- Realizm rosyjski 80. 390
- Rembrandt w miniaturze 248
- Ribera – Hiszpańczyk Partenopejski 261
- Rione Terra 95
- Rozgłosnia Polska RWE. (Wywiad z Zygmuntem Michałowskim) 163
- Rozmowa o Iwaszkiewiczu 175
- Rozmowa z Dżilasem 91
- Sąd Ostateczny. Camus i Kafka 8, 383

- Siena i okolice 239
 Sieriebriakowa, Głazow i inni 41
 Słowo sprawiedliwe i śmiałe 77, 390
 Spotkanie z Niekrasowem 135
 Spowiedź dziecięcia stalinizmu 9
 Srebrna kulka 57, 396
 Suche oko 50
 Szkielet w szafie. List do Jacka Bierezina 166
 Szkoła dyktatorów 36
 Święty Smok 210, 397
 Testament 110
 Trockij o literaturze 85, 390
 Twórcza siła 212
 Twórczość literacka w Kraju 4
 Uczeń Balzaca 10, 390
 Ugolone z Todi. Nekrolog filozofa 198, 396
 Upiory rewolucji 75, 86, 93, 229, 273, 323, 327, 390
 W ćwierćwiecze śmierci Borowskiego 142
 W obronie Śp. Bronisława Przyłuskiego 257, 370
 W oczach Conrada. (W setną rocznicę urodzin pisarza) 11
 W szufladzie autora „Il Gattopardo” 31
 Wenecja ocalona 46, 201, 396
 Wieczny więzień 56, 390
 Wielka książka 17, 390
 Wieża 16, 302, 382
 Wilczy wiek 78, 390
 Wolny niewolnik 86, 390
 Wszystko 103, 119
 Wścieklizna lewicy 98
 Wyjścia z milczenia 32, 101
 Wyrok 58, 390
 Z Archipelagu na Kontynent. Rozmowa z W. E. Maksimowem 132
 Z biografii Diego Baldassara 53, 250
 Z czarnego rejestru 100
 Z kraju zachodzącego słońca 14
 Z kroniki odwilży 22
 Z zeszytu lektury 38, 42, 48, 79
 Zagadnienia językowe literatury emigracyjnej 29
 Zeszyt Williama Mouldinga, emeryta 267
 Zweig i Erenburg 68
 Zwycięstwo Borysa Pasternaka 12

Indeks nazw osobowych

- Abramow Fiodor 385
 Achmatowa Anna 112
 Adam Frate Salimbene de 233
 Adenauer Konrad 218
 Agca Mehmet Ali 193
 Alberti Irina Howajska 296
 Allilujewa Swietłana 387
 Alvaro Corrado 165
 Amalrik Andriej 92, 96, 126, 152, 274
 Anders Władysław 94
 Andreotti Giulio 209, 211
 Andropow Jurij 193
 Andrzejewski Jerzy 186, 194, 356, 378
 Anioł Michał 114
 Anntonello da Messina 154, 184, 273
 Antelami Benedetto 233
 Antonycz Bohdan Ihor 308
 Arendt Hannah 44, 232, 242, 283, 383
 Aron Raymond 92, 325
 Arzak Nikołaj, ps., patrz Daniel Julij
 Ash Timothy Garton 287
 Auden Wystan Hugh 287
 Babel Izaak 34, 35, 383
 Bajkowska Irena 40
 Bakunin Michaił 118, 133
 Balthus, właśc. Klossowski Baltazar 204
 Balzac Honoré de 10, 269, 390
 Bandello Matteo 177
 Barnes Julian 226
 Bartoszewski Władysław 136, 270
 Batory Ryszard 188
 Bąkowski A. T. 281, 373
 Bednarczyk Czesław 257, 370
 Belotti Bortolo 275
 Benda Julian 137
 Benjamin Walter 140, 207
 Benn Gottfried 211
 Berenson Bernard 250
 Bergamin José 165
 Bergman Ingmar 56

Berlin Isaiah 39, 44, 50, 59, 65, 70, 86
 Berlinghieri Giulia Rinieri 229
 Berlinguer Enrico 144, 208
 Besançon Alain 144, 243
 Bettiza Enzo 133, 159,
 Bielatowicz Jan 378
 Biely Andriej 109, 118
 Bieńkowski Władysław 92, 324
 Bieńkowski Zbigniew 266
 Bierdiajew Nikołaj 75
 Bierezin Jacek 166, 348, 409,
 Bitow Oleg 209, 217
 Blunt Anthony 171
 Błoński Jan 116, 129
 Bo Carlo 287
 Boccaccio Giovanni 59, 179, 219
 Bocheński Adolf 378
 Bocheński Jacek 128
 Bohusz Szyszko Zygmunt 378
 Bolecka Anna 292
 Bolecki Włodzimierz 236, 273, 292
 Borges Jorge Luis 167
 Borowski Tadeusz 140, 142, 160, 200
 Boswell James 126
 Brancati Vitaliano 129
 Brandys Kazimierz 9, 101, 144, 328
 Brandys Marian 266
 Braque Georges 128
 Bratkowski Stefan 189
 Bratny Roman 166, 167
 Breza Tadeusz 108
 Brodski Josif 230, 242, 278
 Broniewski Władysław 112
 Bruegel (Breughel) Starszy Pieter 161
 Bruno Giordano 269
 Brzeziński Zbigniew 136, 218, 243, 342
 Brzękowski Jan 29, 133
 Brzozowski Stanisław 128, 161, 236
 Buber Martin 228
 Bucharin Nikołaj 112, 229, 271
 Bujak Zbigniew 185, 216,
 Bukowski Władimir 151, 152, 208
 Bulgakov Mikhail zob. Bułhakow Michail
 Bułhakow Michail 70, 129, 229, 320
 Buzatti Dino 42

Byrski Zbigniew 152
 Caccioppoli Renato 200
 Caffi Andrea 113
 Cafiero Carlo 217
 Cagliostro Alessandro 235
 Callois Roger 57, 129
 Calvino Italo 209, 216
 Campanella Fra Tomasso 262
 Camus Albert 8, 140, 178, 240, 286, 383
 Canaris Wilhelm 265
 Canetti Elias 184, 217, 230
 Caravaggio Michelangelo Merisi da 134, 214, 238, 269
 Carlini Benedetta 226
 Carpaccio Vittore 33
 Carter James Earl 153, 162
 Casanova Giacomo 149, 167, 195
 Castro Diego Sondoal de 225
 Cataluccio Francesco 283
 Catella L. 85
 Cavallini Pietro 134
 Cervantes Miguel de 59
 Cet di Chiara Spano De 70
 Chamisso Adalbert von 131
 Chardin Jean-Baptiste Siméon 167
 Chiaromonte Nicola 72, 102, 113, 140, 147, 162, 237, 260, 320
 Chmielowiec Michał 131
 Chojecki Mirosław 188
 Chruszczow Nikita Siergiejewicz 171
 Chrzanowski Tadeusz 116
 Ciano Galeazzo 176
 Ciołkosz Adam 164, 388
 Ciołkoszowa Lidia 257, 266, 292
 Cioran Emil 243, 245
 Citati Pietro 229
 Clavel Maurice 139
 Cleland John 20
 Confino Michael 99
 Conquest Robert 100, 390
 Conrad Joseph 11, 127, 144, 161, 183, 193, 208, 300, 322, 383
 Corot Jean-Baptiste Camille 138
 Correggio Antonio Allegri da 233
 Crick Bernard 122
 Croce Benedetto 1, 117, 133, 201, 251
 Custine Astolphe-Louis-Léonor de 111, 131
 Cwietajewa Marina 109, 176, 228

Cyrankiewicz Józef 47
Czaadajew Piotr Jakowlewicz 109
Czapska Maria 378, 384
Czapski Józef 32, 94, 107, 130, 132, 152, 168, 212, 228, 241, 369, 378
Czechow Anton Pawłowicz 25, 40, 108, 112, 115, 170, 218, 230
Czerniawski Adam 153, 345
d'Estaing Giscard 176
Daniel Julij 58, 61
Danilewicz Zielińska Maria 3, 7, 16, 165, 363, 390, 394, 402-403, 405, 410
Dazai Osamu 14-15
Dąbrowska Maria 144, 208, 240, 378
Dąbrowski Witold 40
Deaglio Enrico 256
Deak Istvan 242
Defoe Daniel 171
Denti di Pirajno Alberto 24
Déry Tibor 199, 380
Deutscher Isaac 71
Diacono Paolo 224
Diakow Borys 385
Diderot Denis 277
Dobraczyński Jan 4, 52
Doré Gustav 230
Dostojewska Anna 118, 140
Dostojewski Fiodor Michajłowicz 108, 162, 174, 179, 183, 191, 211, 224, 234, 277, 390, 392
Douglas Norman 183
Drawicz Andrzej 292
Drewnowski Tadeusz 107
Druon Maurice, właśc. Kessel Maurice 162
Dubczek Aleksander 129, 200, 230, 243, 291
Dubnowa-Erlichowa Zofia 68, 319
Dubynin Wiktor 262
Duccio di Buoninsegna 136, 239
Dudincew Władimir D. 10
Dujardin Édouard 137
Dürenmatt Friedrich 127
Dżilas Milovan 91, 136, 174, 183
Einsiedel Wolfgang von 296
Einstein Albert 194
Eisenstein Siergiej 236
Eliade Mircea 251
Eliot Thomas Stearns 117
Enzensberger Hans Magnus 286
Erdman Jan 378

Erenburg Ilja Grigorjewicz 25, 68, 74, 319, 390
Etkind Efim 79, 137, 151, 337
Falconi Carlo 176
Feuchtwanger Lion 392
Fedeki Ziemowit 236
Fellini Federico 149
Fiedler Arkady 378
Fijałkowska Barbara 293
Filipowicz Kornel 378
Finii Leonor 199, 208, 221, 283
Flaiano Ennio 118
Flaubert Gustaw 176, 226, 237, 245, 286
Florczak Jerzy 278, 287
Flores Marcello 259
Flores Paolo 129
Folkierski Władysław 108
Ford Aleksander 128
France Anatol 131
Francesca Piero della 108, 134, 171
Frank Joseph 224
Freud Zygmunt 226
Fromm Erich 160
Fryde Ludwik 236, 281
Furatyk Leon patr. Stempowski Jerzy
Furet François 293
G. W. SJ 242
Gadda Carlo Emilio 42, 126
Gałanskow Jurij 72, 77
Gałczyńska Natalia 40
Garcia Lorca Federico 3
Gentile Giovanni 165
George Stefan 171
Geremek Bronisław 221
Gesualdo Carlo 213
Gide André 127, 141, 189, 218, 225, 266
Giedroyc Jerzy 132, 152, 188, 241, 257, 266, 281, 297, 372, 415
Gierek Edward 157
Gieysztor Aleksander 270
Gillie Darsie 299
Ginzburg Jewgenia Siemionowna 172
Ginzburg Aleksander 72, 77
Giotto di Bondone 177
Giovanna Piacenza (badessa) 233
Giudice Gaspare 250
Glemp Józef, kard. 184, 191, 207, 354

Glazow Grigorij 41
 Goethe Johann Wolfgang von 118, 199
 Gogh Vincent van 232
 Gogol Nikołaj Wasiljewicz 108, 128, 178
 Golding William 201
 Goldstücker Eduard 62, 106, 180
 Goldowska Maryna 237
 Gombrowicz Witold 113, 115, 128–129, 157, 177, 204, 247, 274, 335
 Gömöri Gyorgi 82, 365
 Gorbaczow Michail 213, 226, 228
 Gorbaniewska Natalia 152
 Gorczyńska Renata 275, 398
 Gorki Maksym 109, 115, 221, 271, 283, 322, 383
 Gottwald Klement 178
 Goya Francisco 278, 287
 Gramsci Antonio 51
 Greene Graham 124, 176, 223
 Gregorovius Ferdinand Adolf 247
 Grynberg Henryk 141, 327, 340
 Gumilew Lew Nikołajewicz 55
 Guttuso Renato 224
 Hall Aleksander 201, 207
 Haupt Zygmunt 107
 Havel Vaclav 247, 278
 Hawthorne Nigel 174
 Hegel Georg Wilhelm Friedrich 103
 Heidegger Martin 229
 Heller Michał 209, 214, 221, 393
 Hemingway Ernest 165
 Herbert Zbigniew 112, 130, 201, 222, 239, 266, 273
 Hercen Aleksander 277
 Hercen Natalia 99
 Hering Ludwik 378
 Hernas Czesław 266
 Hersey John 193
 Hertz Zygmunt 268, 398
 Hess Rudolf 144
 Hesse Herman 126
 Hitler Adolf 117, 124, 131, 160
 Hogarth William 230
 Hogg James 217
 Holland Agnieszka 194
 Holzer Jerzy 207
 Hostowiec Paweł patrz Stempowski Jerzy
 Hus Jan 109

Iwaniuk Wacław 84
 Iwanow Razumnik Wasiljewicz 56
 Iwaszkiewicz Jarosław 4, 65, 103, 125, 133, 175, 208, 236, 259, 395
 James Henry 134, 200, 217, 243
 Jan Paweł I 274
 Jan Paweł II 170, 176, 207, 222, 250, 275
 Jaruzelski Wojciech 184, 186, 193, 216, 224, 250, 262, 269
 Jasin Aleksander 385
 Jaurés Jean 109
 Jedlicki Jerzy 274, 281
 Jegor (katorżnik) 40, 322
 Jeleński Konstanty Aleksander 29, 32, 175, 188, 191, 212, 226, 275, 327, 351, 364, 366, 394–396, 406
 Jenne Józef 175
 Jenninger Philipp 237
 Jensen Wilhelm 226
 Jerofiejew Wiktor 151, 250, 350
 Jesienin Siergiej Aleksandrowicz 125
 Johnson Paul 204
 Johnson Samuel 352
 Joyce James 137, 171
 Judt Tony 271
 Jung Carl Gustav 137
 Juzwenko Adolf 281, 373
 Kadar Janos 114, 264
 Kafka Franz 8, 54, 62, 118, 127, 129, 137, 141, 154, 178, 186, 208, 211, 229, 383, 390
 Kaligula 160
 Kaniowski Michał, właśc. Pomianowski Jerzy 131, 393
 Kapuściński Ryszard 171, 271
 Karol K. S. 139
 Karpiński Jakub 89
 Karpiński Wojciech 212, 223, 414
 Katarzyna Sieneńska św. 239
 Katz Hewetson Janina 153, 156, 264, 343, 345, 371
 Kawafis Konstantyn 141, 222, 293
 Keene D. 14
 Kennan George 111, 147, 161
 Kerski Basil 296
 Kiefer Anselm 209
 Kierkegaard Soeren 138
 Kijowski Andrzej 136, 139, 225
 Kisiel patrz Kisielewski Stefan
 Kisielewski Stefan 128, 139, 166, 170, 245, 247, 307, 347
 Kiszczak Czesław 256, 269

Klee Paul 131
 Kleist Heinrich von 189
 Klemensiewicz 283
 Koczyna Jelena 232
 Koestler Arthur 2, 5, 184, 197, 207, 237, 298, 379
 Kohout Pavel 83
 Kolbe Maksymilian Maria 193
 Kołakowski Leszek 133, 136, 148, 168, 188, 236, 256, 281
 Komar Michał 277
 König Franz, kard. 293
 Koniński Karol Ludwik 240, 286
 Konwicki Tadeusz 144, 170
 Korboński Stefan 101, 141, 145, 330, 338, 340-341
 Kormer Władimir 177
 Kornat Marek 415
 Kosik Karel 138, 391
 Kosiński Jerzy 188
 Kossowska Stefania 257, 268, 327
 Kostek Halina patrz Jerzy Pomianowski
 Kott Jan 140, 170, 174, 208, 220
 Kowalewski Janusz 92, 324
 Kowalik Jan 399
 Kowalska Anna 113
 Kozłowski Krzysztof 292
 Kozłowski Maciej 89
 Koźniewski Kazimierz 185
 Krall Hanna 160
 Kraśniewska Wiktoria, ps., patrz Skarga Barbara 215
 Kriczewski Borys 217
 Krzeczowski Henryk 151
 Kucharzewski Jan 134
 Kuczyński Waldemar 207, 215, 218
 Kudelka Josef 263
 Kudelski Zdzisław 101, 215
 Kukliński Ryszard 265
 Kukulski Leszek 57
 Kuncewiczowa Maria 378
 Kundera Milan 197, 224, 245, 247, 277, 289
 Kuroń Jacek 170, 184
 Kurosawa Akiro 220
 Kuśniewicz Andrzej 266
 Kuzniecowa Anatolij 88
 Kuzniecowa Edward 118, 170
 Lajolo Giovanni, abp. 136, 412
 Landau Lew 38

Langer Walter 117
 Lanzmann Claude 220
 Laquer Walter 193
 La Tour Georges de 114
 Lawrence David Herbert 27, 42
 Lebenstein Jan 103, 107, 130, 136, 281
 Lenin Włodzimierz Iljicz 97, 183, 214, 221
 Lerski Jerzy 148
 Leśmian Bolesław 177, 271
 Levi Primo 226
 Lewandowska Irena 40
 Lewandowski B. 195
 Lewandowski Józef 107
 Leys Simon 179
 Lipiński Edward 141
 Lipski Jan Józef 190, 206
 Lisiecka Alicja 88
 Lotto Lorenzo 189
 Luca de 133
 Lukács Gyorgy 106, 108, 125, 165
 Lussu Emilio 118
 Łaskowa Wiera 72, 77
 Ławrynenko Jurij 18
 Łobodowski Józef 3, 12, 50, 84, 152, 160, 327, 381, 385, 389
 Łubieński Tomasz 167, 186
 Łukasiński Walerian 222
 Łunin Michał 211
 Machiavelli Niccolo 171
 Maciejczyk Tadeusz 39, 310
 Maciejewski Jarosław 183
 Mackiewicz Józef 188, 378
 Mackiewicz Stanisław „Cat” 165
 Maclean Fitzroy 170
 Maistre Joseph de 287
 Maksimow Władimir 132, 152, 155, 288, 385
 Malraux André 147
 Mandelsztam Nadieżda 103, 110, 113-115, 179, 189
 Mandelsztam Osip 78, 103
 Mann Tomasz 103, 125, 162, 165
 Manson Charles Milles 164
 Manzoni Allesandro 213
 Marčenko Anatol 86
 Marquez Gabriel Garcia 125
 Martini Mauro 375
 Martini Simone 239

Martynow Leonid 271
 Masaccio, właśc. Tomasso di ser Giovanni di More 139
 Masaniello, właśc. Tomasso Aniello d'Amalfi 250
 Matteotti Giacomo 213
 Matuszewski Ryszard 169
 Mazowiecki Tadeusz 240, 242, 245
 McCarthy Mary 98, 125
 Meissner Janusz 378
 Melville Hermann 154, 191
 Memling Hans 283
 Meray Tibor 152
 Micewski Andrzej 165
 Michalek Bolesław 286
 Michnik Adam 147, 150, 153, 201, 213, 222, 225, 228, 262, 274, 289, 292, 408
 Mickiewicz Adam 377, 414
 Miedwiediew Jaurés 126
 Miedwiediew Roy 126, 154, 193
 Mieroszeńska Ewa 341
 Mieroszewski Juliusz 76, 107, 313
 Mihailov Michailo 83
 Miller Henry 147
 Miłosz Czesław 4, 19, 32, 107, 137, 144, 149, 168, 178, 188, 191, 201, 203, 263, 274, 305, 312, 327, 335, 339, 354, 359, 398, 404, 415-416
 Miłosz Oskar 171
 Miłoszowski Zdzisław 385
 Mnaczkowski Ladisław 64
 Moczarski Kazimierz 162, 167
 Modigliani Amadeo 207, 275
 Modzelewska Nina 40
 Modzelewski Karol 208, 275, 287
 Mohorczyński Piotr 39, 309-311
 Montaigne Michel de 264
 Montale Eugenio 108
 Moorehead Alan 189
 Morante Elsa 131, 228
 Moravia Alberto 26, 116, 144, 162, 214, 247
 Morawski Dominik 152, 203
 Moro Aldo 161, 170, 223
 Moroz Walentyn 170
 Morra Isabella di 225
 Morselli Guido 133, 136, 162
 Mortimer Raymond 5
 Mrożek Sławomir 194, 265, 327, 356
 Musil Robert 183, 228

Myrdal Alva 192
 Myśliwski Wiesław 208
 Nabokov Vladimir 20, 306
 Naganowski Egon 183
 Naglerowa Herminia 378
 Naimski Piotr 188
 Najder Zdzisław 193
 Neruda Pablo 112
 Nieczajew Siergiej 99, 118, 133
 Niezwykły Ernst 171
 Niekrasow Wiktor 135, 152, 155, 228
 Niemojewska Maria 179
 Nietzsche Friedrich Wilhelm 164, 176, 259
 Nixon Richard 153
 Norwid Cyprian Kamil 109, 176
 Nostradamus Michel 197
 Nowakowski Marek 266
 Nowakowski Tadeusz 107, 188, 266, 327
 Nowik Władysław 151, 350
 Odojewski Włodzimierz 266
 Okulicka Jakaterina 109
 Okulicz Kazimierz 385
 Oleksy Józef 281, 292
 Olsoufiowa Maria 70
 Orłowski Kazimierz 120
 Ortega y Gasset José 167
 Orwell George 98, 113, 117, 121-122, 130, 136, 138, 147, 164, 171, 200, 204, 273
 Osadczuk Bohdan 365
 Paczkowski Jerzy 378
 Palestyn Roman 107
 Palmieri Vincenzo Mario 160, 229
 Pascal Pierre 222
 Pasolini Pier Paolo 139
 Pasqualini Jean, właśc. Bao Ruo-wang 153
 Pasternak Borys 12-13, 17, 23, 67, 103, 125, 176, 178, 319, 390
 Patten Arturo 278
 Pavese Cesare 133
 Pawlikowski Michał Kryspin 20, 306
 Pelikan patrz Florczak Jerzy
 Pelikan Jiří 115, 139, 200, 365
 Pelisek Václav 83
 Perehodnik Cael 283
 Perzanowski Lucjan 387
 Peyrefitte Roger 197

Philby Kim 170
 Piasecki Bolesław 52, 165, 247
 Piatnicka Julia 230
 Piłat Poncjusz 129, 140, 293
 Piłsudski Józef 160
 Pimen, właśc. Sergiusz Michajłowicz Izwiekow 119
 Pio, właśc. Francesco Forgione 109
 Pipes Richard 97
 Pirandello Luigi 108, 408
 Piranesi Giovanni Battista 171, 194
 Pius II 239
 Pivot Bernard 213
 Platon 112
 Plumyène J. 144
 Platonow Andriej 79, 392
 Poe Allan Edgar 174, 230
 Poggioli Renato 34, 38
 Polakiewicz Adam 39
 Pomian Krzysztof 180, 353
 Pomianowski Jerzy 34, 93, 323, 390, 393
 Popieluszko Jerzy 213
 Popper Karl 262, 283
 Possevino Antonio 130
 Potocki Jan 57
 Potworowski Tadeusz 103
 Proust Marcel 164
 Prusińska E. 104, 332
 Przybylski Ryszard Kazimierz 183, 200
 Ptasińska Małgorzata 413
 Putrament Jerzy 69, 103
 Pytlakowski Jerzy 378
 Raczynski Edward 359
 Radyszczew Aleksandr Nikołajewicz 118
 Rajk László 264
 Rakowski Mieczysław Franciszek 186, 195
 Ratuszyńska Irina 232
 Rembrandt Harmenszoon van Rijn 243, 248
 Revel Jean François 218, 240
 Ribera Jusepe de 261
 Rilke Rainer Maria 162, 176
 Ripellino Angelo Maria 12, 65, 256
 Robles Garcia 192
 Romano Sergio 269, 293
 Rouault Georges 108
 Różewicz Tadeusz 144, 153, 343

Rudnyckij Jarosław B. 39, 308
 Russell Bertrand 127, 226, 386
 Rymkiewicz Jarosław Marek 208
 Sacharow Andriej 117, 126, 138
 Sadzik Józef 178
 Sakowski Juliusz 42
 Samonà Giuseppe Paolo 85
 Sartre Jean-Paul 92, 98, 138, 157, 180, 325
 Savinio Alberto 225
 Savonarola Girolamo 184
 Scarioli Nazareno 126
 Scarponi Alberto 391
 Schulz Bruno 137, 177, 204, 265, 271
 Sciascia Leonardo 48, 136, 140, 171, 186, 217
 Scorsese Martin 236
 Semprún Jorge 179
 Seniga Giulio 124
 Sforza Galeazzo Maria 275
 Shulman Marshall 153
 Siedlecka Joanna 265
 Sieriebriakowa Galina 41, 389
 Siewierski Henryk 407
 Silone Ignazio 21, 36–37, 49, 79, 112, 134, 137, 162, 174, 269, 275, 301, 307, 321
 Siniawski Andriej 58, 61, 90, 124, 137, 139, 155, 178, 193, 289, 344, 381
 Siomin Leonid 385
 Skarga Barbara 220
 Slonimski Antoni 144
 Smolar Aleksander 152
 Sołogub Fiodor, właśc. Fiodor Kuźmicz Tietiernikow 48
 Sołżenicyn Aleksander 40–42, 63, 80, 90, 102–103, 108, 113, 115, 119, 126, 131, 134, 137–138, 141, 155, 162, 183, 185, 237, 240, 247, 274–275, 286, 296, 346, 385
 Sonnenfeldt Helmut 141
 Sontag Susan 189, 273
 Sopoćko Kryk 378
 Sorel Georges Eugene 184
 Sowiński Adolf 161, 169
 Spadaro Micco 108
 Speer Albert 130
 Spender Stephen 265
 Spinelli Altiero 221
 Squire P.S. 56
 Stachura Edward 177
 Stadniuk Iwan 385

Staff Dario 304
 Stalin Józef, właśc. Dżugaszwili Josif 97, 124, 160, 166, 194, 232, 236, 259, 271, 386–387, 390, 408
 Stecowicz-Sajderowa Zofia 270
 Steiner George 191, 262
 Stempowski Jerzy 12, 16, 29, 32, 42, 90, 109, 130, 134, 141, 250, 303, 400
 Stendhal właśc. Henri Beyle 114, 124, 138, 149, 160, 174, 195, 207, 213, 229, 233, 239
 Sterling Claire 100, 207
 Stevenson Robert Louis 164
 Stok Stefan 39
 Strauss Franz Joseph 136
 Strom Ronald 11, 40, 383
 Strzelecki Jan 112–113, 183, 236
 Strzembosz Adam 284
 Sulik Bolesław 166, 168, 348
 Supruniuk Anna 411
 Supruniuk Mirosław A. 411
 Svevo Italo 221
 Swietopółk Mirski Dymitr 217
 Swift Jonathan 140
 Szalamow Warlam 103, 160, 165, 218, 230, 269
 Szamuely Tibor 134
 Szaruga Leszek 236
 Szczepański Jan Józef 144, 164, 193, 271
 Szczerbatow Michaił Michajłowicz 118
 Szczypiorski Andrzej 113
 Szekspir William 220, 224
 Szestow Lew 147, 277
 Szostakowicz Dymitr 174
 Szpakowska Małgorzata 89
 Szymborski Krzysztof 89
 Szymborska Wisława 266
 Światło Józef 216
 Świrszczyńska Anna 286
 Tarnawski Wit 11, 300
 Tarsis Walerij 41
 Tenin Włas 109
 Terc Abram, ps., patrz Siniawski Andriej
 Terlecki Tymon 90
 Tigris Pavel 152, 291
 Tischner Józef 183, 274, 292
 Tito Josip Broz 125, 176, 183
 Todorov Tzvetan 251
 Togliatti Palmiro 51, 124, 144, 160, 259, 269

Tokarzewski Szymon 211
 Tolstoj Lew 113, 125, 162, 171, 178, 215, 392
 Tomasi di Lampedusa Giuseppe 23, 31, 114, 160
 Torańska Teresa 215
 Toynbee Arnold 130
 Tozetti Donatella 375
 Traubich Andrzej 341
 Trocki Lew 85, 162, 390
 Trockij Lew patrz Trocki Lew
 Trojanowiczowa Zofia 183
 Trznadel Jacek 166, 222, 409
 Turgieniew Iwan 200, 220
 Turner Joseph Mallard William 204
 Twardowski Jan 281
 Tworkowska Maria 89
 Tyberiusz 140, 183, 221
 Tyrmand Leopold 11, 40, 322, 383
 Uccelo Paolo 133
 Ulatowski Jan 92, 139, 325, 336
 Vacca Giuseppe 391
 Vaculik Ludvik 131
 Verga Giovanni 189
 Vermeer Johannes 164, 221, 253
 Veronte Silvio 62
 Voltaire patrz Wolter
 Wajda Andrzej 128, 153, 164, 194
 Waldek T. 361
 Walicki Andrzej 296, 374
 Walpole Horace 209
 Wałęsa Lech 184–185, 192–193, 196, 201, 223, 226, 240, 250, 259, 287, 357
 Wańkowicz Melchior 191, 298, 378
 Wasilewska Wanda 151
 Wat Aleksander 289
 Watowa Ola 155, 158, 344
 Weil Simone 46, 103, 147, 201, 245, 251, 273, 392
 Weintraub Wiktor 107, 236
 Weissberg Cybulski Aleksander 60, 388
 Werfel Edda 141
 Wędziagolski K. 70, 321
 Węgrzyniak Rafał 247
 Wheeler Paul F. 322
 Wierzyński Kazimierz 84, 335, 378
 Wilde Oscar 287
 Wilk Mariusz 283

Wilson Edmund 221
 Wirpsza Witold 124, 137, 166, 188, 334, 337, 348
 Witkacy patrz Witkiewicz Stanisław Ignacy
 Witkiewicz Stanisław Ignacy 174, 177, 245, 265
 Wittlin Józef 84, 107, 141, 153, 314, 378, 383
 Wojnowicz Władimir 207
 Wojtyła Karol (por. także Jan Paweł II) 183
 Wolter, właśc. François-Marie Aruet 131
 Woolf Virginia 23, 160
 Woroszyński Wiktor 166, 409
 Wyka Kazimierz 103
 Wyskiel Wojciech 358
 Wyszyński Stefan, kard. 52, 177, 223
 Wytwyćkyj W. 155, 346
 Yourcenar Marguerite 199
 Zahorska Stefania 378
 Zalewska Maria 176
 Zambrowski Roman 191
 Zamiatin Jewgienij Iwanowicz 211
 Zaremba Zygmunt 214
 Zarzewski Stanisław 76
 Zawieyski Jerzy 52, 207, 367
 Zbinden Hans 90
 Zieliński Marek 236
 Zinowiew Aleksander Aleksandrowicz 149, 162, 180, 191, 197, 204, 217
 Zolla Elemire 28
 Zurbaràn Francisco de 232
 Zweig Arnold 68, 184
 Żakowski Jacek 286, 292
 Żeldukow Siergiej 119
 Żelochowcew 109
 Żenczykowski Tadeusz 266
 Żeromski Stefan 209
 Żukrowski Wojciech 141, 378
 Żytyńska Zofia 378

Wprowadzenie / XI
 Wykaz skrótów / XXXIII

CZĘŚĆ PIERWSZA

Gustaw Herling-Grudziński w miesięczniku *Kultura*

Twórczość / 3
 Opracowania / 9

CZĘŚĆ DRUGA

Gustaw Herling-Grudziński w Bibliotece „Kultury”

Twórczość / 89
 Opracowania / 97

CZĘŚĆ TRZECIA

Gustaw Herling-Grudziński w *Zeszytach Historycznych*

Bibliografia podmiotowa / 105
 Bibliografia przedmiotowa / 107

Indeks tytułów prac Gustawa Herlinga-Grudzińskiego / 108

Indeks nazw osobowych / 113

KONSTELACJA *KULTURY*
BIBLIOGRAFIE PISARZY
W WYDAWNICTWACH
INSTYTUTU LITERACKIEGO
W PARYŻU

Czesław Miłosz

Witold Gombrowicz

Jerzy Stempowski

Konstanty A. Jeleński

Józef Czapski

Gustaw Herling-Grudziński

Zdzisław Kudelski, ur. w 1957 roku, pracuje w Katedrze Literatury Współczesnej na filologii polskiej KUL. W latach 1988–2006 redagował wiele krajowych wydań utworów Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, m.in. 12-tomowe *Pisma zebrane* (SW „Czytelnik”, 1994–2002); wydał też dwie książki o pisarzu: *Pielgrzym Świętokrzyski* (1991) i *Studia o Herlingu-Grudzińskim. Twórczość – recepcja – biografia* (1998) oraz antologię *Herling-Grudziński i krytycy* (1997). Opracował zbiory: *Spotkania z „Kulturą” paryską* (1995), a jako współredaktor – *Leksykon kultury polskiej poza krajem od roku 1939*, t. 1 (2000) oraz tom *Literatura emigracyjna w szkole* (w druku).